

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»**

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок п'ятий

Київ – 2017

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК»:

- 1) внесено до списку друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України (Додаток 11 до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021);
- 2) внесено у Список фахових журналів Index Copernicus 2015 (ICI Journal Master List 2015);
- 3) входить до бази даних Ulrich's Periodicals Directory, США (international database Ulrich's Periodicals Directory, USA).

В-90 Вчені записки Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 1 (1997). – Вип. 45. – К., 2017. – 133 с.

У сорок п'ятому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України за результатами їх наукової роботи у 2012-2017 роках.

Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економіки, фінансів, економіки підприємств, міжнародної економіки, обліку й аудиту, управління, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол № 5 від 19 січня 2017 року)*

Головний редактор: Алькема В.Г., доктор економічних наук, професор

Редакційна колегія: Борисенко З.М., доктор економічних наук, професор
Грушко В.І., доктор економічних наук, професор
Денисенко М.П., доктор економічних наук, професор
Захаров О.І., кандидат економічних наук, професор
Кігель В.Р., кандидат економічних наук, доцент
Козенюк В.О., доктор юридичних наук, ст. наук. співр.
Косарев О.Й., кандидат економічних наук, доцент
Лаптев С.М., кандидат економічних наук, професор
Мелько Л.Ф., кандидат педагогічних наук, доцент
Петрова І.Л., доктор економічних наук, професор
Одягайло Б.М., доктор економічних наук, професор
Радіонова І.Ф., доктор економічних наук, професор
Рокоча В.В., доктор економічних наук, професор
Сідак В.С., доктор історичних наук, професор,
кандидат юридичних наук
Степанкевич К.С., кандидат економічних наук, доцент
Терехов В.І., доктор економічних наук, професор
Тимошенко В.А., доктор юридичних наук, професор
Ушакова Н.М., кандидат економічних наук, професор

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

Вступне слово

У випуску №45 збірника «Вчених записок» ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», який Ви тримаєте в руках, опубліковано результати наукових досліджень вчених-економістів університету та інших вищих навчальних закладів, академічних інституцій України та науковців-практиків органів державного управління, організації інформаційно-аналітичної, інноваційної та проектної діяльності. Поточний випуск міжнародного фахового видання містить чотири розділи. В ньому традиційними є тематичні публікації, в яких представлено результати наукових досліджень сучасних проблем економічної безпеки держави та вітчизняних суб'єктів господарської діяльності. Продовжено публікації щодо актуальних напрямів забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів в сучасних умовах з урахуванням нових нормативно-правових обмежень.

Його особливістю є наявність публікацій з питань людського розвитку, окремі статті присвячено розгляду різних аспектів реформування національної освіти, висвітленню провідної ролі гуманітарної та суспільної освіти в генеруванні економічних інновацій. У цьому випуску розглядаються питання формування стратегій європейської економічної інтеграції. Наявні наукові публікації стосовно вдосконалення регулювання національної економіки та її окремих сфер. Представлено результати досліджень концепцій та механізмів інноваційної діяльності підприємств окремих галузей та сфер економічної діяльності. Подаються пропозиції до вдосконалення механізмів та програм інноваційного розвитку підприємств окремих галузей економіки.

У розділі «Економічна теорія» подано статті, що розкривають особливості застосування інструментарію виявлення цінкових змоз у реформуванні національної економіки, розглядають конкурентну політику як фактор економічної безпеки. Висвітлюють провідну роль гуманітарної та суспільної освіти як каталізатора економічних інновацій. Представляють сучасне бачення соціально-економічних аспектів людського розвитку. А також подається авторське формулювання змісту фінансових правил як інструменту реформування сфери національної освіти.

У розділі «Фінанси» розміщено статті, присвячені аналізу сутності дебіторської та кредиторської заборгованості як об'єктів бухгалтерського обліку, а також дослідженню особливостей нормативного регулювання бухгалтерського обліку виробничих запасів. Розглянуто напрямки забезпечення ефективності діяльності фінансових посередників на фондовому ринку в сучасних умовах, та подано Базель III як базис реформування підходів до регулювання банківської системи.

У статтях розділу «Економіка підприємства» представлено оригінальне авторське бачення конкурентної розвідки в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання та подано підходи до підготовки фахівців для цієї сфери діяльності, висвітлено сучасне розуміння місця та ролі логістичної системи підприємства як організаційного базису його економічної безпеки. Представлено результати досліджень щодо забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу в сучасних умовах. Охарактеризовано складові елементи управління фінансовою безпекою на вітчизняних підприємствах. Розкрито переваги та недоліки оцінювання вибуття запасів для виробничих підприємств.

Статті розділу «Менеджмент і маркетинг» висвітлюють результати аналізу проблемних питань та перспектив стратегічного планування й управління взаємовідносинами між суб'єктами підприємницької діяльності на європейських ринках. Представляють авторське бачення сутності та управлінського змісту комунікацій у діяльності організації. Розкривають сучасні підходи до формування концепції інноваційної діяльності на підприємствах легкої промисловості. А також розглядають механізм мотивації інноваційної діяльності підприємств України в умовах динамічного ринкового середовища.

Головний редактор,
доктор економічних наук, професор

В.Г. Алькема

Розділ I

Економічна теорія

УДК 37.018.43

Dennis Soltys
*D.Sc. (Political Science) Associate Professor,
Department of Public Administration
KIMEP University, Almaty
4 Abai Avenue, Almaty, 050010,
Republic of Kazakhstan
dsoltys@kimep.kz*

The central role of humanities and social sciences education in powering economic innovation

It is simplistic to argue that a shift in content away from the humanities and social sciences to vocational and technical education will improve technological innovation and economic progress. There are two reasons for this: (1) In the dimension of intellectual processes, humanities and social sciences education equips young graduates for innovative thinking. (2) Innovation is a process that is quintessentially social; therefore a humanities and social sciences component in education that improves social and institutional functioning also improves innovation.

Keywords: *Humanities education, innovation, vocationalism, Khrushchev education reform, computerisation*

Денис Солтис
*доктор політичних наук, доцент,
кафедра державного управління,
Університет КІМЕП,
Алмати, Республіка Казахстан*

Провідна роль гуманітарної та суспільної освіти як каталізатор економічних інновацій

Є значним спрощенням дійсності підхід, який ґрунтується на уявленні, що при зменшенні частки гуманітарних та суспільних предметів в освітніх програмах й акцентуванні уваги на технічних науках відбувається покращення технічних інновацій та забезпечується економічний розвиток. Це пояснюється, принаймні, двома причинами. (1) В розрізі інтелектуальних процесів саме гуманітарні та суспільні науки спрямовують молодих випускників вишів до інноваційного мислення. (2) Інновація – це процес по своїй сутті суспільний, отже гуманітарні та суспільні предмети сприяють кращому інституційному функціонуванню інновації та подальшому економічному розвитку.

Ключові слова: Гуманітарна освіта, інновація, технократизм, Хрущовська освітня реформа, комп'ютеризація.

Денис Солтис
доктор политических наук, доцент,
кафедра государственного управления,
Университет КИМЭП,
Алматы, Республика Казахстан

Центральная роль гуманитарного и общественного образования как катализатор экономических инноваций

Значительно упрощает действительность представление о том, что при уменьшении удельного веса гуманитарных и общественных предметов в образовательных программах и большем акценте на технических науках происходит улучшение технических инноваций и обеспечивается экономическое развитие. Это обуславливается, по крайней мере, двумя причинами. (1) В разрезе интеллектуальных процессов гуманитарные и общественные науки ориентируют молодых выпускников вузов на инновационное мышление. (2) Инновация – это процесс по своему существу общественный, поэтому гуманитарные и общественные предметы способствуют лучшему институциональному функционированию инноваций и последующему экономическому развитию.

Ключевые слова: Гуманитарное образование, инновация, технократизм, Хрущёвская образовательная реформа, компьютеризация.

Introduction

The vocational paradigm and an elitist technocratism characteristic of the former USSR still holds considerable sway in the thinking of CIS and Ukrainian policymakers. This attitude is also widespread in Western countries, where it is abetted by the ideology of economic neo-liberalism. Consequently, many countries have adopted narrowly techno-economic policies in their secondary and higher education. [1] In the view of post-Soviet technocrats and Western neo-liberals, humanities and social sciences (HSS) education is considered, if not irrelevant to the modern world, then at least an expensive luxury that detracts public investment from education in the STEM (science, technology, engineering, mathematics) sectors thought to be more necessary for technological innovation in a competitive world economy.

In contrast to this view, citing extensively from empirical research conducted by a Canadian author, Robert Allen, the main argument of this article is that the HSS are central to technological innovation and economic progress. The reason is that the implementation and realisation of technological progress are fundamentally a *social* process [2]. In support of this reasoning, other authors assert that there is a “flawed belief” that scientific results are the primary input into innovation processes. In particular, these authors say, commercialisation of academic science through patenting, licensing, and creation of spin-off companies is an activity that receives too much attention compared to its volume and significance [3]. Gulbrandsen and Aanstad assert from an innovation perspective that general education and training of a nation’s future workforce are more important for innovation than basic (natural sciences) research. However, the contribution of education and training to innovation is *indirect*; that is, general knowledge enables secondary and scientific school graduates to be more ef-

fective in innovative technological work. Gulbrandsen and Aanstad note further that the main challenge of innovation processes “is rarely a lack of [natural] science ideas (they tend to proliferate) but the corresponding ability to put [innovations] into practice ... through good user linkages.” Therefore courses focused excessively on the STEM fields may have little economic impact. Furthermore, innovation – defined simply as “something new that is put into practical use” – is commonly found in low-technology and service industries [4].

Brief literature review

Selected works in the fields of Soviet and Western innovation processes and educational systems design are Berliner, J. (1957), De Witt, N. (1961), Clifford, G. (1975), Bailes, K. (1978), Beissinger, M. (1988), Connor, W. (1991), Lane, D. and O’Dell, F. (1978), Malle, S. (1990), Matthews, M. (1982), Sorrentino F. and Curcio, F. (1986), Khrushchev, N. (1958), Dneprov, E. (1991), Glazunova, N. (1987), Iagodin, G. (1990), Kuraev, A. (1989), Subbotina, K. (1985), Tomin, V. (1982), and Zel’tserman, B. (1986). General Western works on education and innovation are Soltys, D. (1997), Gulbrandsen M. and Aanstad, S. (2015), Kent, E. (2012), Abreu M. and Grinevich, B. (2013), Jacobs, J. (2012), Evans, M. (2010), Wihlborg, M. and Teelken, C. (2010), Kanter, M. (2014), Allen, R. (2004), and Neuman, S. (2005).

The author of this article (Soltys D.) studied the Ukrainian education problems and its trends over the years [5, 6, 7, 8].

Purpose

Ukrainian policymakers should be careful in the selection of the sources of their policy ideas. Some ideas seem universal; some are old enough to seem national and common-sensical; but often, in the post-Soviet context, the origins of ideas can be traced to the banal practices and justifications obtaining under the USSR. A case in point is the old debate over the right balance in education between the humanities and social sciences on the one side and vocational-technical courses on the other.

Historically, the advanced European countries and USA had, and still have, large HSS components in their education; and built their successful economies on the basis of such education. These educational designs are actually pre-industrial, something that shows, paradoxically, that a large HSS component encourages economic development [9]. The very top universities – the Harvards, Stanfords, and Oxfords – have been able to resist the vocationalism and commodification of education currently advocated by neo-liberals, that threatens to submerge less prestigious universities. The most prestigious universities have survived decreased neo-liberal state budgets and increased “quality assurance” bureaucracies, because even the detractors of HSS have recognized that these universities produce intellectual value that more regulated and vocationalised universities may no longer be able to do well [10].

For its part, the USSR was the veritable homeland of vocationalism, and the proletarianisation of teachers and faculty attained extreme proportions. Vocationalism was integral to the legitimisation of the Soviet regime, whose priority was the control of nations and territories, not civic society and free intellectual development. Inevitably, Ukrainian citizens and policymakers became colonised intellectually, and still often remain so. As for the West, the never completely victorious neo-liberal, vocational paradigm is now losing ground for lack of evidence of its effectiveness; therefore Ukrainians should be careful not to accept as “national” or “modern” the outdated policies of a foreign empire.

Results

Unfortunately, however, vocationalist policy trends intensify in a weak economy, and result in a narrowly technical sort of education that creates a labour force that is passive at work and inactive civically [11]. As the economy declines because of misconceived education and labour policies, this causes a downward spiral that seems to justify yet more vocationalism. This is what graphically occurred with the education reforms of Nikita Khrushchev of 1958, the Brezhnev education reform of 1984, and the Gorbachev initiative of 1988. This author's own research shows that the decline in the vigour of Soviet general and science education, and in economic performance, was accompanied by the policy triumph and then stagnation of the Khrushchev-Brezhnev-Gorbachev education measures [12].

Essentially, Soviet policymakers lost their courage and opted for a "small" view of education and human abilities. Soviet budgets and institutional efforts retreated from fundamental (pure or abstract) scientific research to applied research, and from general secondary education to a more narrowly vocational one. At the same time, the Soviet economy failed to make the transition from a primarily commodities-based and steel-making one to a services- and knowledge-based one. Accordingly there was no inter-sectoral shift of labour and investment in the 1970s and 1980s from commodities and steelmaking industries to more modern electronics and service industries. There was also a downward shift of students away from intellectually more-demanding general and science education towards vocational education, creating less intellectual value-added. That is, the talents of youths which could have been realised in more ambitious, knowledge-based professions were tragically wasted by a misconceived vocational-technocratic policy of inducing youths into downward professional mobility and under-employment. And, as we witness today, the Russian economy remains undiversified.

It is well known that Soviet spending and efforts in Research and Development (5% of GDP) significantly underperformed; and only very late did Soviet policymakers understand that the economy was hindered by an under-developed service sector – a sector that comprises about 70% of the labour force in the most advanced Western economies. In this regard there is a substantial Western literature on the "innovation avoidance" of Soviet industry [3]. Most of the reason for poor innovation was the rigidities and disincentives caused by central planning, but also poor institutional functioning and the proverbial "waiting for instructions from above" by passive managers and workers. The underperformance of Soviet Research and Development and of a labour force trained for deference to authority underlines the importance for innovation of good institutional functioning and personal initiative, which a HSS education encourages.

As an alternative to the scene above, Allen takes issue with what he calls "techism," – the view that the maintenance of a country's prosperity, in this case Canada's, requires a redirection of resources towards more technical education. Allen states that techism is advocated by people whom he calls "techniks," and comes in two forms. "Highbrow techism" emphasises the need for highly educated scientists and engineers to promote the expansion of manufacturing and related businesses. "Lowbrow techism" accents the need for the technical skills taught in one- and two-year college programs. He says that while techniks are right that the demand for technically trained workers is growing, the same is true for graduates in teaching, the humanities, and social sciences. These latter fields, he says further, are in demand because the widespread utilisation of computers and information technology has revolutionised the organisation of business and government. The new-style organisations put a premium on workers who can relate models to real situations, work well with other members of a management team

or with clients, and who can speak and write effectively. These skills are developed in HSS programs. Techism, which concentrates on the production of new technologies and on the small details of their operation, misses the organisational revolutions that accompany the adoption of new technologies. In sum, Allen attributes the usefulness of the HSS to improved *social and institutional functioning*, which in turn helps to more effectively implement technological innovations.

Another Canadian writer, Shirley Neuman, [14] describes what occurs *intellectually* as children and youths read and study in the HSS. Her eloquent defence of reading novels for developing integrated thinking deserves to be quoted at length:

When I read descriptions of integrative thinking, I recognize the activity of a trained reader of a novel. Between page 1 and the end of a novel, a trained reader charts her way through another society and culture, or through some particular manifestations of her own – its politics, laws, customs, religion, history, and values. She masters the more or less extended kinship system and the professional and friendship networks of the characters that populate the fiction, often in historical circumstances quite different from her own. She comes to understand the psychological makeup of the characters, their motivations, and their relations with one another; the situation or plot in which they find themselves; the alternatives open to them; the inevitability of their end, if it is inevitable, and the alternatives their author has denied them, if it is not. A well-trained reader will also understand the place the novel holds in the author's national literature and in the history of literature itself. She will be able to define the ways in which the novel draws on well-established traditions and the ways in which its language, form, characterization, or plot map out new territory in the national psyche or advance new answers to the question of how writers represent lives, cultures, communities, and histories.

A novel, in short, is a highly complex and integrated system. Students who are taught to read novels carefully, analytically, and holistically – like those who can approach music or a painting or a philosophical treatise in this manner – have been taught the basics of integrative thinking.

In other words, the HSS prepare people for many skills such as contextualisation, creativity, ability to imagine alternatives, empathy, understanding of foreign cultures, problem-solving, and other skills that are concretely useful for the economy, particularly the fluid and globalised economy of the present day.

Having in mind both social and intellectual processes, Allen makes the findings summarised below from a careful empirical study using Canadian census data: First, graduates of lowbrow techism schools (junior colleges) did rather poorly in terms of employment rates and income in the employment market, in fact more poorly than their counterparts with junior HSS degrees. Thus the lowbrow techniks' argument in favour of greater junior vocational education was not upheld. At the doctoral end of highbrow techism, STEM graduates did less well in terms of employment growth and income than did graduates in the HSS. In this, Allen was careful to show that the Canadian labour market was not distorted by the skill profile of graduates supplied by public schools and universities, but was pulled by the demands of the business market itself. It was the market, not public policies, that rewarded graduates who had studied in the HSS.

Allen then reiterates the argument that the creation of STEM innovations is less important than their utilisation. The first example that he offers is that of the computer industry. Canada has no significant computer industry of its own, though the country's economy is highly computerised and Canada's record of implementing innovations is just as good as in the leading American and West European economies. The second example is agriculture. Canada has a relatively small bio-science industry, and so this

industry's direct contribution to the national economy is small. However, Canada's agriculture industry is large, therefore the utilisation of new plant cultures or animals developed by bio-science is correspondingly large. Likewise, the computerisation of farm machinery and handling of inputs increases productivity on a vast scale, in what was traditionally a low-technology industry.

Allen says his evidence shows that specific skills training, by itself, has no payoff in a knowledge-based economy; that is, specific skills are brought to life only if accompanied by general education. And as per Neuman's description of the intellectual process within HSS education, one of the outstanding features of the knowledge-based economy is the breadth of advanced education and the skills it requires. Thus the issue is not whether an employee knows how to operate an Excel spreadsheet, so much as whether the employee can apply a model to a problem, deal effectively with customers and other members of a management team, write and speak clearly, and make informed and independent judgements. So, what sort of knowledge was in demand in Canada?, Allen asks. He found that HSS graduates in the high-growth province of British Columbia had the highest rate of employment growth. The physical sciences came in second; engineering was third – an unexpected result for techniks. Equally surprising was the strong showing of the humanities, which came in fourth, beating out commerce at five. Health, nursing, teaching, fine arts, and the biological sciences followed.

At the same time, the widespread utilisation of computers in Canada explains why the demand for arts and social sciences graduates has been growing rapidly. Information technology has revolutionised business organisation and cut the cost of information. Concomitantly, the falling cost of information has made the hierarchical organisation of business inefficient. Expensive senior managers no longer have the time to deal with all the information that can be cheaply and usefully produced. Citing Herbert Simon, a Nobel Prize-winning economist, Allen notes that "The scarce resource is not information, it is the processing capacity to attend to information. Attention is the chief bottleneck in organisational activity, and the bottleneck becomes narrower and narrower as we move to the tops of organisations."

The result of the computer revolution has been threefold, relates Allen. First, there is an increased demand for people who can understand the information generated by computer systems, analyse it, relate it to the real world, and act on it. These kinds of general intellectual abilities are the sorts that are developed in HSS programs. Second, organisational structures have become flatter. Instead of multiple layers of managers doing routine information processing, there are fewer layers in the hierarchy and the employees are charged with analysing and acting on the greater volume of processed information available. There is much greater demand for people who can make critical and independent judgements, and whose capacities are cultivated, again, in HSS programs. And third, the new-style middle managers need greater interpersonal and communication skills both to deal with customers of the firms and to work together in self-directing teams. Once again, a HSS background makes employees more effective. In sum, the evidence produced by Allen contradicts the lowbrow and highbrow technik vision of the emerging modern economy.

Fortunately, there seems to be a growing recognition within the Canadian business community of the value of HSS education; accordingly chief executive officers of several large firms asked the Canadian government to support undergraduate education in the arts and social sciences. Likewise, the prestigious Rotman School of Management at the University of Toronto has identified the contribution of what it calls integrative thinking for organisational success. [14] Echoing Allen's empirical findings, Martha Kanter, Under Secretary, United States Department of Education, has asserted that,

Advocates who dismiss the importance of the humanities might be surprised to learn that the skills most frequently identified by employers seeking new hires are those that are often the most readily learned through humanities disciplines such as literature, theater, and the applied behavioral sciences [15].

Kanter's views are reinforced by similar data assembled by Northeastern University in 2013, the United States Chamber of Commerce in 2013, and the American Association of Colleges and Universities [15].

Conclusion

From all the above and from recent Western education policy literature, it is evident that the techist, neo-liberal paradigm of education and labour training is losing its persuasiveness. To be sure, the Ukrainian context differs from the Canadian one, but in any case policy should be informed by empiricism and not driven by ideology or stereotype. Accordingly it would be a great error for Ukrainian policymakers to repeat the techist mistakes of Khrushchev and subsequent Soviet leaders. Policymakers should avoid what Evans [10] calls the "overmanagement of knowledge" and should not try to force the national economy into areas it does not need to go. Most of all, policymakers should not de-skill and de-intellectualise the young graduates of Ukraine, who have the ability for higher attainment than these policymakers might believe.

References

1. Bullen et al., 2004; Molas-Gallert, 2015; Hazelkorn, 2015; cited in Gulbrandsen, M. and Aanstad, S., "Is innovation a useful concept for arts and humanities research?" *Arts & Humanities in Higher Education*, 2015, Vol. 14 (1) 9-24.
2. Allen, R., "Education and Technological Revolutions: The Role of the Social Sciences and the Humanities in the Knowledge-Based Economy," 56-85, in Jane Gaskell and Kjell Rubenson, eds., *Educational Outcomes for the Canadian Workplace*, Toronto: University of Toronto Press, 2004.
3. Abreu M. and Grinevich, V., 2013; cited by Gulbrandsen and Aanstad.
4. Gulbrandsen and Aanstad.
5. Soltys, Dennis, 2015. "Constructing quality education through quality citizenship: challenges for Ukraine between neo-Soviet and Bologna Process bureaucratic elitism," *Economic Annals XXI*, Kyiv, 11-12.
6. Soltys, Dennis, 2015. "Similarities, divergence, and incapacity in Bologna Process reform implementation by the former-socialist countries: the self-defeat of state regulations," *Comparative Education*, London, U.K, No. 2, 179-195.
7. Солтис, Деніс, 1998. Громадянські засади і управління американською, канадською та українською народною освітою: макроісторичне порівняння, *Вісник Української Академії державного управління при Президенті України*, No. 2, с. 123-135.
8. Солтис, Денніс, 1994. Управління освітою: досвід Канади і проблеми України, *Економіка України*, No. 7, с. 74-80.
9. See Clifford, G., *The Shape of American Education*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1975.
10. Evans, M., "The Universities and the Challenge of Realism," *Arts & Humanities in Higher Education*, 2010, Vol. 9 (1) 13-21.
11. Kent, E., "What are you going to do with a degree in that? Arguing for the humanities in an era of efficiency," *Arts & Humanities in Higher Education*, 2012, Vol. 11 (3) 273-284.
12. Soltys, D., *Education for Decline: Soviet vocational and technical schooling from Khrushchev to Gorbachev*, Toronto: University of Toronto Press, 1997.
13. Berliner, J. *Factory and Manager in the USSR*, Cambridge: Harvard University Press, 1957; Malle, S., *Employment Planning in the Soviet Union*, London: Basingstoke and Macmillan, 1990.
14. Neuman, S., "Creating Knowledge, Strengthening Nations: The Role of Research and Education in Humanities and Social Sciences in Government Agendas for Innovation," 227-245, in Glen Jones, Patricia McCarney, and Michael Skolnik, Eds., *Creating Knowledge, Strengthening Nations: The Changing Role of Higher Education*, Toronto: University of Toronto Press, 2005.
15. Kanter, M., "Elevating the arts and humanities in American higher education," *Arts & Humanities in Higher Education*, 2014, Vol. 13 (1-2) 13-16.
16. Fischer, K., 2013; cited by Kanter, 2014.

УДК 339.137

З.М. Борисенко
доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту законодавства
Верховної Ради України

Конкурентна політика як фактор економічної безпеки

Досліджуються недоліки державного захисту конкуренції та їх вплив на стан економічної безпеки в Україні. Зокрема, розглядаються проблеми припинення картельних змов, зловживань монопольним становищем та інших порушень конкурентного законодавства, результативність процедури контролю за економічною концентрацією, а також вплив корупції і недоліків судової системи на загальний стан конкуренції в бізнесовому середовищі.

Ключові слова: конкурентна політика, економічна безпека, загрози економічній безпеці, картельні змови, зловживання монопольним становищем, контроль за економічною концентрацією, корупція, судова система.

З.Н. Борисенко
доктор экономических наук, профессор,
главный научный сотрудник
Института законодательства
Верховного Совета Украины

Конкурентная политика как фактор экономической безопасности

Исследуются недостатки государственной защиты конкуренции и их влияние на экономическую безопасность в Украине. В частности, рассматриваются проблемы прекращения картельных соглашений, злоупотреблений монопольным положением и других нарушений конкурентного законодательства, результативность процедуры контроля за экономической концентрацией, а также влияние коррупции и недостатков судебной системы на общее состояние конкуренции в среде осуществления бизнеса.

Ключевые слова: конкурентная политика, экономическая безопасность, угрозы экономической безопасности, картельные сговоры, злоупотребление монопольным положением, контроль за экономической концентрацией, коррупция, судебная система.

Prof. Z. Borysenko
Senior Research Officer, Institute of Legislation
of Verkhovna Rada of Ukraine

Competition Policy as a Factor of Economic Security

The article under consideration analyzes the disadvantages of competitiveness of state security in Ukraine. In particular, it discloses the issues as regards cartel agreements suspension, abuse of monopolistic position and other violations of competitive legislation, effectiveness of control procedure as concerns economic concentration, influence of corruption and

judiciary system disadvantages upon the business environment general competitive situation.

Keywords: *competition policy, economic security, threat to economic security, cartel plots, monopolistic abuse position, control over an economic concentration, corruption, judicial system.*

Постановка проблеми

Нині однією з суттєвих загроз економічній безпеці як країни в цілому, так і безпеці конкретних підприємств, є недостатня ефективність системи державного захисту конкуренції. Вихід зі складної кризової ситуації, у якій опинилася Україна, насамперед, може забезпечити ефективний розвиток вітчизняного виробництва. Не можна розраховувати на те, що хтось ззовні витягне нас із кризи. І саме тут надзвичайно важливо забезпечити оптимальні конкурентні умови для підприємництва. Отже, державний захист конкуренції є одним з головних шляхів виходу вітчизняної економіки з кризового стану та забезпечення економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти реалізації національної конкурентної політики відображені в наукових працях таких вітчизняних авторів, як: Г. О. Андрощук, В. Д. Базилевич, О. О. Бакалінська [1], С. О. Біла, І. І. Дахно, О. Дорошенко [2], Б. Є. Кваснюк, О. І. Кілієвич, Д. Король [10], Н. М. Корчак, Л. Г. Кузьменко, В. К. Мамутов, С. В. Мочерний, В. Невмержицький [5], Г. А. Пастернак-Таранущенко, О. Й. Пасхавер, Н. О. Саніахметова, Л. М. Семенова, В. Тиравський [7], Г. М. Філюк, В. Чагаровський [6], О. І. Шнирков та ін.

Серед іноземних авторів тут слід відзначити Г. Л. Азоева, С. Л. Брю, Дж. Вільсона, Дж. Гелбрейта, Е. Гелхорна, Чарлза В. Л. Гіла, В. І. Єременко, О. А. Жидкова, Ю. В. Іванова, Дж. М. Кейнса, В. Кернза, Н. І. Клейн, М. І. Книша, В. Є. Ковачича, А. М. Козиріна, Ю. І. Коробова, К. Р. Макконела, Д. С. Міаля, Ф. Найта, В. Ойкена, С. А. Паращука, М. Е. Портера, Л. Г. Раменського, Д. Рікардо, Дж. Робінсона, Д. Росса, А. Сміта, Дж. Е. Стігліца, Я. Тінбергена, К. Ю. Тотьєва, Р. А. Фатхутдінова, Н. Є. Фонарьову, П. Хайне, Ф. А. Хайека, В. Є. Цапеліка, Е. Чемберлена, Ф. М. Шерера, Й. Шумпетера, А. Ю. Юданова, роботи Н. І. Ячеїстової та ін.

У наукових доробках зазначених авторів не розкрито сучасний аспект конкурентної політики держави її економічної безпеки.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Значна частина питань захисту конкуренції, зокрема, вплив конкурентної політики на економічну безпеку, все ще залишаються недослідженими. Деякі проблеми висвітлюються лише частково, здебільшого як ілюстрація фактичного стану застосування антимонопольного законодавства. Всі вони потребують теоретичного осмислення. Гостро відчувається необхідність наукових праць, у яких би комплексно розглядалися теоретичні і практичні проблеми реалізації конкурентної політики держави, а головне, обґрунтовувалися б шляхи її поліпшення з врахуванням економічних і політичних реалій України.

Формулювання цілей статті

Метою статті є звернення уваги громадськості на недоліки здійснення конкурентної політики в Україні, які вкрай негативно впливають на соціально-економічну ефективність розвитку суспільства та його економічну безпеку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Реалізація ефективної конкурентної політики передбачає забезпечення рівних можливостей суб'єктів господарювання у питаннях створення та подальшої

діяльності фірм, доступу до ресурсів, встановлення обґрунтованих цін та інших умов реалізації товарів, захисту від антиконкурентних, корупційних дій органів влади, тощо. Якщо в країні панує добросесна конкуренція, то споживач обирає той товар, який є найбільш дешевим і якіснішим, а підприємці змушені виробляти саме ту продукцію, яку обирає споживач і продавати її за прийнятною ціною. На жаль, в Україні за роки формування ринкової економіки, держава так і не спромоглася забезпечити достатньою мірою ці умови.

Водночас, задля справедливості слід відзначити, що за сприяння світової громадськості, *інституційні умови* для захисту конкуренції все ж таки були створені. Прийнято низку відповідних законів, які достатньо позитивно оцінюються фахівцями. Створено і Антимонопольний комітет (далі АМК) як спеціальний орган для захисту конкуренції з досить потужними повноваженнями. За таких умов, при бажанні, цілком можливо було б забезпечити гідний захист конкуренції у бізнесовому середовищі. Однак, реальний стан такого захисту залишає бажати кращого. У нас основна проблема не в тому, що немає тих чи інших законів або посадовці не знають, що слід робити, а в тому, що мало хто ці закони насправді виконує.

У країні, на жаль, немає, так званої, *культури конкуренції* на всіх рівнях управління. Від менеджерів на окремих підприємствах до керівників найвищого рангу дуже рідко зустрічаються фахівці, які дійсно розуміють зміст конкурентної політики і визнають її необхідність для розвитку підприємницької діяльності та забезпечення економічної безпеки. Тому є зрозумілим те, що встановлені законодавством правила конкуренції дотримуються далеко не завжди [1].

Внаслідок нерозуміння важливості підготовки необхідних фахівців у державі нині немає відповідної *кадрової політики*. Навчальні заклади майже не навчають студентів за зазначеними напрямками, а ті фахівці, які вже мають певні знання з цієї складної справи, не використовують їх належним чином. Хоча вони, насправді, є золотим фондом держави. Достатньо проаналізувати професійний рівень людей, яких призначають на керівні посади в міністерствах та відомствах, зокрема, і в АМК. При наявності висококласних фахівців, на ці посади часто призначають випадкових людей. Очевидно, що це відбувається з політичних мотивів. Приходять керувати люди, які майже не мають уявлення про ту справу, яку вони повинні організувати.

Результатом такої кадрової політики є значна частина рішень по припиненню порушень конкурентного законодавства, яка вражає своєю *непрофесійністю*. Так, можна навести дуже багато випадків коли, у відповідь на тиск громадськості щодо необґрунтованих підвищень цін на товари першої необхідності, що становить певні загрози економічній безпеці країни, АМК починає масово порушувати справи та проводити тривалі розслідування стосовно учасників ринків з конкурентною структурою. Зокрема такі справи порушувалися на ринках гречки, ліків, часнику, цибулі та лимонів (під час епідемії грипу), пасажирських перевезень, освітніх послуг тощо. Метою таких розслідувань є примушування знизити завищені ціни.

Тут, однак, слід пояснити, що відповідно до законодавства карати за завищення цін АМК може лише у двох випадках:

- 1) якщо підприємець є монополістом і зловживає своїм монопольним становищем;
- 2) якщо доведено змову підприємців.

Це ази конкурентного законодавства, які нерідко порушуються. Розслідування картельних змов це надзвичайно складна і в наших реаліях, як правило, безу-

спішна справа. А карати за зловживання монопольним становищем на конкурентному ринку не можна. Якщо підприємець не монополіст, то про яке зловживання монопольним становищем можна говорити? Тому, щоб попередити виникнення загроз задля безпеки суспільства, викликати відповідний суспільний резонанс і таки знизити ціни, комітет нерідко намагається знайти ознаки монопольного становища на конкурентних ринках, що виявляється не так вже й просто. Однак, попри всі законодавчі вимоги АМК, часто, не довівши факт монопольного становища, дозволяє собі накладати штрафи за завищені, на його думку, ціни.

Нерідко всі ці процедури подовжуються на досить тривалий термін. У результаті актуальність вимог громадськості щодо зниження цін втрачається і справа успішно закривається. Так, в червні 2016 р., в Україні ціна на *гречку*, яка є соціально-важливим продуктом харчування та лікування широкого кола малозабезпечених верств населення, раптом збільшилася у два рази і майже зрівнялася з ціною курятини. Кілограм курячої тушки вартував на той час 39,66 грн, а кг. гречки – 38,78 грн. і більше [2]. При цьому, виробники продавали крупу за 10 - 12 гривень за кілограм, а до торгових мереж гречка надходила вже за ціною з націнкою вище трьохсот відсотків. У деяких магазинах Києва ціна на гречку доходила до 51 гривні [3].

АМК розгорнув бурхливу слідчу діяльність з цього питання. Було направлено 46 вимог щодо надання відповідної інформації найбільшим виробникам та переробникам цієї крупи, торговим мережам і постачальникам, а також у Фіскальну службу, Інспекцію сільського господарства та Службу статистики [4]. На думку директора Української асоціації постачальників торгових мереж, депутата Київської ради О. Дорошенка, через тривалість бюрократичної процедури розслідування країна має можливість дізнатися дійсну причину феноменального зростання зазначених цін лише в 2017 р., коли факти за 2016 р. вже втратять свою актуальність. Тим часом, за інформацією О. Дорошенка, з метою зниження цін на соціально-важливий продукт, Україна у 2016 р. вперше почала завозити гречку з Європи. Тобто, замість створення умов добросовісної конкуренції на ринку, оперативного доведення картельної змови і покарання комітетом порушників (швидше за все посередників), Уряд був змушений відкрити простір для іноземних виробників, що очевидно, призведе до зниження вітчизняного виробництва гречки в наступному періоді.

Аналогічна ситуація, на сьогоднішній день, спостерігається і на вітчизняному ринку *меду*. У 2015 р. Україна посіла третє місце в світі за експортом меду. Згідно зі статистичними даними, країна поставила на зовнішні ринки 36 тис. тон меду. При цьому, прибуток становив \$84,3 млн. Тобто, за кілограм меду покупцем було реально сплачено приблизно 59 гривень. Однак, оптова закупівельна ціна на мед в Україні в той час не перевищувала 25 грн. Звичайно вітчизняним виробникам це не вигідно. Вони скаржаться на низькі закупівельні ціни, які встановлюються десятком найбільших українських оптових компаній. У 2016 р. вони становили по всій країні близько 35 грн/кг. Такі грабіжницькі ціни далеко не завжди покривають навіть собівартість виробництва. Поза тим, на цьому товарному ринку нині не створені нормальні комерційні умови, які б сприяли безперешкодному постачанню меду до вітчизняних торгових мереж великих міст країни [5]. На жаль, АМК чомусь досі не зацікавили такі факти, хоча зрозуміло, що монопольно низькі ціни не встановлюються стихійно. Очевидно, що тут має місце не одна картельна змова. Керівникам агропромислового комплексу теж слід було б звернути увагу на цю проблему та створити для вітчизняних виробників зручні та ефективні умови реалізації надзвичайно цінного продукту за справедливою

ціною. В іншому разі країна ризикує втратити неоціненний потенціал виробництва меду.

Тут доречно згадати про таку ж ситуацію, яка роками складалася на вітчизняному ринку молока. В результаті змов закупівельників, які в кожному окремому населеному пункті набували монопольного становища, селяни змушені були продавати молоко за низькими цінами, які суттєво відрізнялися від роздрібних цін у магазинах. Це призвело до масового знищення корів та помітного зменшення обсягів переробки молочної продукції, яка у 2015 р. була в Україні найнижчою за останнє двадцятиріччя. Держава була змушена здійснювати ряд заохочувальних заходів, які б сприяли збільшенню закупівельних цін на молоко. Однак, їх динаміка все ж таки відстає від динаміки роздрібних цін на готову продукцію. Так, у 2015 р., ціни на молочну сировину зросли на 25%, а роздрібні ціни на молочну продукцію 31-35% [6]. Нині спад виробництва молока продукції та стрімкого зростання цін продовжуються, тому очікується збільшення частки імпорту до 30% [7]. Тобто, знову ж таки, спостерігається тенденція витіснення вітчизняного виробника.

Великий негативний вплив на економічну безпеку справляють порушення правил конкуренції на ринку *нафтопродуктів*. Країна регулярно переживає гострі скандали, пов'язані з підвищенням цін на бензин і вкрай незадовільною його якістю. Характерним є те, що ці сплески цін, як правило, відбувалися саме в періоди підвищеного попиту – під час посівної кампанії чи збору врожаю. Під тиском громадської думки влада регулярно розгортає бурхливу слідчу діяльність. Починаються масові перевірки на заправках, офісах фірм, але гучні кампанії, зазвичай, безуспішно закінчуються. Змова залишається недоведеною. Хоча інколи буває і так, що легенько карають за неї, але лише у якомусь окремому регіоні або по відношенню до другорядних учасників ринку.

Про обурливі проблеми на ринку нафтопродуктів автором написано багато, але, на жаль, влада не реагує відповідним чином на ці наукові дослідження [8]. Ситуація майже не змінюється – ті ж проблеми повторюються з року в рік. У кращому разі чиновники намагаються врегулювати цю проблему не шляхом дійсного захисту конкурентного середовища, а через встановлення державного регулювання цін або просто адміністративним тиском на учасників ринку. Протягом багатьох років Уряд та Мінпаливенерго неодноразово домовлялися з нафтотрейдерами щодо стримування цін на пальне, але щоразу його вартість невдовзі зростала. За такої безкарності не дивно, що ціна бензину на заправках постійно збільшується.

Нагадаємо, що для економічної безпеки держави бензин є стратегічним ресурсом. Якщо завищені ціни на нього закладаються у собівартість транспортних витрат, а вони, у свою чергу, є складовою цін майже всіх товарів, то зрозуміло, що при проаналізованому вище ставленні влади до питань захисту конкуренції, постійної розкрутки цінової спіралі у вітчизняній економіці нам ніколи не уникнути. Про яку ефективність та безпеку бізнесу тут можна говорити?

Окрім припинення картельних змов надзвичайно гострою проблемою для суспільства є припинення зловживань монопольним становищем. Так, суттєвою серйозною загрозою для безпеки держави є нині ситуація на ринку надання монопольних *житлово-комунальних послуг*. Це не тільки необґрунтовані, завищені тарифи, але й дуже низька якість обслуговування. Це викликає незадоволення широких верств населення, надзвичайно загрозливі протестні настрої та великі неплатежі. За повідомленням прес-служби Київенерго, заборгованість столичних споживачів теплової енергії перед цією компанією станом на 1 лютого 2017 року

перевищила 4,74 млрд гривень і зросла з початку 2017 року на 896,8 млн гривень [9]. І це тільки в Києві.

Очевидно, що монополізм на цьому ринку все більше стає серйозною загрозою для економічної безпеки. На сьогодні п'ять українських олігархів і російська VS Energy володіють акціями всіх обленерго в країні [10]. При цьому ДТЕК, якою володіє Рінат Ахметов, контролює три чверті ринку виробництва тепла в Україні [11]. Відповідні державні органи, які мають контролювати процеси концентрації виробництва, ціни та якість надання послуг у зазначеній сфері явно недопрацюють. Практика свідчить, що вони, як правило, закривають очі на значні порушення, кивають одне одному головами або просто займаються відписками. Вкрай монополізована економіка не може бути ефективною та безпечною. В цьому криється одна з основних причин багатьох наших економічних та соціальних негараздів.

У боротьбі з цими явищами важливо не стільки воювати з монополістами, скільки створювати конкурентне середовище. Добросесна конкуренція автоматично могла б вирішити більшість проблем економіки в країні, які роками не можуть вирішити чиновники. Тому, особливу увагу слід приділяти питанням надання дозволу АМК на *концентрацію*, тобто злиття фірм. Саме тут просто кричущі проблеми для безпеки розвитку бізнесу. Підприємці змушені платити великі кошти, втрачати час на очікування результатів розгляду, а комітет, опрацюючи величезну кількість заяв, майже нічого не забороняє. Процедура контролю все більше набирає рис зайвої паперової роботи.

Висновки чиновників при наданні дозволів на концентрацію часто залежать не від об'єктивних показників стану конкуренції на ринку, а від впливовості й можливості заявника. Практика свідчить, що надто обтяжлива і дорога процедура цих дозволів не дає очікуваного результату, оскільки фактично не попереджує створення монополістів. У результаті у нас не тільки окремі потужні підприємства, але й цілі галузі прямо чи опосередковано контролюються окремими впливовими особами. І відбувається це не внаслідок надзвичайної успішності бізнесу окремих підприємців, а в результаті сприяння наближеним до влади особам у процесах перерозподілу власності. Прикро, що АМК, маючи повноваження надавати зазначені дозволи, протягом всього періоду незалежності, і особливо в другій його половині, не тільки не перешкоджав, а часто, сприяв цим процесам. Тобто, процеси монополізації в країні спонтанно продовжуються, що свідчить про недосконалість процедури контролю за концентрацією. Саме тут необхідно орієнтуватися виключно на інтереси захисту конкуренції та вимоги економічної безпеки держави, а не на розстановку впливових політичних сил в країні.

Висновки

Потужний економічний потенціал України нині не може використовуватися повною мірою, зокрема, у зв'язку з відсутністю достатньо ефективної конкурентної політики, яка, перш за все, передбачає припинення кричущих зловживань монополістів, картельних змов, злочинних дій органів влади по відношенню до підприємців, чисельних фактів недобросовісної конкуренції.

Для економічної безпеки як держави, так і окремих підприємств, недоліки конкурентної політики становлять суттєві загрози. Це, у свою чергу, тягне за собою цілий спектр соціальних проблем. Суспільство повинно якомога раніше усвідомити об'єктивну необхідність державного захисту рівних умов у конкуренції для всіх представників бізнесу. Тому, конкурентна політика держави має бути об'єктом найсерйознішої уваги як науковців, так і керівників всіх гілок влади.

Література

1. Бакалинская О. Адвокатирование конкуренции: теоретические и практические проблемы правового регулирования – Закон и жизнь 2013/11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/11-2/06.pdf>
2. Дорошенко О. Из-за бесконтрольных монополистов в июле цена гречки сравнялась со стоимостью курятины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://asn.in.ua/ru/news/news/57723-iz-za-beskontrolnykh-monopolistov-v-ijule-cena-gre.html>
3. Стала відома причина різкого подорожчання гречки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://viche.net.ua/index.php/ekonomika-2/item/stala-vidoma-prychyna>
4. Антимонопольный комитет не в состоянии разобраться с рекордными ценами на гречку // депутат [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://asn.in.ua/ru/news/news/60231-antimonopolnyjj-komitet-ne-v-sostojanii-razobratsj.html>
5. Невмержицкий В. Почему гривна будет падать и что делать Украине, чтобы не зависеть от Трампа // UBR [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ubr.ua/finances/exchange-market/pochemu-grivna-budet-padat-i-chto-delat-ukraine-chtoby-ne-zaviset-ot-trampa-447829>
6. Чагаровский В. Переработка молока в Украине в 2015 году была самой низкой за 20 лет // УкрАгроКонсалт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukragroconsult.com/news/pererabotka-moloka-v-ukraine-v-2015-godu-byla-samoi-nizkoi-za-20-let>
7. Тиравский В. Украинское молоко будут заменять импортным // UBR [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ubr.ua/market/agricultural-market/ukrainskon-moloko-na-vnutrennem-rynke-budut-zamenjat-importnym-3835014>
8. Борисенко З. Змови на ринку нафтопродуктів? / З. Борисенко // Дзеркало тижня. – 2005. – №38. – С. 10.
9. Кияни заборгували за тепло майже 5 млрд грн. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zrada.today/node/1001>
10. Король Д. Інфографіка: кому належить українська енергетика // INSIDER [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theinsider.ua/business/52d550ee60af5/>
11. Тариф на тепло побив черговий антирекорд [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://24tv.ua/tarif_na_teplo_pobiv_chergoviy_antirekord_n746461

УДК 338 (477)

K. Zakharova
PhD, Associate Professor,
Economic Theory Department,
«KROK» University

Price collusion detection tools in reforming the national economy

In this article, instruments to detect price collusion in order to reform the national economy are researched considering experiences of other countries. Conditions for creating persistent forms of cartels are considered as well as causes that complicate or facilitate prevention of cartelization. The set of existing instruments to detect and prevent the creation of price collusion cartels is analyzed. Suggestions for improving these instruments are made. There were proposed the ways of implementing economic and legal methods of combating cartels into the practice of the Antimonopoly Committee of Ukraine. The author considers such implementation as an important part of the reforms in the national economy.

Keywords: cartel, price collusion, economic and legal methods to combat cartel agreements, indicators of cartelization.

К.Ф. Захарова
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Університет економіки та права «КРОК»

Інструментарій виявлення цінових змов у реформуванні національної економіки

В роботі досліджено інструментарій виявлення цінових змов у реформуванні національної економіки на тлі досвіду інших країн світу. Розглянуто умови при яких утворюються стійкі форми картелів та чинники, що ускладнюють або, навпаки, посилюють можливості запобігання картелізації. Проаналізовано систему діючих інструментів виявлення та запобігання картелям у формі цінових змов. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення цих інструментів. Запропоновано шляхи імплементації економіко-правових методів протидії картельним змовам у практику Антимонопольного комітету України. Автор розглядає таку імплементацію як елемент реформування національної економіки.

Ключові слова: картель, цінова змова, економіко-правові методи протидії картельним змовам, індикатори картелізації.

К.Ф. Захарова
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономической теории,
Университет экономики и права «КРОК»

Інструментарій виявлення ценових сговоров в реформуванні національної економіки

В работе исследован инструментарий выявления ценовых сговоров в реформировании национальной экономики на фоне опыта других стран мира. Рассмотрены условия, при которых образуются стойкие формы картелей и факторы, затрудняющие или, наоборот, усиливающие возможности предотвращения картеллизации. Проанализировано систему действенных инструментов выявления и предотвращения картелей в форме ценовых сговоров. Сформулированы предложения по совершенствованию этих инструментов. Предложены пути имплементации экономико-правовых методов противодействия картельным сговорам в практику Антимонопольного комитета Украины. Автор рассматривает такую имплементацию как элемент реформирования национальной экономики.

Ключевые слова: картель, ценовое соглашение, экономико-правовые методы противодействия картельным соглашениям, индикаторы картеллизации.

The general problem and its relationship with important scientific and practical tasks

The global antitrust practice has been in permanent search for more advanced tools to detect conspiracies and price fixing agreements in the market of goods and services. This improvement implies achieving optimal balance of legal and economic instruments.

The accumulated experience of antimonopoly regulation in leading countries, particularly embodied in “The United Nations Set of Principles and Rules on Competition” shows the use of harsh methods of competition protection in developing countries as inappropriate. However, consistency and timeliness are crucial in the implementation of the antimonopoly control of price collusion. It is the consistency and timeliness that

the Ukrainian antitrust authorities lack. Therefore, improving the instruments to detect price collusion is an actual scientific and applied problem.

Analysis of recent research and publications related to a solution of the problem

Most of the works related to the research of correct identification of cartel collusion, emphasize the importance to analyze coordinating abilities of market players. Attention is focused on obtaining direct evidence of collusion by legal methods. [4; 8]

However, the supposition that any interaction between economic entities is always a conspiracy [3] reduces the effectiveness of the antitrust authorities in the formation of evidence to prove the existence of a cartel.

It is not justified that in any oligopoly a hidden interaction between the key market players exists “automatically” since parts of the market are stable and the direct exchange of commercial information is exercised. [1; 8, p.42]. Such presumption results in legal mistakes, so it reduces the effectiveness of the antitrust policy as a whole.

In crisis conditions, coordination of economic conduct of firms does not always entail a distortion of competition although such coordination may have similarities to concerted anticompetitive actions. Due to the lack of effectiveness of legal methods for detecting cartel collusion, the correct identification of cartel is not always possible in the practice of Ukrainian authorities. This is proved by the number of appeals against decisions of the Antimonopoly Committee regarding the recognition of business entities activities as anticompetitive [5].

Defining the aspects of the problem not solved before

Research on cartelization of various markets in the national economy suggests that the primary task of the antimonopoly authorities is the implementation of economic instruments to identify and prove price collusion. However the main legal methods that are used in the practice of the Antimonopoly Committee of Ukraine do not provide sufficient measures to combat modern forms of cartelization in the national economy. They are ineffective in dealing with the hidden types of anticompetitive behavior of business entities.

The purpose of this article

The purpose of this study is to analyze existing instruments to detect and prevent price collusion in the practice of antimonopoly regulation and formulate proposals for their improvement.

The main material of the research

The system of methods to detect price collusion on the commodity market according to reports of the Antimonopoly Committee of Ukraine (AMCU) and statistics of termination of these violations appears productive. The most important is the fact that price collusion is observed on the markets of socially important goods, which should be given the most attention. The list of such markets is given in the Table 1.

Table 1

Markets of socially important goods in Ukraine in 2008-2014 where price collusion was found

Year	Markets
2008	medicines, oil products, food
2009	medicines, fuel resources, bread and bakery products, flour, grains, sea port services, compulsory paid medical services, sugar, cement products
2010	medicines, fuel resources, bread and bakery products, food resources, financial services, transport services, telecommunications services

2011	medicines, fuel resources, bread and bakery products, utility services, hotel services, funeral services, administrative services, concrete and bricks, car service stations
2012	medicines, fuel resources, bread and bakery products, utilities, hotel services, funeral services, services in urban development industry, milk for industrial processing, services in collection, transporting, recycling and disposal of waste
2013	medicines, utilities services, fuel resources, services accompanying administrative services
2014	medicines, fuel resources, bread and bakery products, utilities, funeral services, administrative services, concrete and bricks, car service stations

Source: The data from the State Statistics Service is summarized by the author.

The system of methods to detect cartels in the form of price collusion is based on the analysis of the market, where violation of legislation on economic competition protection is investigated. Analysis can be conducted using two models: legal and economic.

Legal model to prove price collusion is based on the assertion that any direct (and often indirect) contacts between competitors provide conclusive presumption of concerted actions on the market. Since it is not difficult for authorities to find out the fact of exchanging or obtaining information antimonopoly agencies can easily submit the evidence.

There is an illusion that price competition authorities can identify a conspiracy without a detailed study of the characteristics of the market and each individual situation.

In the AMCU practices, obtaining the necessary information to make decisions regarding control of cartels is conducted in accordance with Methods of identification of monopoly (dominant) position of business entities on the market, adopted by the Antimonopoly Committee of Ukraine of 05.03.2002 №49 (hereinafter – “Methods”). “Methods” provides separation of stages to determine the presence/absence of market dominance.

The algorithm of the analysis of the commodity market that is used by the AMCU in its practices to counter cartelization in the national economy is shown in Fig. 1.

Nevertheless, by applying the above mentioned algorithm analysis of the market, key parameters of cartelization remain unexplored. After all, in the oligopolistic commodity markets, it is rather difficult to speak of independent behavior, such as the pricing behavior of business entities, especially in the situation of the availability of large amounts of information about competitors from public sources. Therefore, it is fairly easy to recognize parallel pricing by the subjects of such markets as agreed and concerted. However, finding parallelism of actions in the oligopolistic commodity market itself is not sufficient justification of the presence of price collusion provided that the direct evidence of contacts is absent.

The main problem of the methodology of price collusion detection is to discover the circumstances that truly qualify violations as price collusion. It means to determine such market factors that cause adverse effect of concerted actions and justify the economic advisability of such actions taking into account the needs of consumers, technology development etc.

The evidence of price collusion in the commodity market is divided into the following:

- *evidence of communication*: evidence that competitors representatives met or in any other way had a relationship with each other;

- *economic evidence*:

- a) creating barriers (obstacles) to enter the market for new businesses; forced withdrawal of competitors from the certain market;

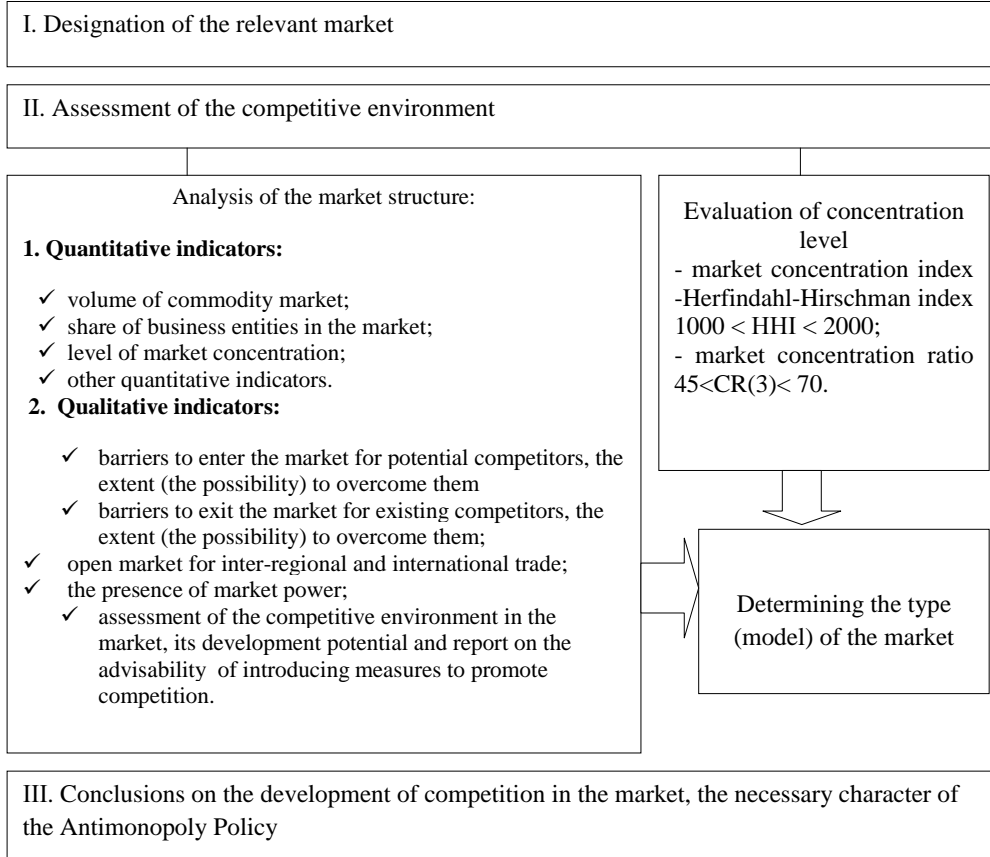

Fig. 1. An algorithm of the analysis of the competitive environment according to the “Methods”

Source: compiled by the author herself

b) changes in volume of sales accompanied by price rising and contracts deterioration as well as imposing additional conditions of sale;

c) reduction in sales of substitute products in the relevant markets.

Indicators of adverse changes in the commodity market that form the grounds for investigation by the Antimonopoly Committee of Ukraine are the following:

- a significant increase in market prices of goods that exceeds the rates of inflation within a short period of time;
- fixing the same prices or other conditions of purchasing or selling goods between at least two business entities with significant market shares;
- establishing compulsory additional conditions of sale (purchase) of certain goods by several sellers (buyers);
- creation of obstacles to enter the market for new businesses;
- forcing out competitors from the market of certain goods;
- decrease in sales of certain goods in the market by its price increase;
- reduction in sales of interchangeable goods in the relevant markets;
- increase in sales of product (products) on less favorable terms than those normally available on the market.

In case such manifestations are observed in the market, the investigation phase is carried out, which aims to establish whether the changes in the market have signs of anticompetitive concerted actions specifically.

The methodology of economic analysis in identifying price collusion is illustrated by two representative cases investigated by the AMCU.

In 2014 an investigation of skyrocketing prices for gasoline and diesel fuel resulted in trial of 87 cases of violation of legislation on protection of economic competition. The Committee formulated its Recommendations for the entities that operate under the brands of “LUKOIL”, “OKKO”, “WOG”, “Shell”, “Parallel”, “Ukrnafta”, “Vesta”, “Avias” and “BRSM-Nafta”. [5] It was recommended to take measures for the establishment of retail prices for motor gasoline and diesel fuel at a level that would exist under conditions of significant competition in the market. Since some market operators did not do so, the Committee initiated a comprehensive in-depth market research of light oil products retail with the assistance of local offices.

In 2015 the AMCU considered a case of cartel collusion of retailers that operate under the brands “Silpo”, “Fora”, “Furshet”, “Velika Kyshehnyia”, “ECO Market”, “Caravan”, “BILLA”, “NOVUS”, “Spar”, “Beemarket”, “METRO”, “ASHAN”, “ATB”, “Pereshrestyia” and research company “AC Nielsen Ukraine”. It was decided to impose a fine of 203 616 000 UAH [10]. The main argument in the case was the allegation that there was the exchange of information between the commercial networks, particularly, on prices and pricing methods. The AMCU determined that the level of detail and frequency of information exchange was many times higher than the “necessary and sufficient level to assess the situation on the market” resulting in a coordinated pricing conduct. None of the retailers provided information that confirmed the fact of its own monitoring of the situation on the market. Moreover seminars organized by the research company “AC Nielsen Ukraine” for representatives of all of these retailers were recognized as indirect evidence of communication and information exchange. Accusation was formulated by the AMCU as following: “The coordination of pricing policy and at the same time economically unjustified increase in prices of goods as a result of exchanging information on commodity prices between networks by using research company “AC Nielsen” which was engaged in the collection and dissemination of such information between commercial networks...” [11]

In the situations similar to mentioned above, legal proceeding of cases in the courts is inconsistent. The courts rule in favor of both the AMCU, and the economic agents accused of conspiracy. However, this practice is more encouraging than the one that was carried out in Ukraine in the early 2000s.

An important aspect of applying economic methods for detection of price collusion in the domestic commodity markets is their insufficiency from the procedural point of view. After all, the task of proving the presence of conspiracy weighs heavily on the AMCU. And in today’s litigation practice it requires submitting in court ample evidence of parallel pricing being exactly price collusion.

Improving economic instruments to detect price collusion involves full use of the methodology of detection and prevention of cartel agreements on the recommendation of the OECD. [9] The latter are a kind of benchmark for many countries and may provide more effective anti-cartel practices in Ukraine. In particular, it means the strengthening of “behavioral” component in the analysis of participants’ activities in specific markets in terms of monitoring the relationship between the participants before and after the announcement of the auction, prices rising, etc.

Conclusions

In practice of government regulation of the national economy, there is a contradiction in application of methods of identification, proof and termination of cartel collusion. To resolve this contradiction, we offer a system of information and analytical support for the monitoring of commodity markets needed to detect conspiracies. The

system is based on a list of priority indicators of cartelization that reflect the possible sources of collective dominance of commodity market participants (Fig. 2).

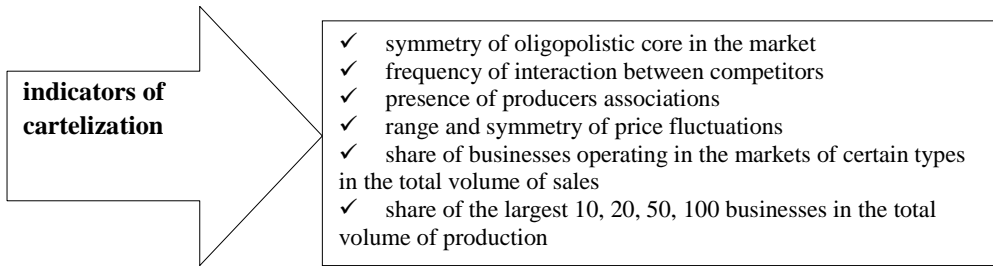

Fig. 2. Priority indicators of cartelization of the national economy

Source: compiled by the author herself.

The system of proposed indicators has advantages related to the fact that it enables authorities to:

- identify cartel correctly by separating price parallelism from hidden agreement in each situation;
- obtain evidence of cartel conspiracy on time;
- further assess the consequences of cartelization of the national economy to ensure macroeconomic stability.

These indicators, among other things, draw the attention of regulatory bodies to the rapid and unexplained fall or rise in prices of a particular product (or group of products), the emergence of deficits, dangerous agreed distribution of market shares between a limited number of subjects and prevention of other business entities from entering the market.

Referenses

1. *Garoupa N.* Wrongful conviction does lower deterrence / N. Garoupa, M. Rizolli // Journal of Institutional and Theoretical Economics, 2012. – P. 224–231.
2. *Harrington J.* Behavioral Screening and the detection of Cartels / J. Harrington // European competition Law Annual 2006: Enforcement of Prohibition of Cartels. – Portland, 2006. – P. 2-4.
3. *Hyytinen A.* Anatomy of Cartel Contracts // A. Hyytinen, F. Steen, O. Toivanen. – Instituutt for SamfunnsØkonomi, Discussion Paper 2013. – available at:https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/425079/1/MSI_1313.pdf
4. *Avdasheva S.B.* Dominant Position and Anticompetitive Agreements / S.B. Avdasheva, N.M. Rozanova // The Economic Journal of the Rostov State University, 2004. – Volume 2. №2. – P.112 - 127.
5. The Antimonopoly Committee of Ukraine. Official web portal [Electronic resource]. – Access: <http://www.amc.gov.ua/>
6. *Gerasimenko A.G.* Evolution of Market Power: Theoretical and Economical Overview / A.G. Gerasimenko // Economics, 2012. – № 4. – P. 38-48.
7. *Rothbard M.* Power and Market: State and Economy. Power and Market: State and Economy / M. Rothbard. – Chelyabinsk: Socium, 2003. – 415 p.
8. *Shastitko E.* Cartel: Organization, Incentives, Counteraction Policy / E. Shastitko // Russian Journal of Management, 2013. – Volume 11, No. 4. – P. 31-56.
9. “Cartel and anti-competitive agreements. Prevention of collusion in public procurement” approved by the OECD Council on June 17, 2012. Access: <http://www.oecd.org/competition/cartels>.
10. Conflict with the AMCU: prospects for challenging the “cartel collusion”. Access:<http://www.rau.com.ua/news/5065-konflikt-s-amkuperspektivy-osparivaniya-kartelnogo-sgovora/>.
11. Press release to the press conference of Acting Chairman of the Antimonopoly Committee of Ukraine Mykola Barash on “Cartel agreements. Details of Investigation”. 13.05.2015. Access: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/111934>.

УДК 311.33:330.83

К.С. Степанкевич
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»

Людський розвиток і крива Філіпса

Стаття повідомляє про результати крос-секційного моделювання кривої Філіпса для країн з дуже високим та низьким рівнями людського розвитку за даними «Звіту з людського розвитку 2016». Наші результати не суперечать попереднім економетричним побудовам кривої Філіпса, але відрізняються від опублікованих Самуелсоном і Солоу у 1960 році. Проаналізовано макроекономічні регуляторні можливості на засадах кривої Філіпса, що видаються значно перебільшеними.

Ключові слова: людський розвиток, крива Філіпса, інфляція, безробіття, макро-економіка, економетрика, макрорегулювання, стагфляція.

К.С. Степанкевич
кандидат экономических наук,
доцент кафедры международной экономики,
Университет экономики и права «КРОК»

Человеческое развитие и кривая Филлипса

Статья сообщает о результатах кросс-секционного моделирования кривой Филлипса для стран с очень высоким и низким уровнями человеческого развития по данным «Отчета о человеческом развитии 2016». Наши результаты не противоречат предыдущим эконометрическим построениям кривой Филлипса, но отличаются от опубликованных Самуэлсоном и Солоу в 1960 году. Проанализированы макроекономические регуляторные возможности на основе кривой Филлипса, которые представляются значительно завышенными.

Ключевые слова: человеческое развитие, кривая Филлипса, инфляция, безработица, макроэкономика, эконометрика, макрорегулирование, стагфляция.

K.S. Stepankevych
PhD in Economic Sciences,
Associate Professor of International Economics Department,
“KROK” University

Human Development and Phillips Curve

Article deals with the results of cross-section modelling of the Phillips Curve for countries with very high and low human development levels due to data from the “Human Development Report 2016”. Our results do not contradict the previous econometric developments of the Phillips Curve, but are different from those published by Samuelson and Solow in 1960. Opportunities for macroeconomic regulations on the basis of the Phillips Curve are analyzed, and they seem to be rather exaggerated.

Key words: Human development, Phillips Curve, inflation, unemployment, macroeconomics, econometrics, macroregulations, stagflation.

Двадцять першого березня 2017 року у Стокгольмі, Швеція, прем'єр-міністром цієї країни та керівництвом Програми Об'єднаних націй з розвитку було пре-

зентовано Звіт з людського розвитку 2016 “Людський розвиток для кожного”. Цей звіт є останнім із серії річних глобальних звітів, що публікуються Об’єднаними націями від 1990 року. Звіт видано шістьма офіційними мовами і, як і більшість матеріалів, що готуються міжнародними організаціями, він є у вільному доступі онлайн в мережі Інтернет.

Звіт містить найістотніші відомості про глобальний, регіональний та національний розвиток 188 країн світу. Джерелом даних, на яких базовано звіт, є найповажніші міжнародні та національні спеціалізовані організації, що мають всі необхідні повноваження, компетенції та досвід роботи з соціально-економічною інформацією за відповідними спрямуваннями.

Найвищий рівень людського розвитку був у Норвегії, яка посіла перше місце в рейтингу, найнижчий – у Центральноафриканській республіці, яка зайняла останнє 188-ме місце.

Постановка проблеми

Стосовно України, то, хоча її віднесено до групи країн з високим рівнем людського розвитку, гуманітарні умови в країні призвели до переміщення України з 81-го місця у рейтингу (який його країна мала у звіті за попередній 2015 рік), на 84-те місце у нинішньому звіті. У зв’язку з цим погіршенням відносного рейтингу з людського розвитку, постає природне питання: чи дійсно макроекономічна регуляторна політика, що її провадить уряд країни, сприяє розвитку українського населення? Не претендуючи на всебічне висвітлення цієї проблеми, запропонована стаття фокусується лише на дослідженні одного з питань, а саме – на зв’язку між інфляцією та безробіттям у різних за рівнем людського розвитку країнах і, відтак, на макроекономічних підвалинах регуляторного зменшення безробіття ціною певного інфляційного компромісу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

«Звіт з людського розвитку 2016» та наведені у ньому статистичні відомості є цінним джерелом макроекономічної інформації, що може слугувати надійним підґрунтям як для подальших емпіричних та теоретичних досліджень, так і для обґрунтування регуляторної макроекономічної політики, зокрема щодо питань інфляції та безробіття, ключових, на нашу думку, факторів розвитку людини.

Теоретична контрверсія, пов’язана з так званою кривою Філліпса, почалася ще у 1950-х роках. У 1958 році вихідець з Нової Зеландії Вільям Філліпс опублікував емпіричну розвідку: «Зв’язок між безробіттям та змінами у грошовій заробітній платі в Об’єднаному королівстві, 1861-1957 рр.» [1]. У цій статті Філліпс писав про обернений зв’язок між змінами у заробітній платі та безробіттям, яке він спостерігав у Британській економіці протягом зазначеного періоду. Подальші емпіричні дослідження засвідчили наявність аналогічного зв’язку також і в інших країнах [2]. Але сам Філліпс ніколи особисто не зазначав, що результати його досліджень можуть мати регуляторні наслідки, а саме стосовно політики, спрямованої на боротьбу з безробіттям.

Наступний крок у дослідженнях зв’язку між інфляцією та безробіттям, а також у відповідних теоретичних та регуляторних імплікаціях, був зроблений у 1960 році Полом Самуелсоном та Робертом Солоу. У класичній нині статті «Аналітичні аспекти антиінфляційної політики», автори представили результати своїх досліджень для Сполучених Штатів [3]. Варто зазначити, що саме Самуелсон і Солоу назвали зв’язок між інфляцією та безробіттям кривою Філліпса. Їм також належить пріоритет у використанні кривої Філліпса як регуляторного інструмента макроекономічної політики.

Але на відміну від оригінальних досліджень Філіпса, що стосувалися змін у номінальній зарплаті, Самуелсон і Солоу підійшли до проблеми найбільш широко і писали про інфляцію, тобто про зміни у загальному рівні цін. У якості статистичних показників інфляції вони використовували індекси споживчих (CPI, *Consumer Price Index*) та оптових (WPI, *Wholesale Price Index*) цін. Зв'язок «інфляція-безробіття», за повідомленнями Самуелсона та Солоу, виглядав схожим на той, що спостерігав Філіпс. У 1961 році Самуелсон інкорпорував криву Філіпса до 5-го видання свого гіперпопулярного підручника «Економікс». Саме з того часу твердження про компроміс між інфляцією та безробіттям увійшло як інтегральний елемент практично в кожний початковий курс економічної теорії.

Цікаво, що Самуелсон і Солоу у своїй засадничій публікації 1960 року особисто не здійснювали економетричних досліджень зв'язку «інфляція-безробіття». Натомість вони просто від руки провели на точковому графіку криву лінію, яка на їхню думку найкращим чином пролягала між двадцятьма п'ятьма спостереженнями, які відповідали парам даних «інфляція-безробіття» за період 1934-1958 років [4, с. 5]. Як засвідчили Томас Холл та Вільям Харт, якщо провести економетричний аналіз з тими ж самими даними, що на них посилались Самуелсон і Солоу, то побудована таким чином нелінійна емпірична крива матиме хоча й загальною подібний, але все-таки дещо інший вигляд, представлений на Рис. 1.

Як відомо, крива Філіпса в інтерпретації Самуелсона та Солоу слугувала науковим обґрунтуванням експансіоністської макроекономічної політики уряду США у період 1960-70 років, яка полягала у спробі досягти зменшення безробіття навіть ціною деякого підвищення інфляції. Загалом, провальні наслідки такої регуляторної політики дали підставу пізніше назвати зазначені роки періодом стагфляції.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Новими елементами у дослідженні кривої Філіпса, що пропонуються у цій статті, є такі:

По-перше. Комплексні макроекономічні феномени, до яких належать інфля-

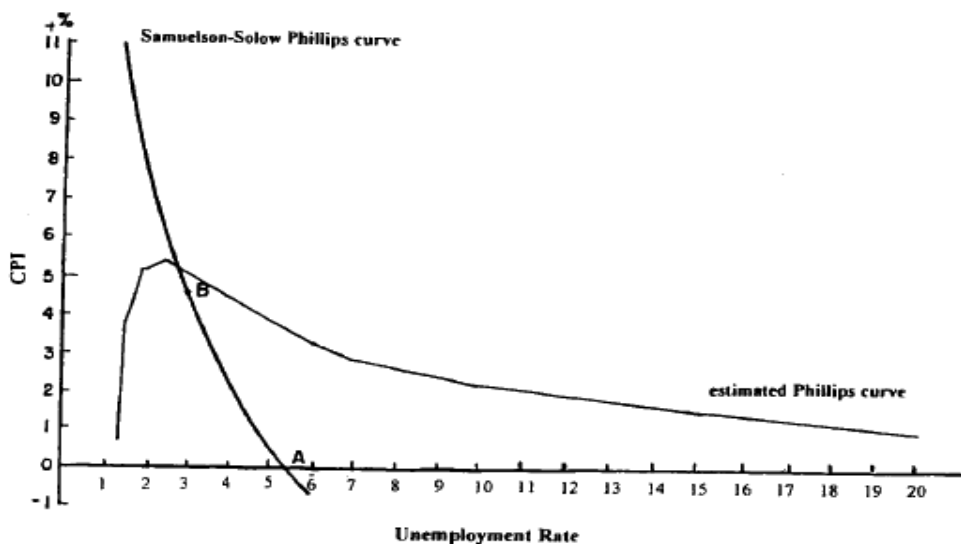

Рис. 1. Криві Філіпса: більш вертикальна — проведена «на око» Самуелсоном і Солоу, та більш горизонтальна — оцінена економетрично Холлом та Хартом

Джерело: [4, с. 8].

ція та безробіття, базуються на раціональній мікроекономічній поведінці. В свою чергу, поведінка окремих суб'єктів економічної діяльності знаходиться у складному взаємозв'язку з їхнім рівнем культурного, освітнього, морального розвитку тощо. Наведене у Звіті з людського розвитку групування країн світу на країни з дуже високим, високим, середнім та низьким рівнями людського розвитку дозволяє дослідити зв'язок «інфляція-безробіття» у відмінних за рівнем людського розвитку країнах.

По-друге. Традиційний економетричний підхід до аналізу кривої Філіпса в одній окремій країні підіймає складні проблеми макроеконометричної динаміки та аналізу часових рядів, зокрема очевидну проблему тягlostі національних макроекономічних показників або, іншими словами, проблему позитивної автокореляції. Для уникнення подібних економетричних ускладнень в пропонованій статті використовуються крос-секційні масиви даних, де всі спостереження стосуються різних, але близьких за певним критерієм (рівнем людського розвитку) країн і одного й того ж самого року (дані 2015 року – останні на час написання статі).

Формулювання цілей статті

Метою статті є повернення до проблеми кривої Філіпса в контексті угруповань країн світу за індексом людського розвитку та на статистичному матеріалі Звіту Програми Об'єднаних націй з розвитку від 2016 року.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для економетричного дослідження кривої Філіпса ми використовували ту ж лінійну в коефіцієнтах, але нелінійну (гіперболічно-квадратичну) в змінних специфікацію, що і Холл і Харт [4]. Цю економетричну специфікацію використовував також Річард Ліпсі, роботи якого в 1960 році започаткували цілий окремий напрям економетрики – економетрику кривої Філіпса [6, 7].

$$CPI_i = b_0 + b_1(1/U_i) + b_2(1/U_i^2) + e_i \quad (1)$$

де: CPI – індекс споживчих цін як показник інфляції, U – безробіття, e – стохастична похибка, i – індекс країни. Дані для CPI та U по країнах світу взяті зі Звіту з людського розвитку 2016 [5].

CPI , індекс споживчих цін, відображає зміни у витратах середнього споживача на придбання певного набору споживчих товарів (так званого «споживчого кошика»). За базовий рівень 100 прийнято витрати у 2010 році. Індекс наведено станом на 2015 рік.

U , рівень безробіття, показує відсоток робочої сили країни, а саме населення віком 15 років і більше, яке не має оплачуваної зайнятості або самозайнятості, але готове приступити до праці й здійснювати певні кроки з пошуку оплачуваної зайнятості або самозайнятості. Дані з безробіття наведено станом на 2015 рік.

Специфікацію (1) ми застосували до двох груп країн – країн з дуже високим рівнем людського розвитку та країн з низьким рівнем людського розвитку. До першої групи віднесено 51 країну, хоча дані для двох країн, Ліхтенштейна та Андорри, відсутні. Тому перша вибірка містила 49 спостережень. До другої групи за Звітом з людського розвитку віднесено 41 країну, але дані про інфляцію в Еритреї відсутні, так само, як і дані з безробіття в Південному Судані. Тому ці дві країни не увійшли до другої вибірки, яка, таким чином, нараховувала 39 спостережень.

Хоча з міркувань наочності на точкових графіках, наведених на Рис. 2 та Рис. 3, представлені лише країни з рівнем індекса споживчих цін не вищим за 190, в економетричних розрахунках при оцінюванні параметрів моделі використовувалися повні вибірки, тобто 49 і 39 спостережень відповідно.

У першій групі країн з дуже високим рівнем людського розвитку найвища інфляція була в Росії ($CPI = 152$), і, відтак на точковому графіку на Рис. 2 зображено всі 49 країн.

У другій групі країн з низьким рівнем людського розвитку Судан, Малаві та Ефіопія мали значення CPI вищі за 190 (349, 251 та 209 відповідно), і ці країни не відображені на точковому графіку на Рис. 2, хоча, як зазначалося, в економетричних розрахунках їхні дані враховано.

Метод найменших квадратів для першої вибірки країн з дуже високим рівнем людського розвитку надав такі результати (стандартні похибки в дужках):

$$PCI_i = 108.5840 + 7.1674(1/U_i) - 1.4908(1/U_i^2) \quad (2)$$

(2.1383) (10.6839) (2.4853)

$$AdjR^2 = -0.03 \quad F = 0.28 \quad n = 49$$

Для другої групи країн з низьким рівнем людського розвитку результати такі:

$$PCI_i = 137.1744 + 53.1815(1/U_i) - 78.4139(1/U_i^2) \quad (3)$$

(15.5649) (111.8382) (136.7204)

$$AdjR^2 = -0.05 \quad F = 0.18 \quad n = 39$$

Як видно з наведених оцінок, криву Філліпса не можна вважати економетрично обґрунтованою моделлю. Це означає, що використання кривої Філліпса як підстави для обґрунтування макроекономічної регуляторної політики є, щонайменше, легковажним.

Набагато цікавішими є емпіричні криві Філліпса, побудовані на підставі рівняння (2) для країн з дуже високим рівнем людського розвитку (Рис. 2) та рівняння (3) для країн з низьким рівнем людського розвитку (Рис. 3). Вони наочно демонструють різні якісні рівні двох груп країн з різними рівнями людського

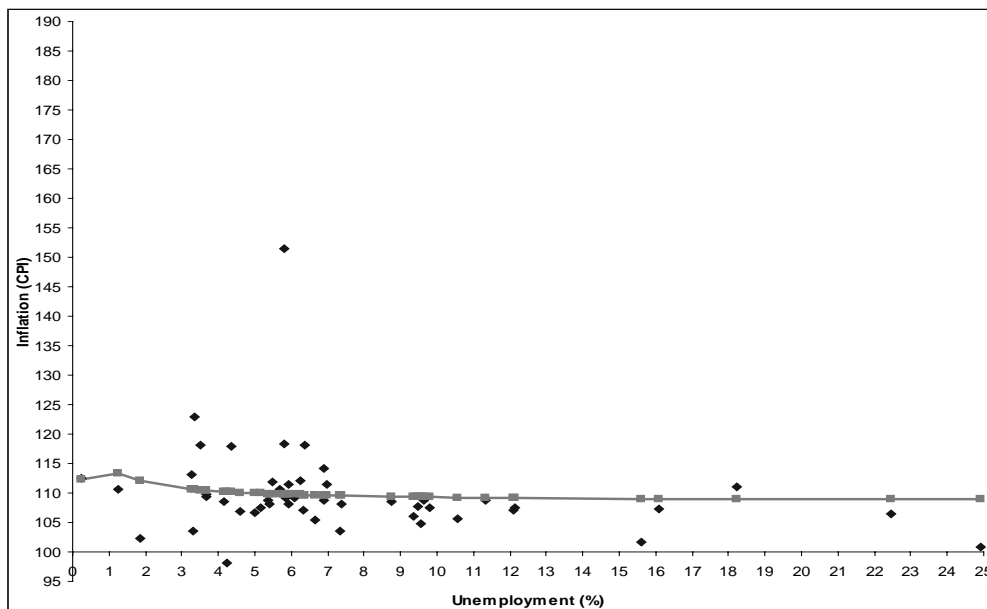

Рис. 2. Крива Філліпса для країн з дуже високим рівнем людського розвитку
Джерело: розраховано автором за даними [5].

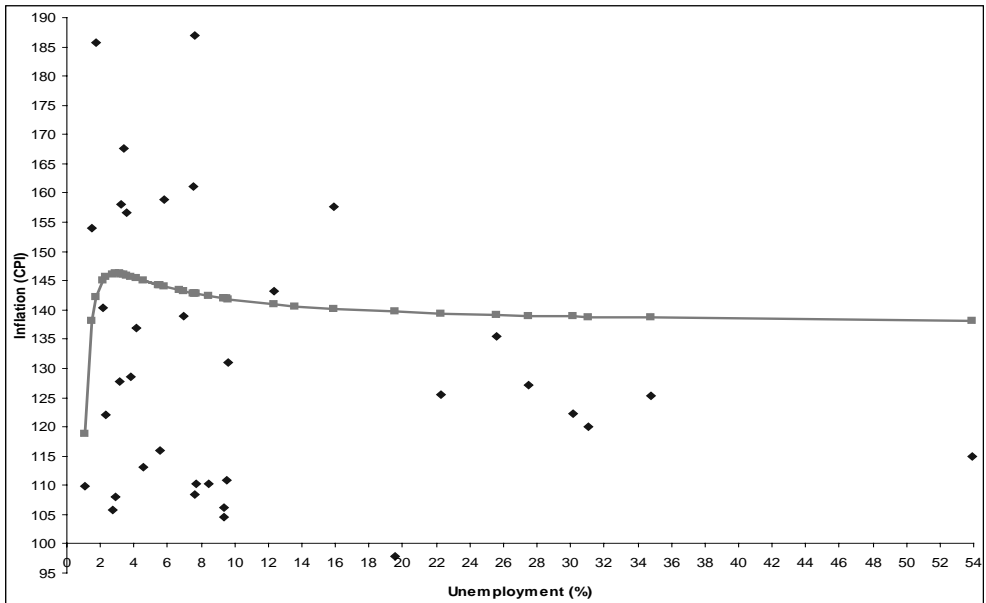

Рис. 3. Крива Філіпса для країн з низьким рівнем людського розвитку

Джерело: розраховано автором за даними [5].

розвитку. Але спільним для обох кривих Філіпса є практично повністю інфляційно-еластичний (горизонтальний) фрагмент цих кривих при перевищенні відповідного порогового значення по горизонтальній осі безробіття.

Висновки

1. Наведені на Рис. 2 та Рис. 3 емпіричні криві Філіпса мають форму подібну до форми кривих, що були отримані раніше, зокрема в [4] та [8]. На початку криві Філіпса зростають, досягають максимуму, а далі гіперболічно спадають.

2. Побудовані нами емпіричні криві Філіпса далекі від вертикальних. Натомість, на початку вони мають свій максимум, а далі, після певної порогової точки, стають практично горизонтальними. Іншими словами, за певним пороговим значенням безробіття стає майже повністю інфляційно-еластичним. Ця риса спільна для країн з різним рівнем людського розвитку, і вона означає, що за цим порогом інфляція фактично не залежить від рівня безробіття.

3. Різнять країни з різним рівнем людського розвитку саме порогові значення на кривих Філіпса. Для країн з дуже високим рівнем людського розвитку максимум дуже слабо виражений (див. Рис. 2) і має значення $U \approx 1.2$ та $CPI \approx 113.4$, а вже після $U \approx 4$ інфляція практично не змінюється ($CPI \approx 110$). Для країн з низьким рівнем людського розвитку максимум, навпаки, виражений чітко (див. Рис. 3) з $U \approx 3.2$ та $CPI \approx 146$, а після $U \approx 15$ інфляція майже не змінюється ($CPI \approx 140$).

4. Макроекономічні регуляторні можливості на основі кривої Філіпса видаються несуттєвими, хоча вони й можливі в діапазоні між максимумом та порогом, де крива Філіпса є спадною. Причому для країн з низьким рівнем людського розвитку регуляторні можливості більші, аніж для країн з дуже високим рівнем людського розвитку. Зменшення безробіття ціною збільшення інфляції у країнах з низьким рівнем людського розвитку можливе в діапазоні від $U \approx 15$ до $U \approx 3.2$. Для країн з дуже високим рівнем людського розвитку регуляторне вікно знаходиться між $U \approx 4$ та $U \approx 1.2$. Менші за відповідні максимуми показники безробіття, незалежно від рівня людського розвитку, означають стагфляцію.

Література

1. *Phillips, A. W.* «The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861-1957». / A. W. Phillips // *Economica*. – 1958. – № 25 (100). – P. 283-299.
2. Wikipedia // Сайт Wikipedia [Електрон. ресурс.] – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Phillips_curve.
3. *Samuelson, P. A. and Solow, R. M.* «Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy» / P. A. Samuelson, R. M. Solow // *American Economic Review*. – 1960. – № 50 (2). – P. 177-194.
4. *Hall, T. E. and Hart, W. R.* «The Samuelson-Solow Phillips Curve and the Great Inflation» / T. E. Hall, W. R. Hart // *History of Economics Review*. – 2012. – №55 (Winter). – P. 62-72.
5. UNDP (United Nations Development Programme). Human Development Report 2016. Human Development for Everyone. New York // Офіційний сайт United Nations Development Programme [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf. Accessed 27 March 2017.
6. *Lipsey, R. G.* «The Relation Between Unemployment and the Rate of Change in Money wages in the United Kingdom, 1862-1957: A Further Analysis» / R. G. Lipsey // *Economica*. – 1960. – № 27 (105). – P. 1-31.
7. *Lipsey, R. G.* «The Phillips Curve and the Tyranny of an Assumed Unique Macro Equilibrium» / R. G. Lipsey // Paper presented to the History of Economics Society 40th annual meeting, University of British Columbia, June 20-22. Simon Fraser University, Department of Economics, Working Papers. – Oct, 2013. – №13-12. – P. 1-18.
8. *Hall, T. E. and Hart, W. R.* «The Samuelson-Solow Phillips Curve: Reply to Hoover» / T. E. Hall, W. R. Hart // Miami University, Farmer School of Business, Department of Economics, Working Papers. – November 2014. – № 2014-06. – P. 1-9.

УДК 336:37

В.І. Усик
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри макроекономіки
та державного управління
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Фінансові правила як інструмент реформування сфери національної освіти

У сучасних умовах для України вкрай важливою стає розробка і впровадження фінансових правил в різних сферах державного управління, а особливо в сфері національної освіти. Остання перебуває в стані реформування вже не перший рік. Очевидним є те, що пріоритетним є формування ефективного фінансового механізму освіти, який зміг би відповідати європейським стандартам.

Ключові слова: освіта, фінансові правила, державні видатки, макроекономічна політика.

В.И. Усик
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры макроэкономики
и государственного управления
ГВУЗ «Киевский национальный экономический
университет имени Вадима Гетьмана»

Финансовые правила как инструмент реформирования сферы национального образования

В современных условиях для Украины крайне важной является разработка и внедрение финансовых правил в различных сферах государственного управления, особенно в сфере национального образования. Последняя находится в состоянии реформирования уже не первый год. Очевидно, что приоритетным является формирование эффективного финансового механизма образования, соответствующего европейским стандартам.

***Ключевые слова:** образование, финансовые правила, государственные расходы, макроэкономическая политика.*

Vira I. Usyk
*Ph.D. in Economics, Associate Professor
of Macroeconomics and Public
Management Department
Kyiv National Economics University
named after Vadym Hetman*

Financial Rules as a tool for reforming the national education

The development and implementation of financial rules in various areas of public administration, especially in the field of national education is extremely important in modern conditions for Ukraine. The national education is in the state of reforming not for the first year. It is evident that the priority now is the formation of an effective financial mechanism of education that would meet European standards.

***Keywords:** education, financial rules, public expenditures, macroeconomic policy.*

Постановка проблеми

Формулювання та реалізація фінансових правил, аналіз їх виконання є актуальною проблемою державного регулювання. Фінансові правила змушують уряд працювати на довгострокову перспективу. Це є вкрай актуальним завданням для українських урядів.

Зазвичай, класифікація правил макроекономічної політики зводиться до виділення таких двох груп: монетарні та фінансові (фіскальні), які, відповідно, стосуються монетарної та фінансової сфер. Світовий досвід показує, що фінансові правила можуть створюватися і в інших сферах, зокрема, освітній. Механізм фінансування української сфери освіти є застарілим і неефективним. Одним з напрямків його модернізації може стати формулювання та реалізація сучасних фінансових правил саме в освітній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Правила економічної політики були об'єктом дослідження М. Фрідмена, Я. Тінбергена та інших класиків макроекономічної науки ХХ ст. Прихильники дій за правилами вважають, що правила можуть передбачати певну гнучкість в діяльності уряду. Відтак, правила умовно поділяють на фіксовані і правила з оберненим зв'язком, які допускають зміну політики в умовах зміни стану економіки [1].

У ХХ ст. теоретичні підходи щодо становлення та застосування правил фінансової політики, а також переваги діяльності за правилами, порівняно з діяльністю без них, розвинули у своїй спільній праці такі вчені як Ф. Кідланд та Е. Прескот [2].

Деякі науковці вважають, що правила економічної політики є важливим елементом системи сучасного державного регулювання, а також наукового інструментарію макроекономіки поряд із фундаментальними гіпотезами й припущеннями, алгоритмами обґрунтування тверджень, пояснювальними моделями, засобами формалізації. Такі правила відображають певний рівень теоретичного усвідомлення зв'язків макроекономічних (і макрофінансових) явищ, на основі якого можуть формулюватися вимоги стосовно практичних дій у певній сфері державного регулювання [3].

У вирішенні проблеми фінансування української освіти вагомий внесок зробили такі вчені: Т. Боголіб [4], О. Длугопольський [5], І. Каленюк [6] та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

У сучасних дослідженнях стосовно правил політики відсутні акценти, які дають можливість визначити особливості їх застосування в окремих сферах державного регулювання національної економіки.

Формулювання цілей статті

Метою роботи є обґрунтування необхідності запровадження фінансових правил в освітній сфері України та переваг державного управління, що пов'язані з цим.

Виклад основного матеріалу дослідження

Фінансові правила вперше було обґрунтовано як специфічні нормативно-правові правила та процедури, які обмежують і раціоналізують фінансову діяльність держави [7]. У другій половині ХХ ст. вони почали активно використовуватися провідними країнами світу у практиці державних фінансів. Адже відомо, що недоліки здійснення політики, коли уряд діє за обставинами, помилки і невизначеність результатів слугували аргументами на користь розробки системи правил, які змусили б уряд працювати на довгострокову перспективу [1]. Але, як виявилося, детальна розробка правил є досить складним завданням, і існують сумніви, що застосування правил дасть кращі результати. Окрім того, жорсткі правила не можуть застосовуватися тривалий час, оскільки змінюється економічна ситуація і, очевидно, за нею повинні змінюватися й правила.

Послідовники активізму визнають, що помилки у прогнозуванні і часові лаги спричиняють непередбачувані результати. А послідовники ідеї необхідності правил економічної політики допускають, що жодне правило не є ідеальним для всіх випадків. Обидві сторони погоджуються з тим, що найкращі результати матиме політика, спрямована на досягнення довгострокових цілей, порівняно з тією, що реагує на тимчасові ситуації. Багато економістів пропонують компроміс у вигляді розробки гнучких правил для дій уряду. Проте, чимало «активістів» мають

сумніви у можливості такого компромісу, оскільки реальний світ економіки настільки складний, що жодні правила не здатні запобігти непередбачуваним ситуаціям. Прихильники неокласичної теорії взагалі виключають те, що політики здатні усвідомлювати власну відповідальність і розумно розпоряджатися владою. Тому, краще запровадити хоч би недосконалі правила, аніж залишати управління економікою без правил [1].

Існують різні підходи до побудови правил. Зокрема, ідеальна модель структури правила має передбачати такі елементи: адресат правила; припис дії (зміст правила); обставини, які зумовлюють його дію; механізм контролю (моніторингу) дотримання правила; відповідальність (санкції) за його порушення [8].

В Індії фінансові правила вперше були визначені 1947 року у вигляді виконавчої інструкції. Пізніше ці правила були доповнені за різними рішеннями уряду Індії. Часто вони переставали бути актуальними через зміни сучасного світу. Наразі в Індії діє документ Міністерства фінансів під назвою «Загальні фінансові правила» [9].

Світові організації також фіксують фінансові правила, які регламентують роботу системи, в рамках якої здійснюється управління фінансовими ресурсами. Так, наприклад, світова організація охорони здоров'я, має в своєму розпорядженні «Фінансові правила» [10], які закріплюють ефективні практики та сучасні принципи управління.

У 2017 році в межах українсько-польського співробітництва було оголошено конкурс проектів, в анонсі якого зазначено таке: «Програма здійснюється за фінансової підтримки, відповідно до фінансових правил кожної з країн» [11]. Це свідчить про те, що Польща здійснює фінансування проектів в освіті за певними правилами, які визначені у законодавстві, і згідно яких здійснюється диверсифікація джерел фінансування.

Проблема фінансування освіти в Польщі залишається актуальним питанням та предметом дискусій. Зокрема, Моніка та Януш Кудла, професори Варшавського університету, оцінюють ефективність фінансування за часткою державного та приватного фінансування у вищих навчальних закладах [9]. Підхід згаданих науковців спирається на теорію портфеля Марковіца, за якою несхильний до ризику менеджмент вищих навчальних закладів зводить до мінімуму дисперсію суми наявних вільних коштів. Ця гіпотеза перевірялася економетричними розрахунками за даними 17 країн Є, які є членами ОЕСР. Компоненти фінансових правил були виокремлені при дослідженні первинних законодавчих актів. Саме на основі такого порівняльного дослідження визначено чотири фінансові положення щодо стимулювання диверсифікації фінансування університетів і підвищення їхньої фінансової стабільності.

Рекомендації для певних країн чи їх об'єднань в сфері освіти, включно з правилами фінансування, формуються Світовим банком. Зокрема, в 1991 році, був виданий документ «Перспективи фінансування вищої освіти» [13], де описано основні виклики, які постали перед вищою освітою країн, що розвиваються. Поза тим, було визначено чотири основні принципи побудови стратегії майбутнього розвитку, включно фінансові. На початку 2000-х Світовий банк продовжував досліджувати фінанси освіти. Результати подано в документі «Вища освіта в розвинутих країнах» [14], де чітко сформульовано правила побудови фінансового механізму освіти.

Урядові організації різних країн також розробляють документи стосовно механізмів фінансування освіти з використанням бенчмаркінгу. Зокрема, в Латвії створено такі: «Фінансування вищої освіти в Латвії: аналіз сильних і слабких

сторін» [15], «Оцінка поточного фінансування моделі «стратегічної відповідності» з цілями політики в галузі вищої освіти» [16]. Вони визначають методіку оцінки досягнення визначених цілей та орієнтири для розробки подальших кроків й нових правил. На основі цих документів Світовий банк розробляє певні рекомендації пов'язані з реформою фінансування. Так, наприклад, для Латвії у 2014 році було розроблено документ «Фінансування вищої освіти в Латвії: фінальний звіт» [17].

Чому питання правил фінансування освіти є важливими для України? У нашій економіці спостерігається розпорошення видатків на науку та освіту. І тут проблема не в кількісних показниках, бо за часткою витрат на освіту до ВВП Україна знаходиться на рівні країн ОЕСР: 8% – у 2009 році, 7% – 2014 році та 6% – у 2016 році). Проблема фінансування української освіти пов'язана з механізмом розподілу цих коштів та диверсифікацією джерел фінансування.

Україна в рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [18], за таким показником як початкова освіта, посідає 50 місце з 138 країн (за період 2015-2016 рр. це було 34 місце з 140). За показником вищої освіти і професійної підготовки займає 33 місце (34 місце у 2015-2016 рр.).

Відбулося погіршення ситуації за такими індикаторами:

- якість початкової освіти (на 6 позицій);
- зарахування до початкової освіти (на 24 позицій);
- зарахування до закладів середньої освіти (на 14 позицій);
- якість освітньої системи (на 2 позицій);
- якість шкіл менеджменту (на 6 позицій);
- ступінь підготовки персоналу (на 20 позицій).

Дещо покращилися такі показники як зарахування до закладів вищої освіти (Україна знаходиться в верхній десятці рейтингу), якість математичної і природничої освіти, доступ до інтернету в школах та доступність спеціалізованих навчальних і науково-дослідних закладів. За показником якості науково-дослідних інститутів, в аналізованому періоді втрачено 7 позицій, за здатністю утримувати таланти – 13 позицій. На 17 позицій покращився показник співпраці університетів та промисловості у дослідженнях та розробках. За нашим переконанням, всі ці показники тісно пов'язані з механізмами фінансування освіти та її участю у розподілі доходів. У сфері освіти уряд країни повинен дотримуватися певних фінансових правил, які б регулювали перерозподіл бюджетних коштів, а також механізм залучення приватного фінансування та підвищення ефективності його використання. Слабке інституційне середовище спричиняє неефективність державних видатків. Гострим є питання оптимізації рівнів та джерел фінансування всіх ланок освіти. Встановлення фінансових правил в освітній галузі створить середовище, яке не обмежуватиме конкуренцію у сфері освітніх послуг. Мова йде про фінансування з державного бюджету ефективних приватних закладів освіти, орієнтацію на показники результативності при визначенні обсягів фінансування, поширення пільгових кредитів на освіту тощо. Розробка правил передбачає створення певної системи індикаторів та визначення їх порогових значень. Завдяки цьому створюються кількісні орієнтири для діяльності урядів, контролю цієї діяльності та підстави для формування певних очікувань.

Питання фінансування освіти в Україні неодноразово порушувалося аналітичним центром CEDOS [19] на різних публічних заходах та в відповідних звітах й публікаціях. Зокрема, дебати щодо фінансування вищої освіти концентрувалися на таких питаннях, як «Приватні чи публічні кошти: хто повинен покривати витрати у сфері вищої освіти?», «Кого фінансувати: студентів чи установи?». На

публічних заходах присутні, зазвичай, і представники Міністерства освіти та науки, відомі експерти, звичайні освітяни. Але, на жаль, результати публічних обговорень роками не втілюються в нормативні документи та конкретні кроки з покращення фінансування освіти.

Висновки

Видатки на освіту в Україні є достатніми, а їх частка від ВВП відповідає середньому значенню по країнам ЄС. Але, беззаперечним є факт про те, що механізм фінансування є недосконалим та існує потреба в розробці методики оцінювання ефективності фінансування освіти на підставі встановлення певних фінансових правил. Останні потрібні в зв'язку з недосконалістю функціонування освітньої сфери. Ці правила мають стосуватися розподілу коштів між державним та приватним сектором, диверсифікації джерел фінансування, моделей управління фінансами в освіті та фінансової підтримки тих, хто навчається, включно з використанням кредитування. Професійно сформульовані фінансові правила сприятимуть довгостроковій фінансовій стабільності освітньої сфери та підвищуватимуть якість освітніх послуг.

Література

1. Гронтковська Г. Е. Макроекономіка : навчальний посібник / Г. Е. Гронтковська, А. Ф. Косік. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 671 с.
2. Kydland F. Rules rather than discretion: the inconsistency of optimal plans / F. Kydland, E. Prescott // Journal of political economy. – 1977. – Vol. 85, № 3. – P. 373-496.
3. Радіонова І. Ф. Правила фінансової політики та бюджетні обмеження уряду / І. Ф. Радіонова // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С. 58-69. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_4_6
4. Механізм фінансового забезпечення вищої освіти і науки в умовах формування інноваційної економіки : монографія / за ред. д. е. н., професора Боголіб Т. М. – К. : Корпорація, 2014 – 535 с.
5. Длугопольський О. В. Розвиток системи вищих навчальних закладів в Україні та її фінансове забезпечення / О. В. Длугопольський, Г. З. Чекаловська // Світ фінансів. – 2012. – №3. – С. 89-96
6. Каленюк І. С. Економіка освіти : навч. посіб. / І. С. Каленюк – Київ : Знання України, 2005. – 316 с.
7. Бреннан Дж. Причина правил. Конституційна політична економія / Дж. Бреннан, Дж. Бьюкенен // «Етична економія: дослідження по етиці, культурі і філософії господарства» СПб. : Економічна школа. – 2005. – 272 с.
8. Гладченко Л. П. Критичний погляд на фінансові правила діяльності уряду в українському бюджетному законодавстві / Л. П. Гладченко // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – Вип. 19. – С. 39-46. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3338/1/Gladchenko.pdf>
9. General Financial Rules [Electronic resource] / Ministry of Finance, Government of India. – Access mode: http://www.finmin.nic.in/the_ministry/dept_expenditure/GFRS/index.asp
10. Financial Regulations and financial rules [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.who.int/about/finances-accountability/accountability/who-financial-regulations-and-rules.pdf>
11. Спільний польсько-український конкурс по обміну на 2018-2019 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nauka.gov.pl/komunikaty/wspolny-polsko-ukrainski-konkurs-na-wymiane-osobowa-na-lata-2018-2019.html>
12. Monika Stachowiak-Kudła. Financial Regulations and the Diversification of Funding Higher Education Institutions / Monika Stachowiak-Kudła, Janusz Adam Kudła // Higher Education Institutions. – 2015. – P. 1-18.
13. Perspectives on the Financing of Higher Education [Electronic resource] / The World Bank. – Access mode: <http://documents.worldbank.org/curated/en/994481468766221916/pdf/multi-page.pdf>
14. Higher Education in Developing Countries. Peril and Promise [Electronic resource] /

The World Bank. – Access mode: http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079956815/peril_promise_en.pdf

15. Higher Education Financing in Latvia: Analysis of Strengths and Weaknesses [Electronic resource] / Valsts izglītības attīstības aģentūras. – Access mode: http://viaa.gov.lv/files/news/24067/lv_hef_output_1_final_18mar14.pdf

16. Assessment of Current Funding Model's 'Strategic Fit' with Higher Education Policy Objectives [Electronic resource] / Valsts izglītības attīstības aģentūras – Access mode: http://viaa.gov.lv/files/news/24067/lv_r2_strategic_fit_18april_vfinal.pdf

17. Higher Education Financing in Latvia: Final Report [Electronic resource] / Valsts izglītības attīstības aģentūras. – Access mode: http://viaa.gov.lv/files/news/24067/lv_hef_r3vsub_190922014_c_final.pdf

18. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [Електронний ресурс] / Економічний дискусійний клуб. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>

19. Аналітичний центр CEDOS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cedos.org.ua/>

Розділ II

Фінанси

УДК 657.21

М.О. Богданов
*магістрант спеціальності «Облік і аудит»
Університет економіки та права «КРОК»*
Науковий керівник: В.І. Грушко
доктор економічних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»

Дебіторська та кредиторська заборгованості як об'єкти бухгалтерського обліку

Статтю присвячено питанню ідентифікації дебіторської та кредиторської заборгованостей як об'єктів бухгалтерського обліку. Уточнено сутність поняття «дебіторська заборгованість» для цілей бухгалтерського обліку. Розглянуто класифікацію дебіторської заборгованості з метою її достовірного відображення у бухгалтерському обліку. Досліджено зміст кредиторської заборгованості. Виявлено ознаки, що служать для ідентифікації кредиторської заборгованості як об'єкта бухгалтерського обліку. Запропоновано класифікацію кредиторської заборгованості для цілей бухгалтерського обліку, управлінського обліку, аналізу та контролю.

Ключові слова: *дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, зобов'язання, бухгалтерський облік дебіторської заборгованості, бухгалтерський облік кредиторської заборгованості, контроль дебіторської заборгованості, контроль кредиторської заборгованості.*

М.А. Богданов
*магістрант спеціальності «Учет и аудит»
Университет экономики и права «КРОК»*
Научный руководитель: В.И. Грушко
доктор экономических наук, профессор
Университет экономики и права «КРОК»

Дебиторская и кредиторская задолженность как объекты бухгалтерского учета

Статья посвящена вопросу идентификации дебиторской и кредиторской задолженностей как объектов бухгалтерского учета. Уточнена сущность понятия «дебиторская задолженность» для целей бухгалтерского учета. Рассмотрена классификация дебиторской задолженности с целью ее достоверного отражения в бухгалтерском учете. Исследована сущность кредиторской задолженности. Выявлены признаки, которые служат для идентификации кредиторской задолженности как объекта бухгалтерского учета. Предложена классификация кредиторской задолженности для целей бухгалтерского учета, управленческого учета, анализа и контроля.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, обязательства, бухгалтерский учет дебиторской задолженности, бухгалтерский учет кредиторской задолженности, контроль дебиторской задолженности, контроль кредиторской задолженности.

M. Bohdanov

*Master degree student of «Accounting and Audit»,
«KROK» University*

*Scientific supervisor: V. Hrushko
Prof., Doctor in Economic sciences
«KROK» University*

Receivables and payables as objects of accounting

The article is devoted to the identification of receivables and payables as objects of accounting. The essence of «accounts receivable» notion for accounting purposes is specified. We consider the classification of receivables for its authentic reflection in accounting. The essence of payable is investigated. The signs that serve to identify the payables as object of accounting are revealed.

The classification of accounts payable for the purposes of accounting, management accounting, analysis and control is proposed.

Key words: receivables, payables, liabilities, accounting of receivables, accounting of payables, controlling of receivables, controlling of payables.

Постанова проблеми

З розвитком ринкових відносин вітчизняні підприємства все більше розширюють коло своїх контрагентів, що зумовлює виникнення нових взаємовідносин та розрахунків між ними. Завдяки цьому між контрагентами постійно виникають, з одного боку, дебіторські та, з іншого боку, кредиторські заборгованості. Постійні трансформаційні економічні та правові процеси спричиняють набуття специфічних форм дебіторської й кредиторської заборгованостей, що потребує уточнення методики їх бухгалтерського обліку. Саме інформація, отримана з даних бухгалтерського обліку, дає можливість оцінити фінансові можливості підприємства з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанню дослідження дебіторської заборгованості у системі бухгалтерського обліку присвячені наукові праці таких вчених, як С. Д. Батехін, І. А. Бланк [14], Ф. Ф. Бутинець [10], С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, В. В. Сопко, А. П. Шаповалова, М. Г. Чумаченко. Напрацювання, що стосуються дослідження кредиторської заборгованості як об'єкта бухгалтерського обліку, належать І. В. Орловій, Н. М. Ткаченко, Ю. С. Цал-Цалка, Н. І. Сурніній. Проте, мінливе зовнішнє та внутрішнє середовище потребує постійного дослідження даного питання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження дебіторської та кредиторської заборгованостей як об'єктів бухгалтерського обліку. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати низку завдань:

– уточнити сутність дебіторської заборгованості як об'єктів бухгалтерського обліку;

– дослідити сутність кредиторської заборгованості у системі бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності регламентовано ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість» [1], відповідно до якого дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. В свою чергу, дебіторами підприємства є юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певну суму грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

На відміну від вітчизняного стандарту, у міжнародній практиці відсутній єдиний стандарт, який регулював би бухгалтерський облік дебіторської заборгованості. Відтак, питання бухгалтерського обліку та розкриття інформації про дебіторську заборгованість у міжнародних стандартах регулюється: МСБО 1 «Подання фінансових звітів», МСБО 8 «Чистий прибуток або збиток за період, суттєві помилки та зміни в облікових політиках», МСБО 11 «Будівельні контракти», МСФЗ 18 «Дохід», МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [2, с. 258].

Відповідно до МСБО 8, МСБО 11, МСБО 18, МСБО 39 дебіторська заборгованість – це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства [3].

Згідно із ПСБО 12 «Фінансові активи», заборгованість дебіторів, що призначена для перепродажу, придбавається або створюється підприємством з метою отримання прибутку або у вигляді відсотків, дивідендів тощо, або ж від короткотермінових змін ціни (суми) такої дебіторської заборгованості. Тому така заборгованість є фінансовим активом призначеним для перепродажу [4]. В той же час, у МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» зазначено, що позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку [5]. Як видно, тлумачення вітчизняного стандарту охоплює всю заборгованість підприємства, враховуючи й ту, яка, власне кажучи, є фінансовими інвестиціями.

У вітчизняному законодавстві дебіторська заборгованість має чітку класифікацію, яка зображена на рис. 1.

Вартим уваги є підхід до сутності терміну «дебіторська заборгованість», використовуваний закордонними науковцями. Так, *receivables* (анг.), поряд із дебіторською заборгованістю має такі варіанти перекладу: рахунки до отримання, рахунки дебіторів, дебітор за розрахунками. Отже, всі автори розглядають один і той самий термін під різним кутом.

Багато науковців поділяють дебіторську заборгованість на різні класифікаційні групи, більше доречною є:

- за терміном погашення: довгострокова – це дебіторська заборгованість, термін погашення якої складає більше 12 місяців. У зарубіжних країнах її поділяють на середньострокову та довгострокову, наприклад у країнах ОАЕ. Поточна дебіторська заборгованість виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу;

- за об'єктом виникнення: заборгованість за товари, роботи, послуги та інша дебіторська заборгованість класифікована за відсотками, авансами, виданими службовцям фірми, а також заборгованість внаслідок переплати податків та інша;

- за наявність забезпечення векселя: забезпечена та незабезпечена векселем.

Рис. 1. Класифікація дебіторської заборгованості

Джерело: скомпоновано автором на підставі [6, с. 203].

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов’язання векселедавця сплатити визначену суму грошей власнику векселя (векселетримачу) після настання строку. Може поширюватися на 60-90 днів та більше;

- за належністю до фінансового активу: дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом та не є фінансовим активом. Відповідно до П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», фінансовий актив надає право отримати грошові кошти чи обміняти на інший фінансовий актив власного капіталу іншого підприємства на потенційно вигідних умовах [7, 16];

- у залежності від своєчасності оплати: термін оплати якої не наступив та дебіторська заборгованість не сплачена в потрібний термін (прострочена) [8, с. 93, 17].

Зважаючи на вищесказане, пропонуємо під дебіторською заборгованістю розуміти фінансовий актив, що входить до складу оборотного капіталу, а також зобов’язує одну сторону надати гроші іншій стороні за отриману продукцію (товари, роботи, послуги).

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов’язання та її розкриття у фінансовій звітності регламентовано ПСБО 11 «Зобов’язання». Відповідно до ПСБО 11, зобов’язання поділяються на поточні зобов’язання (зобов’язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу) та довгострокові зобов’язання (всі зобов’язання, які не є поточними) [9, 18].

У науковій спільноті зустрічають різні підходи до визначення кредиторської заборгованості. Так, наприклад, Ф. Ф. Бутинець [10, с. 326], під кредиторською заборгованістю розуміє грошові кошти як форму розрахунку за товари і послуги, які придбаються у ході операцій компанії, що періодично повторюються і використовуються у виробництві чи для перепродажу. На думку Н. В. Чебанової [11], кредиторською заборгованістю є грошові кошти, що тимчасово підпорядковані підприємству або фірмі, а також підлягають поверненню юридичній або фізичній

особі, у яких вони позичені і яким вони не виплачені. Зважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення сутності кредиторської заборгованості серед науковців, та зважаючи на її економічну сутність, можна виділити низку ознак кредиторської заборгованості:

- є в наявності риса заміщення оборотних засобів підприємства;
- відрізняється швидкістю розповсюдження від підприємства до підприємства по ланцюгу взаємопов'язаних платежів, що викликає необхідність заліків взаємних вимог;
- може трансформувати безготівкові розрахунки, зокрема, змінювати способи платежів [12].

Стосовно класифікації кредиторської заборгованості, необхідно відзначити, що на законодавчому рівні вона має наступний вигляд (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація кредиторської заборгованості

Джерело: скомпоновано автором на підставі [6, с. 204. 15].

Проте, науковці пропонують свої підходи до класифікації кредиторської заборгованості. Так, О. В. Дячук, виокремлює такі види кредиторської заборгованості: з постачальниками за отриману сировину і матеріали, товари, продукцію; з підрядниками за отримані роботи, надані послуги; зі спірних питань між СГД, невіршених арбітражем; з іншими фінансово-кредитними установами; з оплати праці; по відрахуванню податків до бюджетів різних рівнів; із покупцями по отриманих авансах, передплатах; з виплати дивідендів; за іншими розрахунками [13, с. 246].

У свою чергу, І. А. Бланк наводить наступну класифікацію: КЗ за товари, роботи та послуги, термін оплати за якими не настав; КЗ за товари, роботи та послуги, котрі вчасно не сплачені; КЗ за виданими векселями; КЗ за отриманими авансами; КЗ за розрахунками з бюджетом і позабюджетними платежами; КЗ зі страхування; КЗ з оплати праці, інші види КЗ [14, с. 369].

У дослідження Ф. Ф. Бутинця можна знайти класифікацію кредиторської заборгованості за такими критеріями: за складністю; за визначеністю; за забезпеченістю, залежно від підстави виникнення зобов'язання; за способом погашення; за часом виникнення; за терміном погашення [10, с. 328].

На нашу думку, для цілей бухгалтерського обліку необхідно застосовувати класифікацію, що регламентована на законодавчому рівні. Проте, для цілей управлінського обліку, аналізу і контролю дуже доцільними є класифікаційні групи та ознаки, запропоновані вітчизняними науковцями.

Висновки

У процесі дослідження сутності дебіторської заборгованості запропоновано тлумачити цей термін як фінансовий актив, що входить до складу оборотного капіталу, а також зобов'язує одну сторону надати гроші іншій стороні за отриману продукцію (товари, роботи, послуги). У той же час, дослідження сутності кредиторської заборгованості дало можливість виявити низку ознак, за якими її можна ідентифікувати у цілях бухгалтерського обліку, а саме:

- примусовий характер економічних відносин;
- риса заміщення оборотних засобів підприємства;
- швидкість розповсюдження від підприємства до підприємства по ланцюгу взаємопов'язаних платежів, що викликає необхідність заліків взаємних вимог;
- трансформування безготівкових розрахунків, зокрема, зміна способів платежів.

Література

1. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Положення від 08.10.1999 № 237 (поточна редакція від 09.08.2013, підстава з1242-13) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 43. – С. 118.

2. Івченко Л. В. Інтерпретація дебіторської заборгованості з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку / Л. В. Івченко, В. В. Ходзицька // Фінанси, облік і аудит. – 2013. – Вип. 1 (21). – С. 256-262.

3. Войнаренко М. П. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту: навч. посіб. / М. П. Войнаренко, Н. А. Пономарьова, О. В. Замазій. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.

4. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції»: Положення від 26.04.2000 № 91 (поточна редакція від 09.08.2013, підстава з1242-13) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 21. – Ст. 870.

5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 (МСБО 39). Фінансові інструменти: визнання та оцінка IASB [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 01.01.2012 (поточна редакція від 17.10.2013). – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_015

6. Югас Е. Ф. Значення дебіторської та кредиторської заборгованостей в умовах ринкових відносин / Е. Ф. Югас, М. В. Машика // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. – Вип. 2 (43). – С. 201-205.

7. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: Положення від 30.11.2001 № 559 (поточна редакція від 09.08.2013, підстава з1242-13) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 52. – Ст. 2386.

8. Крайник О. П. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / О. П. Крайник, З. В. Клепікова. – Львів: Держ. ун-тет «Львівська політехніка» – Київ: «Декор», 2001. – 260 с.

9. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Положення від 31.01.2000 № 20 (поточна редакція від 18.03.2014, підстава з0341-14) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 7. – Ст. 288.

10. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник [для студ. спец. «Облік і аудит» ВНЗ] / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.

11. «Податкова накладна – 2016. Заповнюємо правильно!» [Електронний ресурс]: Консультація // Офіційний сайт газети «Все про бухгалтерський облік». – 2016. – Режим доступу: http://vobu.com.ua/app/webroot/img/custom/editor/dodatki/mix/pn/pn_ukr.html

12. Пелехань Д. А. Пропозиції щодо покращення обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками [Електронний ресурс] / Д. А. Пелехань // Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, Україна. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2011/Economics/7_80872.doc.htm

13. Дячук О. В. Місце кредиторської заборгованості в системі управління підприємством / О. В. Дячук, В. В. Новодворська // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2013. – Вип. 10 (3). – С. 243-251.

14. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1998. – 480 с.

15. Грушко В. І. Первинне публічне розміщення акцій (ІРО): теорія і практика вітчизняних компаній : монографія / В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко. – К. : Дорадо-Друк, 2013. – 252 с.

16. Грушко В. І. Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку [Текст] / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001. – № 12. С. 20-28.

17. Грушко В. І. Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 28-32.

18. Грушко В. І. Вплив глобальних та інтеграційних процесів на розвиток інститутів фінансового ринку України / В. І. Грушко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №4 (18). – С. 110-114.

УДК 336.025;336.711.65

М.О. Вербинська
аспірант,
кафедра управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»

Базель III як реформа підходів до регулювання банківської системи

Визначено основні принципи банківського регулювання, особливе значення Базельських угод про капітал у створенні сприятливих умов для підтримки стійкості банківських систем і попередження фінансових криз. Досліджено нову систему захисту та значимість нових директив Базель-III, проаналізовано аспекти державного регулювання діяльності банків в Україні.

Ключові слова: банківське регулювання, угода про капітал, Базельські угоди, банківська система, державне регулювання.

М.А. Вербинская
аспірант,
кафедра управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»

Базель III как реформа подходов к регулированию банковской системы

Определены основные принципы банковского регулирования, особое значение Базельских соглашений о капитале в создании благоприятных условий для поддержания устойчивости банковских систем и предупреждения финансовых кризисов. Исследована новая система защиты и суть новых директив Базель-III, проанализированы аспекты государственного регулирования деятельности банков в Украине.

Ключевые слова: банковское регулирование, соглашение о капитале, Базельские соглашения, банковская система, государственное регулирование.

M. Verbynskaya
PhD student,
Department of Financial
and Economic Security Management
“KROK” University

Basel III as a reform of approaches to banking system regulation

The main principles of banking regulation, the importance of the Basel Accord on capital in the creation of favorable conditions for maintaining of the stability of the banking system and prevention of financial crises are defined, a new system of protection and the essence of the new directives of Basel III are studied, aspects of state regulation of activities of banks in Ukraine are analyzed.

Keywords: *Bank regulation, capital agreement, Basel Accord, banking system, state regulation.*

Постановка проблеми

Розуміння і структура процесу регулювання фінансової стійкості комерційних банків перебуває в центрі уваги науковців. Широкий спектр ризиків банківської діяльності зумовлює необхідність в їхньому всебічному аналізі, систематизації та розробці ефективного механізму регулювання. Впровадження міжнародних стандартів Базель – III на даний час для всіх країн є актуальним питанням. Це стосується і української банківської системи. Світова фінансова криза торкнулася практично всіх країн світу, і наразі світова банківська система знаходиться на стадії відновлення. Необхідне створення міри гармонізації економічних інтересів банків з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища за умов гарантування захисту від дестабілізуючих чинників шляхом запровадження правових, фінансових, організаційних, технічних і соціально-психологічних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти управління банківськими ризиками досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: І. Белова [2; 3], О. Криклій [2; 3], К. Курилов [5], Т. Макшанова [6], О. Медведєва [7], Л. Примостка [1], та ін. Однак, проблема управління банківськими ризиками залишається нерозв'язаною через складність вибору оптимальної стратегії та інструментарію їх оцінки й регулювання, зважаючи на багатогранність стратегічних зон діяльності банків й банківських продуктів. За результатами подій останніх років, світова криза змусила регулюючі та наглядові органи посилити контроль над банківською діяльністю, а також вимоги щодо розрахунку й дотримання пруденційних нормативів, і внести коректування до законодавчих актів. Цей процес ще недовершений і потребує постійного контролю та дослідження.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

На основі аналізу стану банківської системи державипротягом 2014-2016 років, за даними статистичної інформації Національного банку України, можна зробити висновки про те, що проблема запобігання основним фінансовим ризикам у банківській сфері невирішена остаточно. Наслідки економічної та політичної кризи в державі в 2014-2016 рр. змусили звернути особливу увагу на проблему банківської безпеки. Останні події в українській банківській сфері демонстру-

ють хиткість і нестабільність національної банківської системи, її фінансову нестійкість, відсутність дієвих механізмів контролю та впливу на банки зі сторони держави й наглядових органів.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питання укріплення фінансової стійкості банківської системи України з врахуванням вимог світової банківської системи.

Вклад основного матеріалу дослідження

Світова фінансова криза в теперішній час торкнулася фактично всіх країн світу, і, на даний час, світова банківська система знаходиться на стадії відновлення. Багато банків понесли значні збитки, деякі з них пройшли санацію та реструктуризацію своїх боргів, інші – були ліквідовані. В результаті минулих подій, світова криза змусила регулюючі та наглядові органи посилити контроль над банківською діяльністю, а також вимоги щодо розрахунку й дотримання пруденційних нормативів, і внести коректування в законодавчі акти [1].

Вирішенням цієї проблеми також зайнявся міжнародний Базельський комітет з банківського нагляду, який у листопаді 2010 року в Сеулі на саміті країн «великої двадцятки» схвалив третю базельську угоду – Базель III. Впровадження Базельських стандартів є дуже важливим для України, оскільки це не тільки допоможе подолати кризу та відновити банківську систему, але й підтримає Україну в прагненні стати повноправним членом світової банківської системи.

Для того, щоб оцінити важливість впровадження норм Базель-III у банківську систему України, важливо розглянути виникнення та дію всіх Базельських угод про капітал.

Зупинимося на понятті і функції Базельського комітету. Базельський комітет з банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків (англ. Committee on Banking Supervision of the Bank for international Settlements) був заснований в місті Базель (Швейцарія) в 1974 році президентами центральних банків країн «групи десяти» (G10). Членами комітету є високопоставлені представники центральних банків і органів фінансового регулювання таких країн як Аргентина, Австралія, Бельгія, Бразилія, Великобританія, Німеччина, Гонконг, Індія, Індонезія, Іспанія, Італія, Канада, Китай, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Росія, Саудівська Аравія, США, Сінгапур, Туреччина, Франція, Швеція, Швейцарія, ПАР, Південна Корея і Японія [7].

Європейська служба банківського нагляду, Європейський центральний банк, Європейська комісія, Інститут фінансової стабільності і Міжнародний валютний фонд беруть участь в роботі на правах спостерігача. Базельський комітет з банківського нагляду збирається чотири рази на рік. Постійно діючий секретаріат при Банку міжнародних розрахунків розташовується в Базелі. Основне завдання Комітету – запровадження єдиних стандартів у сфері банківського регулювання. Комітет розробляє директиви і рекомендації для органів регулювання держав-членів. Ці рекомендації є обов'язковими до виконання [7].

У 1988 році Базельський комітет з питань банківського нагляду прийняв Міжнародне наближення оцінки капіталу і стандартів капіталу (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards). Документ відомий також як Угода про капітал, або Базельська угода. Пізніше цей документ отримав ще одну скорочену назву – «Базель».

Базельська угода про капітал 1988 року («Базель») визначила для банків стандарти достатності капіталу, а саме: елементи капіталу, вагові коефіцієнти ризику, цільовий стандартний коефіцієнт достатності капіталу. Базельська угода I місти-

ла такі основні постулати: капітал банку складається з основного та додаткового; капітал потрібен для покриття кредитного ризику, який визначається за допомогою вагових коефіцієнтів; співвідношення між капіталом банку та його активами, взятими з врахуванням коефіцієнта кредитного ризику [7].

Прийняття Угоди про капітал стало переломним етапом для розвитку банківського нагляду в світі. З її появою органи банківського регулювання отримали перший стандарт міжнародного рівня, на який можна було рівнятися. Слід зазначити, що Угода про капітал від самого початку була націлена на «міжнародно-активні банки» і була обов'язковою лише для країн – членів Базельського комітету (до яких не належить Україна). Однак, відносна простота й доступність методик і підходів Угоди про капітал спричинили те, що її було запроваджено майже у 130 країнах світу, зокрема й в Україні, причому щодо всіх банків – об'єктів нагляду незалежно від їх «міжнародної активності» [2].

Укладення Базельської угоди про капітал-I дало змогу на певний час пом'якшити гостроту проблеми забезпечення фінансової стійкості та надійності банків. Очевидна обмеженість Базельської угоди-I полягала у врахуванні тільки кредитного ризику банківських портфелів (ризик контрагента і країни). Незважаючи на те, що зазначений вид ризику є найважливішим, в умовах наростання нестабільності фінансових ринків і здійснення банками операцій на них, все більшої ваги набувають ринкові ризики, зокрема валютний, відсотковий і ризики операцій з похідними фінансовими інструментами [2].

У 2004 році Базельський комітет прийняв нову концептуальну редакцію Угоди про капітал – Базельську угоду про капітал II («Базель-II»). Основною метою «Базель-II» є сприяння адекватній капіталізації банків і вдосконалення систем управління ризиками. Таким чином, все це слугувало б посиленню стабільності банківської системи в цілому. Для цього регулятивний капітал банку має відповідати його реальним ризикам, покривати всі основні ризики та визначати обсяг операцій, який може здійснювати банк відповідно до рівня свого капіталу [3].

«Базель-II» не замінює попередні редакції Угоди про капітал, а лише доповнює їх. З формального погляду він є черговою поправкою до Угоди, аніж новим документом. Тому він не містить ані порядку розрахунку регулятивного капіталу, ані вказівок щодо мінімально необхідного значення адекватності капіталу – ці вимоги лишаються незмінними з попередніх версій документа.

Розуміння циклічності економічних криз змушує міжнародну спільноту знаходити шляхи захисту банківської системи. Остання економічна криза вдарила саме по цій фінансовій системі і дала зрозуміти спеціалістам, що необхідно вдосконалити захист фінансової системи світу [5].

Зміст нових директив полягає в значному посиленні вимог до банківських резервів на покриття можливих втрат від активних операцій, а саме до банківських ліквідних резервів та їх якості. Головне положення реформи передбачає поступове збільшення до 2019 року рівня ліквідних резервів власного капіталу банківської установи з 4% до 6%. За невиконання вимог до буферного капіталу передбачаються санкції у вигляді обмежень на виплату бонусів співробітникам та дивідендів акціонерам [6].

Впровадження нової системи захисту має на меті виконання наступних нормативних завдань:

- 1) підвищення якості капіталу;
- 2) підвищення рівня капіталу;
- 3) знижене боргове навантаження в результаті введення обмежувального коефіцієнта боргового навантаження;

- 4) підвищення покриття короткострокової ліквідності;
- 5) підвищення стабільного довгострокового фінансування;
- 6) повномасштабне охоплення ризиків, особливо ризику контрагента [4].

«Базель-III», як і «Базель-I» та «II», визначатиме, насамперед, мінімальний розмір регулятивного капіталу, якого фінансові установи змушені будуть дотримуватися [8].

Отже, з метою забезпечення та підтримки стабільності фінансового сектору в цілому, ухвалено рішення щодо запровадження додаткових вимог до капіталу, ліквідності, стосовно вжиття інших наглядових заходів, спрямованих на зменшення негативної дії зовнішніх чинників. Представники Базельського комітету переконані, що запропоновані вимоги є раціональними й не стануть на заваді відновленню світової економіки після кризи [8].

Україна прагне бути активним учасником світових фінансових ринків, і для цього їй необхідно дотримуватися загальноприйнятих світових норм та стандартів. Безумовно, в Україні існує низка внутрішніх перешкод в частині адаптації міжнародних стандартів до вітчизняних умов, основними з яких є такі:

- відсутність належної матеріальної та недостатність технічної бази;
- недостатнє правове забезпечення;
- високий рівень фіктивної капіталізації;
- слабка транспарентність діяльності банків;
- слабкість державного регулювання банківської сфери.

Проте, завдяки тому, що в нашій країні діють найбільш жорсткі вимоги до банківського капіталу, аніж у світовій практиці, вітчизняні банки вже сьогодні, і навіть із запасом, готові до впровадження нових нормативів достатності капіталу. Однак, актуальною проблемою залишається якість капіталу банківських установ, адже капіталізація багатьох українських банків складається з коштів переоцінки основних засобів; не сплачених відсотків; коштів пов'язаних структур, які оформлялися субординуваним боргом [5].

Результатом прийняття нових правил має стати поліпшення якості й транспарентності банківського капіталу першого рівня. А також динамічне резервування, при якому межа можливих втрат створюються не в момент дефолту, погіршуючи і без того складне становище банку, а накопичується на фазі зростання кредитного портфелю й витрачається в період кризи, не створюючи тиску на рентабельність і власний капітал [2].

Поряд з тим, важко стверджувати, що стандарти є універсальним та досконалим механізмом запобігання фінансових криз у майбутньому. Ефективність нової моделі вважається досить сумнівною без відповідних реформ у нагляді та регулюванні фінансового сектору загалом [3].

Таким чином, Базель-III захищає банківську систему від невеликих циклічних ризиків. Втім, наврядчи він зможе захистити від системних криз. Мінусами від введення нових нормативів є :

- по-перше, банкам протягом найближчих 8 років може знадобитися до 1 трильйона доларів вливань в акціонерний капітал. Звідки вони візьмуть такі фінансові ресурси в умовах дуже повільного зростання світової економіки, невідомо [5].

- по-друге, збільшення капіталу означає, що збільшиться вартість цього капіталу, тобто банкам доведеться підвищити свої прибутки вдвічі, а для збільшення прибутків банки будуть змушені піднімати відсоток за кредитами. Зростання відсоткової ставки буде невеликим, але навіть таке зростання відсотка по кредиту може негативно позначитися на нездоровій економіці [8].

- по-третє, банківську систему, скоріше за все, чекає низка злиттів і погли-

нань, а це зменшить кількість банків, конкуренцію в банківській сфері, і стійкість системи (оскільки, чим менше гравців, тим менш стійка вся система) [6].

Висновки

Базельські угоди про капітал мають особливе значення у створенні сприятливих умов для підтримки стійкості банківських систем і попередження фінансових криз.

Базель-III є реакцією на глобальну фінансову кризу 2007-2009 рр. Аналізуючи її причини, експерти в якості однієї з основних причин виділяли провали пруденційного регулювання діяльності фінансових посередників. В умовах поглиблення фінансової глобалізації національні стандарти організації, функціонування та регулювання діяльності фінансових посередників перестали відповідати сучасним вимогам. Базель-III значно посилює вимоги до структури й якості капіталу банку: вводяться нові мінімальні вимоги до достатності капіталу першого рівня і його складової частини – базового капіталу, а також відбувається поступове припинення визнання в капіталі гібридних інструментів та уточнюється список регулятивних вирахувань з капіталу.

Література

1. Банківські ризики ; Примостка Л.О. // Офіційний сайт <http://www.nbuv.gov.ua> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2012_2/032-037.pdf
2. Белова І.В., Криклій О.А. Інструментарій банківського нагляду: теорія, методологія та практика: Монографія/ уклад. І.В.Белова, О.А.Криклій. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2014. – 177 с.
3. Белова І.В., Криклій О.А. Ризик-менеджмент у банку: теорія та організація: Монографія / Укладачі О.А. Криклій, І.В. Белова, О.М. Пожар, Н.П. Верхуша, – 147 с.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000, ВР // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
5. Курилов К.Ю. К вопросу определения финансового механизма управления, его содержания и основных элементов [Текст] / К. Ю. Курилов, А. А. Курилова//Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2012. – № 11. – С. 24-31.
6. Макшанова Т. В. Рынок структурированных финансовых продуктов в России : современный этап и перспективы развития/ Т. В. Макшанова // Молодой ученый. – 2013.– № 3. – С. 258-262.
7. Медведева О. Е. Внедрение международных стандартов Базель III: плюсы и минусы // Молодой ученый. – 2014. – №1. – С. 398-401.
8. Статистика Національного банку України // Офіційний сайт <http://www.bank.gov.ua> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>

УДК 657.1

Я.Ш. Кашай
магістр

спеціальності «Облік та аудит»
Університет економіки і права «КРОК»

Нормативне регулювання бухгалтерського обліку виробничих запасів

У статті проаналізовано нормативно-правові акти ТОВ «Остерського промкомбінату», що регулюють бухгалтерський облік виробничих запасів.

Ключові слова: виробничі запаси, бухгалтерський облік, нормативно-правові акти, законодавство.

Я.Ш. Кашай
магістр
спеціальності «Учет и аудит»
Університет економіки и права «КРОК»

Нормативное регулирование бухгалтерского учета производственных запасов

В статье проанализированы нормативно-правовые акты ООО «Остёрского промкомбината», регулирующие бухгалтерский учет производственных запасов.

Ключевые слова: производственные запасы, бухгалтерский учет, нормативно-правовые акты, законодательство.

Ya. Sh. Kashai
Master Degree Holder
specialty «Accounting and Audit»
«KROK» University

Regulatory accounting of inventory

In the article regulations of LTD «Oster Ppromkombinat» governing the accounting of inventory were analyzed.

Keywords: inventory, accounting, regulations, legislation.

Постановка проблеми

В умовах переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності та повної інтеграції національної системи бухгалтерського обліку в європейський законодавчий простір актуалізується питання нормативного регулювання всіх об'єктів бухгалтерського обліку. Це стосується також бухгалтерського обліку виробничих запасів. Невідповідність окремих положень чинних нормативних актів, що регулюють бухгалтерський облік і контроль виробничих запасів; неузгодженість окремих норм П(С)БО та МСФЗ щодо порядку оцінки виробничих запасів; відсутність галузевого регулювання їх бухгалтерського відображення призводить до зменшення достовірності у забезпеченні інформаційних потреб користувачів для прийняття рішень. Приведення вітчизняного законодавства, що регулює бухгалтерський облік виробничих запасів у відповідності міжнародним вимогам, з урахуванням галузевих особливостей промисловості, дозволить вирішити поставлені проблемні питання.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій

Виробничі запаси традиційно є предметом економічних досліджень. Проблеми нормативного регулювання їх бухгалтерського обліку неодноразово порушували в дослідженнях провідних вчених, зокрема Голова С. Ф. [1], Майданевича П. Н. та Емцовой М. С. [2], а також Осницької Н. А. [3], Грушко В. І. [20, 21, 22] та ін. Проте, не применшуючи внесок зазначених вчених у теорію та методику бухгалтерського обліку виробничих запасів, невіршеним залишається порядок нормативного регулювання бухгалтерського обліку запасів з урахуванням галузевих особливостей.

Викладення основного матеріалу дослідження

Нормативне регулювання будь-якого об'єкту бухгалтерського обліку є принциповим питанням для досягнення достовірності облікових даних та задоволення інформаційних потреб користувачів, зокрема в розрізі інформації про виробничі запаси. Чинні нормативно-правові акти, що регулюють бухгалтерський облік запасів, не враховують галузевих особливостей бухгалтерського обліку виробничих запасів. Порядок ведення бухгалтерського обліку та контролю виробничих запасів на підприємстві регулює низку нормативно-правових документів, покликаних забезпечити:

- Дотримання суб'єктами господарювання єдиних правил ведення бухгалтерського обліку, які носять обов'язковий характер, гарантують та захищають інтереси користувачів облікової інформації;
- Достовірність та повноту необхідних даних для задоволення інформаційних потреб користувачів;
- Захищеність споживачів продукції спиртової промисловості, шляхом здійснення контролю та встановлення відповідальності тощо;

Державну політику у сфері бухгалтерського обліку та контролю в Україні реалізують Міністерство фінансів України, Національний банк України, Державне казначейство України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в межах повноважень, передбачених законодавством. Порядок бухгалтерського обліку виробничих запасів визначається різними суб'єктами в межах їх повноважень та представлений трьома рівнями: міжнародний, державний та рівень підприємства. Вони, у свою чергу, будують систему нормативного регулювання бухгалтерського обліку виробничих запасів (Рис. 1).

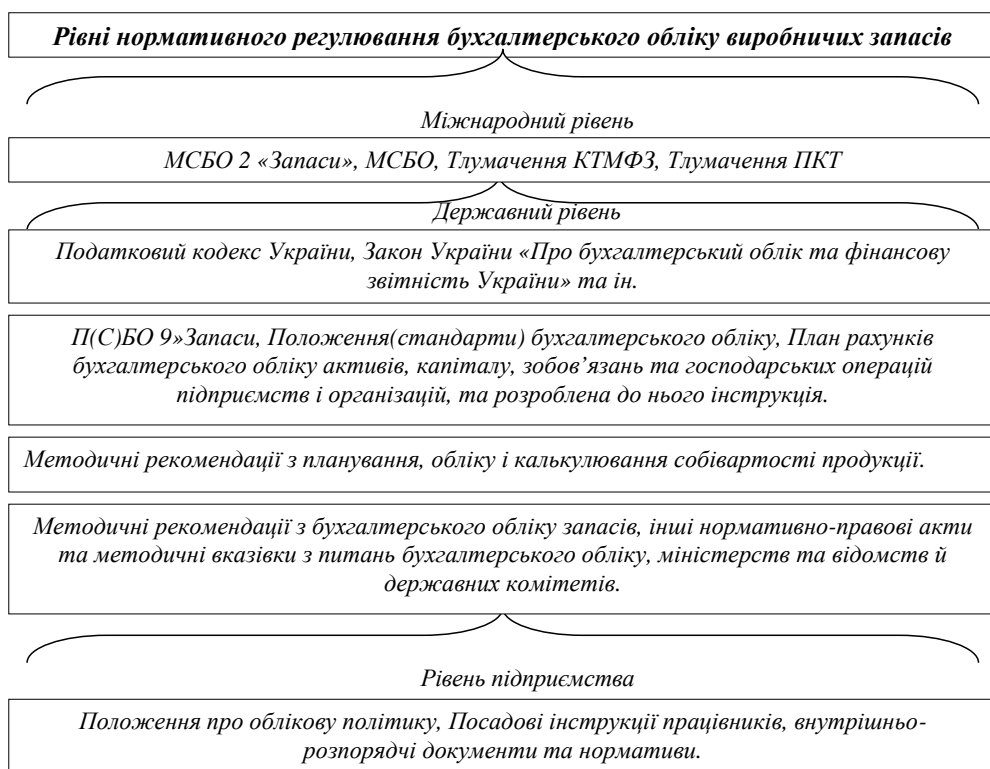

Рис. 1. Рівні нормативного регулювання бухгалтерського обліку виробничих запасів
Джерело: складено автором.

Метою цього дослідження є аналіз нормативно-правових актів, що регулюють бухгалтерський облік виробничих запасів. Вищезазначені нормативні документи мають різний правовий статус із дотриманням положень нормативно-правових актів вищого рівня. Основою для ведення бухгалтерського обліку виробничих запасів є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4]. Окрім того, концептуальні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про виробничі запаси підприємства і розкриття її у фінансовій звітності визначені П(С)БО 9 «Запаси» [5], що становлять основу бухгалтерського обліку виробничих запасів. На основі дослідження нормативно-правових актів бухгалтерського обліку виробничих запасів встановлено перелік питань, які вони безпосередньо регулюють (Табл.).

Таблиця

Характеристика нормативно-правових актів, що регулюють питання бухгалтерського обліку виробничих запасів

N з/п	Нормативно-правовий акт	Питання бухгалтерського обліку виробничих запасів
1	2	3
1	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси» [6]	Встановлює особливості визнання та оцінки виробничих запасів при їх надходженні та використанні для підприємств України, які використовують міжнародні стандарти для ведення бухгалтерського обліку й складання фінансової звітності.
2.	Податковий кодекс України [7]	Визначає порядок оподаткування податком на додану вартість виробничих запасів при їх придбанні та реалізації; порядок оцінки виробничих запасів при вибутті; а також встановлює обмеження щодо включення вартості виробничих запасів до витрат при розрахунку бази оподаткування податком на прибуток.
3.	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4]	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4] визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, зокрема стосовно виробничих запасів; порядок оформлення первинних документів та реєстрів бухгалтерського обліку; обов'язки підприємств у проведенні інвентаризації, зокрема в частині відображення залишків виробничих запасів на дату складання балансу.
4.	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [8]	Визначає мету, склад і принципи підготовки фінансової звітності та вимоги до визнання і розкриття її елементів, в тому числі при формуванні інформації про виробничі запаси.
5	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» [9]	Визначає зміст і форму балансу, а також загальні вимоги до відображення інформації про виробничі запаси в ньому на дату складання балансу.
6	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» [10]	Визначає зміст і форму «Звіту про фінансові результати» та загальні вимоги до розкриття інформації про матеріальні витрати, зокрема витрати виробничих запасів, понесені за звітний період.
7	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [5]	Визначає методологічні засади формування в обліку інформації про виробничі запаси; регулює їх порядок оцінки і обліку на підприємстві та розкриття інформації в фінансовій звітності; регулює порядок здійснення операцій, пов'язаних із рухом виробничих запасів.

Продовження таблиці

1	2	3
8	Інструкція «Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку» [11]	Визначає основні рахунки та субрахунки для систематизації інформації про виробничі запаси, а також регулює порядок їх використання при здійсненні операцій з ними.
9	Інструкція «По інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків» [12]	Визначає порядок проведення інвентаризації виробничих запасів та основні вимоги щодо оформлення результатів їх інвентаризації.
10	Інструкція «Про порядок реєстрації виданих, повернутих і використаних довіреностей на одержання цінностей» [13]	Визначає порядок видачі, повернення та використання довіреностей на отримання виробничих запасів, що використовуються при їх придбанні й доставці на підприємство власними силами.
11	Наказ Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинних документів з обліку сировини і матеріалів» [14]	Визначає перелік та форми типових первинних документів, які можуть використовуватися підприємствами при обліку виробничих запасів, а також зазначає порядок їх заповнення з врахуванням обов'язкових реквізитів, що висуваються до документів.
12	Наказ Міністерства фінансів України «Про кореспонденцію рахунків» [15]	Визначає типові бухгалтерські проведення, пов'язані з бухгалтерським обліком операцій з надходження, вибуття та виробництва виробничих запасів.
13	Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей [16]	Визначає механізм визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, зокрема і виробничих запасів.
14	Методичні рекомендації про застосування регістрів бухгалтерського обліку [17]	Надає методичні рекомендації про застосування регістрів бухгалтерського обліку для відображення та систематизації інформації про виробничі запаси.
15	Порядок проведення дооцінки залишків товарно-матеріальних цінностей [18]	Регулює порядок проведення дооцінки залишків матеріальних цінностей, в тому числі виробничих запасів.
16	Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції з урахуванням Положень (стандартів) бухгалтерського обліку [19]	Встановлюють єдині підходи до формування собівартості продукції (робіт, послуг) і визначення фінансових результатів на підприємствах промисловості з урахуванням Положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Вони застосовуються для здійснення планування, ведення обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг).
17	Положення про облікову політику	Встановлює особливості бухгалтерського обліку виробничих запасів індивідуально на окремому підприємстві, зокрема визначення первісної вартості виробничих запасів; перелік однорідних груп виробничих запасів; порядок включення до витрат підприємства на зберігання виробничих запасів; обраний метод списання запасів тощо.

Джерело: складено автором.

Отже, опрацювавши основні нормативно-правові документи, що здійснюють регламентацію бухгалтерського обліку виробничих запасів підприємств в Україні визначено, що дані документи мають найбільш загальний характер. Також було з'ясовано, що окремі важливі питання бухгалтерського обліку даного об'єкта в них викликають праксеологічну неузгодженість, зокрема існують відмінності між порядком оцінки виробничих запасів за вимогами П(С)БО та МСФЗ [6].

Методичний підхід до бухгалтерського обліку виробничих запасів регулюється П(С)БО 9 «Запаси», який визначає методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про запаси і розкриття її у фінансовій звітності. Основні вимоги до бухгалтерського обліку виробничих запасів розкриваються за допомогою структури П(С)БО 9 (Рис. 2).

Вимоги П(С)БО 9 «Запаси» [6] регулюють питання методологічного наповнення бухгалтерського обліку виробничих запасів. Проте, залишається невирішеною низка питань, що створює методичну неузгодженість на практиці. Зокрема, відсутній порядок бухгалтерського обліку виробничих запасів, що не використовуються у господарській діяльності підприємства більше одного року та не можуть бути реалізовані у зв'язку з відсутністю попиту на них. Неврегульовано бухгалтерський облік виробничих запасів, які надійшли безоплатно та не використовуються в господарській діяльності, а, отже, не підпадають під критерій тих, що приносять економічну вигоду. Не уточнено, яким чином обліковувати такий об'єкт виробничих запасів як тара: зворотна тара та тара-обладнання; а також у складі яких складових виробничих запасів відображати зворотні відходи; вибір оптимального методу оцінки виробничих запасів при надходженні і вибутті; порядок визнання витрат стосовно зберігання запасів й витрат на підвищення якості виробничих запасів тощо. Ці моменти не зумовлені і в методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку запасів.

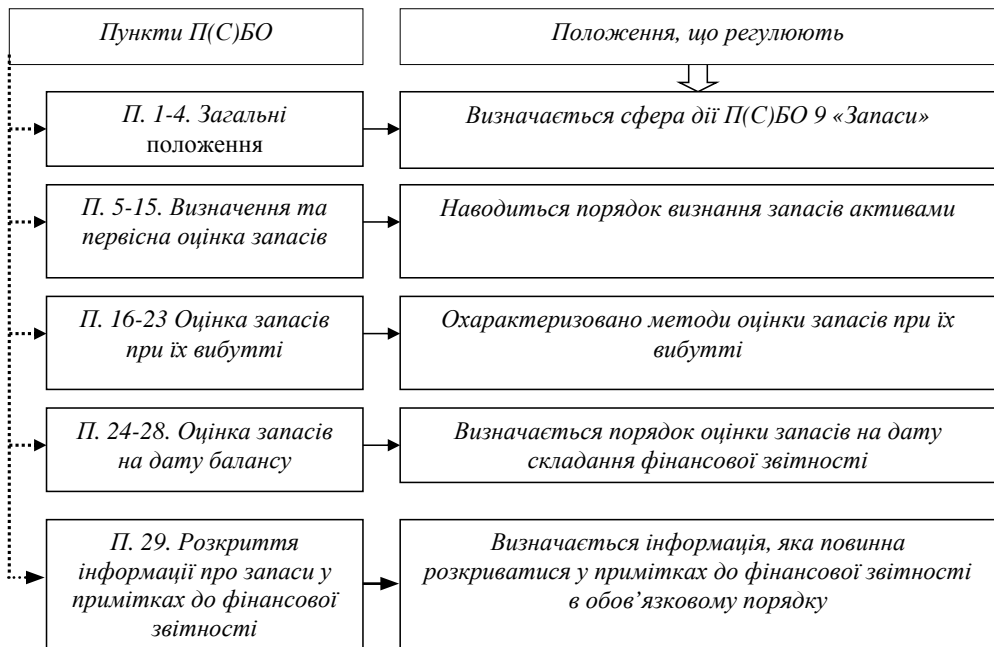

Рис. 2. Структура П(С)БО9 «Запаси»

Джерело: складено автором.

Особливістю МСФЗ є те, що вони мають загальний характер і не виключають національних особливостей бухгалтерського обліку країн, що їх використовують, тому розширюють варіативність визнання та оцінки об'єктів бухгалтерського обліку, а також направлені на надання більшої свободи при розкритті інформації про господарську діяльність, яка ґрунтується на застосуванні професійного судження. Як зазначає професор С. Ф. Голов: «Для забезпечення диференціації фінансової звітності та задоволення вимог різних користувачів необхідно відмовитися від жорстких форм фінансової звітності з обов'язковими кодами рядків і доцільно врахувати досвід ЄС, зберегти лише загальну структуру фінансових звітів і мінімальні вимоги до розкриття інформації» [20, с. 32]. Безумовно, МСФЗ мають варіативний характер стосовно порядку визнання та оцінки виробничих запасів й встановлюють вимоги до інформації про них, яка повинна бути наведена у фінансових звітах. Необхідно зазначити, методичний підхід до бухгалтерського обліку виробничих запасів за міжнародними та національними стандартами майже уніфікований. Однією із суттєвих відмінностей між стандартами є обмеження сфери їх застосування. Так, МСФЗ використовуються всіма підприємствами, організаціями та установами незалежно від форми власності та способу утворення. Відповідно до П(С)БО, його вимоги не поширюються на ведення бухгалтерського обліку бюджетними установами, що є обґрунтовано доцільним, оскільки це впливає з особливостей системи бухгалтерського обліку бюджетних установ, порядку їх функціонування та мети діяльності. Існує відмінність у деталізації складових запасів, зокрема відповідно до п. 6 П(С)БО 9 «Запаси» [6], для цілей бухгалтерського обліку запаси включають:

- сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;
- незавершене виробництво у вигляді незакінченої обробки і складання деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством ще не визнано доходу;
- готову продукцію, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбачених договором або іншим нормативно-правовим актом;
- товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу;
- малоцінні та швидкозношувані предмети, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він понад одного року;
- поточні біологічні активи, якщо вони оцінюються за цим П(С)БО 9 «Запаси», а також сільськогосподарська продукція і продукція лісового господарства після її первісного визнання.

Вимоги п. 37 МСФЗ 2 «Запаси» [6], визначають загальну класифікацію запасів, зокрема до них належать товари, виробничі запаси, виробничі допоміжні матеріали, матеріали, а також незавершене виробництво та готова продукція. Отже, національні стандарти надають більш детальний перелік складових, які включаються до запасів, що, у свою чергу, спрощує порядок віднесення складових до виробничих запасів. Відсутність такої деталізації в МСФЗ пояснюються тим, що вони мають найбільш загальний характер, та не враховують особливостей обліку окремих країн. При розкритті інформації у фінансовій звітності виникають

принципові відмінності стосовно деталізації інформації про виробничі запаси. Так, відповідно до вимог МСФЗ, суб'єкт господарювання повинен надавати дані про суму запасів, визнаних витратами протягом звітного періоду. Така вимога в національних стандартах відсутня. Вважаємо, що така інформація є доречною при розкритті стану і результатів господарської діяльності підприємств. Під час переоцінки виробничих запасів за нормами П(С)БО надається інформація лише про суму збільшення чистої вартості реалізації запасів, які попередньо уцінені. МСФЗ, окрім цієї інформації, вимагають розкривати дані про суми уцінки запасів у звітному періоді, а також наводити обставини або події, що спричинили дооцінку виробничих запасів, які раніше були уцінені. Отже, МСФЗ, що надають більше свободи ведення бухгалтерського обліку, ґрунтуючись на застосування бухгалтерами професійного судження, змушують розкривати більше інформації про виробничі запаси, порівняно з національними стандартами.

Висновки

На основі дослідження нормативно-правових актів, що регулюють бухгалтерський облік виробничих запасів, встановлено:

- методичний підхід до бухгалтерського обліку запасів за міжнародними та національними стандартами майже уніфікований. Для повної гармонізації цих стандартів потребує уточнення питання деталізації інформації, яка розкривається у фінансових звітах про запаси;
- чинним законодавством врегульовані майже всі аспекти бухгалтерського обліку виробничих запасів, проте невіршеними залишається низка питань, що виникає у практичній діяльності суб'єкта господарювання (бухгалтерський облік тари, безоплатно отриманих запасів, що не використовуються, тощо), вирішення яких є предметом подальших досліджень.

Література

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: практичний посібник / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К. : Лібра, 2004. – 880 с.
2. Особливості обліку виробничих запасів за міжнародними стандартами фінансової звітності / П. М. Майданевич, М. С. Ємцова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – №1 (17). – С. 177-180.
3. Осницька Н. А. Нормативне регулювання операцій з давальницькою сировиною: порівняльний аспект \ Н. А. Осницька // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний збірник наукових праць. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2011. – № 2(17). – С. 242-251.
4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» No 318 від 14.12.1999 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408
7. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99>.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99>.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансовий результати». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0397-99>.

11. Інструкція «Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку» від 30.11.1999 р. № 291. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

12. Інструкція «По інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків» від 11.08.1994 р. № 69. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0202-94>.

13. Інструкція «Про порядок реєстрації виданих, повернутих і використаних довіреностей на одержання цінностей» від 16.05.1996 №99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0293-96>.

14. Наказ Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинних документів з обліку сировини і матеріалів» від 21.06.1996 р. №193. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.2329.0>.

15. Наказ Міністерства фінансів України «Про кореспонденцію рахунків» від 28.03.2001 р. №143. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0335-01>.

16. Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей від 22.01.1996 р. №116. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>.

17. Методичні рекомендації про застосування реєстрів бухгалтерського обліку від 29.12.2000 р. №356. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0356201-00>.

18. Порядок проведення дооцінки залишків товарно-матеріальних цінностей від 31.05.1993 р. №37-20/248/07-104. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0069-93>

19. *Грушко В. І.* Первинне публічне розміщення акцій (ІРО): теорія і практика вітчизняних компаній : монографія / В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко. – К. : Дорадо-Друк, 2013. – 252 с.

20. *Грушко В. І.* Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку [Текст] / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001. – № 12. – С. 20-28.

21. *Грушко В. І.* Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. Грушко, Т. Іваненко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 28-32.

22. *Грушко В. І.* Вплив глобальних та інтеграційних процесів на розвиток інститутів фінансового ринку України / В. І. Грушко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №4 (18). – С. 110-114.

УДК 338.246.87 (477)

А.С. Ткаченко

магістр

Університет економіки та права «КРОК»

Ефективність діяльності фінансових посередників на фондовому ринку

У статті досліджено діяльність фінансових посередників на вітчизняному фінансовому ринку. Проведено оцінку ефективності діяльності фінансових посередників на фондовому ринку України. Здійснено аналіз проблем та визначено перспективи розвитку діяльності фінансових посередників на фондовому ринку.

Ключові слова: *фінансове посередництво, фондовий ринок, фінансовий ринок, фінансові інститути, інвестори.*

А.С. Ткаченко

магістр

Університет економіки і права «КРОК»

Эффективность деятельности финансовых посредников на фондовом рынке

В статье исследована деятельность финансовых посредников на финансовом рынке, проведена оценка эффективности деятельности финансовых посредников на фондовом рынке Украины. Также, проведен анализ проблем и перспектив развития деятельности финансовых посредников на фондовом рынке.

Ключевые слова: финансовое посредничество, фондовый рынок, финансовый рынок, финансовые институты, инвесторы.

A.S. Tkachenko

Master Degree Holder

«KROK» University

Effectiveness of the activity of financial intermediaries in the stock market

The article investigates the activities of financial intermediaries in the national financial market. The evaluation of the efficiency of the activity of financial intermediaries in the stock market of Ukraine was conducted. The analysis of problems was conducted and the prospects of development of the activity of financial intermediaries in the stock market were determined.

Keywords: financial intermediation, stock market, financial markets, financial institutions, investors.

Постановка проблеми

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку економіки України є активізація діяльності акціонерних товариств і фінансових інституцій на ринку цінних паперів. Досвід розвинених країн вказує на той факт, що рівень розвитку ринку цінних паперів значною мірою залежить від роботи фінансових посередників, серед яких можна виокремити банки, інститути спільного інвестування, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди. Водночас, існують численні проблеми щодо виконання фінансовими посередниками України низки визначених законодавством функцій, які мають сприяти зростанню надходжень внутрішніх і зовнішніх інвестицій, а також розвитку економіки держави. Вирішення цих проблем вимагає вивчення інституту фінансового посередництва та розробки пропозицій стосовно напрямів удосконалення цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам становлення та розвитку ринку цінних паперів, діяльності фінансових посередників присвячені роботи багатьох вчених. Вагомий вклад у розвиток теоретико-методичних та науково-практичних засад фінансового посередництва та становлення фондового ринку внесли такі вітчизняні вчені: Я. С. Андреева [3], А. М. Арістова [4], В. Д. Базилевич [5], О. А. Богуцька [6], М. М. Буднік [7], З. Г. Вагаманюк [8], В. Я. Голюк [20], В. І. Грушко [9-14, 27], Т. І. Єфименко [15], О. М. Іваницька [16], В. Г. Кабанов [17], В. В. Корнєєв [18], Г. В. Карпенко

[19], В. З. Кузьмінський [20], О. Г. Коптюх [13], Т. М. Кушнір [8], С. В. Львовичкін [22], І. О. Лютий [21], В. Міщенко [23], О. С. Наконечна [9-10], С. В. Науменкова [24], Т. В. Нічосова [21], В. М. Опарін [22], С. М. Плетенецька [20], І. І. Румик [25], О. Ю. Сова [26], Н. В. Тілічко [11], В. М. Федосов [22], О. В. Чеберяко [11], О. Г. Чумаченко [9-10,14].

Незважаючи на значний обсяг досліджень щодо аналізу сучасного стану фондового ринку, які проведено вищезазначеними та іншими науковцями, актуальним залишається напрям дослідження, пов'язаний з поведінкою та особливостями діяльності фінансових посередників на цьому ринку.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Україна має досить неефективну систему захисту заощаджень громадян, також існує обмежений доступ до інформації про підприємства, які займаються реалізацією цінних паперів, дуже низький рівень професійних знань учасників ринку. Всі ці недоліки впливають на слабе регулювання фінансового ринку та на неефективний розподіл грошей і капіталу саме в умовах ринкової трансформації. Подальші зусилля науковців необхідно спрямувати у напрямку дослідження ефективності діяльності фінансових посередників на вітчизняному фондовому ринку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є критичний аналіз класичних та новітніх підходів до економічної сутності ринку цінних паперів та діяльності фінансових посередників на ньому.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одна з найефективніших форм організацій економіки є ринок. Ринкова економіка зосереджена на функціонуванні ринків, які можна поділити на класи: ринок ресурсів, що включає трудові, фінансові та ринок продукції, до якого належать товари, роботи та послуги [6]. Фінансовий ринок займає одне з основних місць у фінансовій системі як одна із важливих сфер фінансових відносин. Також, він не може функціонувати без фінансової системи, та забезпечує належну реалізацію фінансових відносин. Фінансовий ринок вважається головною складовою сучасної ринкової економіки, тому він може існувати тоді, коли частина фінансових ресурсів залучається суб'єктами підприємницької діяльності [3]. Однією з головних особливостей фінансового ринку є те, що відносини саме реалізуються на етапі розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів та коштів здійснюваного процесу відтворення. На цьому ринку тимчасові вільні кошти фізичних та юридичних осіб залучаються для розподілу та перерозподілу між різними частинами економіки. Саме цей ринок надає можливість нагромаджувати заощадження й направляти кошти у сферу підприємницької діяльності.

Фінансовий ринок – це певний обсяг відносин економічного характеру, з питань перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів між населенням (домогосподарствами), суб'єктами господарювання та державою через системи фінансових інститутів на основі взаємодії попиту та пропозиції [1]. До основної мети діяльності фінансового ринку можна віднести нагромадження та ефективне розміщення вільних коштів від тих суб'єктів, що заощаджували, до тих суб'єктів, яким ці кошти необхідні та які будуть використовувати їх продуктивно [6].

Розвиток фінансового ринку відображає саме гнучкість фінансової системи, а також ту швидкість, завдяки якій вона може пристосовуватися до певних змін, що відбуваються в суспільстві. Високий розвиток фінансового ринку посилює

фінансові потоки в економіку та сприяє зменшенню суспільних витрат, в тому числі й кожного суб'єкта ринку.

Для того, щоб фінансовий ринок діяв ефективно, необхідно, щоб були низькі темпи інфляції в державі, успішно розвивалася економіка, а також була стабільною законодавча база. Але є очевидним те, що ці умови не завжди існують у відносно розвинених державах, тому фінансовий ринок дуже часто сколихують кризи, що, у свою чергу, призводить частіше до невинного перерозподілу ресурсів як у самій країні, так і за її межами.

Необхідно зауважити, що Україна має досить неефективну систему захисту заощаджень громадян. Також існує обмежений доступ до інформації про підприємства, які займаються реалізацією цінних паперів. У країні дуже низький рівень професійних знань учасників ринку. Всі ці недоліки впливають на слабке регулювання фінансового ринку та на неефективний розподіл грошей і капіталу саме в умовах ринкової трансформації.

Оскільки фінансовий ринок різноманітний та розгалужений, а основним його товаром є готівкові гроші, цінні папери та банківські кредити, можна виділити основні ознаки, за якими класифікують фінансовий ринок. Основні ознаки фінансового ринку представлено в Табл. 1. Операції, які здійснюються на фінансовому ринку за допомогою фінансових інструментів, можна поділити на [27]:

- інструменти кредитного ринку, до якого належать гроші й розрахункові документи, які обертаються на грошовому ринку;
- інструменти фондового ринку, до якого належать цінні папери, які обертаються на цьому ж ринку;
- інструменти валютного ринку, до яких належить розрахункові валютні документи, іноземна валюта, а також певні види цінних паперів, які також обслуговуються на цьому ринку;
- інструменти страхового ринку, до якого належать певні страхові послуги, які пропонують страхові продукти, а також певні розрахункові документи й певні види цінних паперів, які обслуговуються на цьому ринку.

Грошові потоки, що розкривають саме функціонування фінансового ринку, характеризуються певними складними схемами руху фінансових ресурсів. На кредитному ринку комерційний банк виступає центром концентрації та координації руху грошових потоків.

На ринку цінних паперів фондова біржа виступає центром і ключовим суб'єктом ринку. Ринок фінансових послуг займає особливе місце в структурі фінансового ринку, він надає послуги юридичним та фізичним особам.

Сталий розвиток економіки держави вимагає існування та ефективного функціонування фінансового посередництва. Ринкова економіка передбачає важливу роль фінансового посередництва в забезпеченні економічного зростання. Функціонування реального сектора економіки безпосередньо пов'язане з діяльністю фінансових посередників, що слугують певними «каталізаторами» такого розвитку. Саме фінансові посередники виступають тими суб'єктами, які забезпечують зростання ефективності взаємодії між іншими елементами економічної системи. Це виявляється у створенні дієвих механізмів, робота яких спрямована як на формування цілісного погляду функціонального охоплення фінансового ринку, так і на оптимізацію руху фінансових ресурсів, що надалі слугує меті економічного зростання в державі.

Пріоритетна роль банків у фінансовому посередництві не перешкоджає розвитку небанківських фінансових установ (парабанків) та підвищенню їх ролі на ринку фінансових послуг. Втім, складні економічні умови в Україні позначили-

Основні ознаки фінансового ринку

№	Сегмент фінансового ринку	Характеристика
1	Ринок грошей	на цьому ринку для того, щоб підтримувати оборотний капітал, корпорації залучають кошти, а банки, як основний інститут грошового ринку, для того, щоб підтримувати високу ліквідність – надають позички іншим суб'єктам ринку.
2	Ринок капіталів	з фінансовими інструментами, термін обертання яких перевищує один рік, здійснюються операції купівлі-продажу, також видаються довгострокові кредити, знаходяться в обігу середньо- та довгострокові боргові цінні папери.
3	Ринок цінних паперів	це система відносин, які пов'язані із випуском та обігом цінних паперів.
4	Валютний ринок	на ньому встановлюються певні відносини між суб'єктами з приводу купівлі – продажу валюти, валютних цінностей. Резиденти виступають основними суб'єктами валютного ринку.
5	Ринок фінансових послуг	це певна галузь діяльності, метою якої є надання та споживання різних послуг.
6	Ринок золота	ринок, на якому фінансовими активами, що обертаються, є срібло, платина, золото;
7	Ринок нерухомості	виділяють головні операції на ринку – це купівля-продаж нерухомості, іпотека, найм, надання певних об'єктів за довіреністю.
8	Ринок позичкового капіталу	ресурси на цьому ринку передаються на визначений термін, під відсоток та на умовах позики за допомогою кредитних інструментів.
9	Національний фінансовий ринок	до нього належить вся система фінансових ринків, які діють в певній державі, їх поділяють на ринок резидентів та ринок нерезидентів.
10	Міжнародний фінансовий ринок	це одна із складових частин світової фінансової системи, де є інтегровані ринки з відкритою економікою.

Джерело: складено автором на підставі [6].

ся і на результатах діяльності небанківських фінансових посередників (Табл. 2). Динаміка основних показників діяльності страхових компаній за останні шість років свідчить про послаблення їх позицій на ринку фінансових послуг. На це вказує, у першу чергу, зменшення кількості страховиків у 2015 році, порівняно із 2010 роком на 18%. І якщо до 2015 року вибуття з ринку страхових компаній не супроводжувалося скороченням їх сукупних активів, то з початку 2015 року з'явилася тенденція до зменшення ресурсів страховиків. По-друге, звузилася ринкова ніша страхового бізнесу. Це підтверджується скороченням кількості укладених договорів страхування, починаючи з 2013 року. Однак, за три квартали 2015 року, страховиками було укладено договорів більше, аніж за весь 2014 рік. По-третє, зменшення страхових премій зумовило відносно підвищення рівнів валових виплат і чистих виплат. Серед позитивних чинників необхідно відзначити стабільно зростаючі страхові резерви, які є необхідною умовою стабільного функціонування і розвитку страхового ринку. Проте, проблеми підвищення рівня капіталізації страховиків, ліквідності їх активів і концентрації страхового ринку, залишаються актуальними і дотепер.

Основні показники діяльності небанківських фінансових посередників в Україні за 2010-2014 рр. та три квартали 2015 р.

Показники	Значення показників за певними часовими періодами						
	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.01. 2015 р.	01.10. 2015 р.
Кількість страхових компаній, од.	450	456	442	414	407	382	368
Валові страхові премії, млн грн.	20 442,10	23 081,70	22 693,50	21 508,20	28 661,90	26 767,30	21 718,70
Валові страхові виплати, млн грн.	6 737,20	6 104,60	4 864,00	5 151,00	4 651,80	5 065,40	4 674,80
Активи страхових компаній, млн грн.	41 970,10	45 234,60	48 122,70	56 224,70	66 387,50	70 261,20	60 588,90
Кількість НПФ, од.	108	101	96	94	81	76	72
Загальна вартість активів недержавних пенсійних фондів, млн грн.	857,90	1 144,30	1 386,90	1 660,10	2 089,80	2 469,20	2 107,30
Пенсійні внески, млн грн.	754,60	925,40	1 102,00	1 313,70	1 587,50	1 808,20	1 865,90
Пенсійні виплати, млн грн.	90,10	158,20	208,90	251,90	300,20	421,40	528,90
Кількість кредитних спілок, од.	755	659	613	617	624	589	589
Активи, млн грн.	4 218,00	3 432,20	2 386,50	2 656,90	2 598,80	2 338,70	2 193,00
Капітал, млн грн.	765,80	1 117,30	942,90	1 088,70	1 055,60	1 048,70	1 009,70
Показник	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.01. 2015 р.	01.10. 2015 р.
Кількість ІСІ, од.	985	1 095	1 125	1 222	1 250	1 188	1 151
Активи, млн грн.	82 541	10 5867	126 790	157 201	177 523	206 358	225 041
Кількість фінансових компаній, од.	208	221	251	312	377	415	534
Активи фінансових компаній, млн грн.	7 578,50	10 226,90	29 700,00	36 402,50	39 781,20	51 264,80	64 960,00
Кількість ломбардів, од.	373	426	456	473	479	477	479
Активи ломбардів, млн грн.	618,8	888,2	1 203,8	1 558,4	1 518,6	1 710,3	2 254,1

Джерело: складено автором на підставі [27].

З початку 2010 року ліквідовано майже кожен третій недержавний пенсійний фонд. Водночас, загальна вартість активів недержавних пенсійних фондів продовжувала збільшуватися навіть у період посилення економічної нестабільності у 2013-2014 рр. З початку 2015 року спостерігається погіршення фінансового стану недержавних пенсійних фондів, що виявляється у зменшення їх активів та уповільненні приросту пенсійних внесків.

Загалом, за період із 01.01.2010 р. до 01.01.2015 р., в Україні була ліквідована майже кожна четверта кредитна спілка. Вибуття з ринку фінансово неспроможних кредитних спілок супроводжувалося скороченням їх активів і капіталу. Станом на 01.10.2015 р. загальна сума активів кредитних спілок становила 2193,0

млн грн, що вдвічі менше, порівняно з початком 2010 року, та на 6,8% менше відносно початку 2015 року. Тривала тенденція скорочення фінансових ресурсів та ринкової ніші кредитних спілок свідчить про затяжний кризовий процес у цій сфері фінансових послуг.

Незважаючи на складні економічні умови та їх особливе погіршення з 2013 року, ринок послуг фінансових компаній зберіг позитивні тенденції розвитку. Насамперед, слід відзначити, що відбулося зростання кількості фінансових компаній із 312 установ на 01.01.2013 р. до 534 установ на 01.10.2015 р., що у відносному вираженні становило 1,7 разів. Інституційне розширення ринку послуг фінансових компаній об'єктивно супроводжувалося зростанням їх активів. Так, станом на 01.10.2015 р., сукупні активи фінансових компаній становили 64 960 млн грн, що більше від початку 2015 р. на 26,7%, а відносно рівня 01.01.2013 р. активи фінансових компаній зросли майже вдвічі (в 1,8 разів). Зростання активів фінансових компаній зумовило істотне розширення обсягів їх діяльності.

Популярність ломбардів в Україні зросла з огляду на посилення макро-економічної нестабільності та погіршення за цих умов добробуту населення. Як свідчать дані, наведені в Табл. 2, спостерігається зростання кількості ломбардів на третину за останні шість років, хоча з 2013 року відбулося уповільнення інтенсивності їх розвитку. Але 2014-2015 рр. ознаменувалися підвищенням інтенсивності розширення активів ломбардів. Відповідно, зростаюча ресурсна база ломбардів забезпечила розширення обсягів їх кредитування вдвічі.

Висновки

Критичний аналіз діяльності фінансових посередників на вітчизняному фондовому ринку свідчить про те, що сучасний розвиток інститутів спільного інвестування в Україні відбувається за умов стагнації економіки, погіршення інвестиційного клімату, відсутності чітких і стабільних правил, дефіциту надійних фінансових інструментів, жорстких регуляторних норм, більш як 35% втрат вітчизняних фондових індексів. Попри всі негативні чинники, впродовж останніх шести років в Україні спостерігається стабільно зростаючий довгостроковий тренд індустрії спільного інвестування, що вказує на зацікавленість індивідуальних інвесторів у фінансуванні інвестиційних процесів у вітчизняній економіці. Отже, фінансові посередники є важливими суб'єктами фондового ринку, забезпечуючи зростання ефективності взаємодії між емітентами та інвесторами. Це відбувається завдяки тим спільним характерним рисам їх діяльності, які створюють додаткові переваги для всіх учасників таких відносин.

Література

1. Актуальні проблеми та перспективи розвитку ринків фінансових послуг // [Електронний ресурс]. : Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_gynok/033.htm.
2. Аналітичний огляд ринку спільного інвестування у 2008 році (Українська асоціація інвестиційного бізнесу) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/1050/71_4.pdf.
3. Андрєєва Я. С. Роль банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Андрєєва Яна Сергіївна. Одеса : Одес. нац. екон. ун-т, 2014. – 20 с.
4. Арістова А. М. Економічний аналіз діяльності фінансових посередників [Текст] : навч. посібник / А. М. Арістова // Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К. : [КНТЕУ], 2009. – 331 с.
5. Базилевич В. Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В. Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – №12. – С. 5-12.
6. Бозуцька О. А. Фінансові посередники як інститути забезпечення капіталізації під-

приємств [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Богуцька Ольга Анатоліївна. Донецьк : ПВНЗ Донец. ун-т економіки та права, 2011. – 268 с.

7. Буднік М. М. Фінансовий ринок: навч. посібник / М. М. Буднік, Л. С. Мартюшева, Н. В. Сабліна. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – С. 334.

8. Ватаманюк З. Г. Розвиток інституційного інвестування в Україні / З. Г. Ватаманюк, Т. М. Кушнір // Фінанси України. – 2007. – №3 – С. 124-131.

9. Грушко В. І. Національні фінанси : підручник/ В. І. Грушко, О. С. Наконечна, О. Г. Чумаченко ; за ред. В. І. Грушка. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2017. – 660 с.

10. Грушко В. І. Первинне публічне розміщення акцій (ІРО): теорія та практика вітчизняних компаній : [монографія] / В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко. К. : ТОВ «Дорадо-друк», 2009. – 252 с.

11. Грушко В. І. Вплив глобально-інтеграційних процесів на розвиток вітчизняних інститутів фінансового ринку / В. І. Грушко, Н. В. Тілічко, О. В. Чеберяко // Вчені записки. Університет економіки та права «КРОК». – 2009. – №20. т.2. С. 163-172.

12. Грушко В. І. Система та елементи державного регулювання страхового посередництва в Україні / В. І. Грушко // Вчені записки Університету «КРОК». Університет економіки та права «КРОК». – 2013. – №33. С. 85-91.

13. Грушко В. І. Суперечності сучасної фінансової системи України / В. І. Грушко, О. Г. Коптюх // Вчені записки. Університет економіки та права «КРОК». – 2010. – №22. С. 28-33.

14. Грушко В. І. Сучасні підходи до інтерпретації фінансового контролінгу в системі оперативного та стратегічного управління національною економікою/ В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко // Вчені записки Університету «КРОК». Серія «Економіка – 2015. №40. С. 43-51.

15. Єфименко Т. І. Антикризове податкове регулювання фінансового сектору / Т. І. Єфименко // Фінанси України. – 2011. №11. – С. 3-21.

16. Іваницька О. М. Про концепцію удосконалення функціонування біржової торгівлі цінними паперами / О. М. Іваницька // Наукові праці НДФІ. – 2012. № 1 (58). – С. 86-94.

17. Кабанов В. Г. Активізація фінансових інвестицій як складова стратегії стабілізації та зростання економіки / В. Г. Кабанов // Фінанси України. – 2010. №5. – С. 39-47.

18. Корнєєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку / В. В. Корнєєв : [монографія]. – К. : Основа, 2007. – 192 с.

19. Карпенко Г. В. Досвід розвитку фондового ринку країн Європи та його використання в Україні / Г. В. Карпенко // Фінанси України. – 2007. № 6. – С. 90-96.

20. Кузьмінський В. З. Проблеми та перспективи розвитку фондового ринку України / В. З. Кузьмінський, С. М. Плетенецька, В. Я. Голюк // Вчені записки Університету «КРОК». Серія «Економіка». – 2014. – №37. – С. 68-77.

21. Лютий І. О. Формування механізму управління емісійною діяльністю підприємства на ринку облігацій / І. О. Лютий, Т. В. Нічосова // Фінанси України. – 2008. – №6 – С. 45-53.

22. Львовичкін С. В. Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи / С. В. Львовичкін, В. М. Опарін, В. М. Федосов // Економіка України. – 2008. – №11. – С. 57-71.

23. Міщенко В. Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи / В. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 7. – С. 11-17.

24. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури : [монографія]. / С. В. Науменкова. К. : Центр наукових досліджень НБУ. Університет банківської справи НБУ, 2009. – 364 с.

25. Румик І. І. Вдосконалення системи грошового обігу в Україні / І. І. Румик // Вчені записки. Університет економіки та права «КРОК». – 2010. – №22. – С. 66-75

26. Сова О. Ю. Актуальні питання стану депозитного ринку України / О. Ю. Сова // Актуальні Проблеми Економіки. – 2017. – №1. – С. 282-292.

27. Торговля цінними паперами : підручник / за ред. доктора екон. наук., професора В. І. Грушко. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2011. – 392 с.

28. Фінанси, банківська справа та страхування – Електронний архів. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/4655/1/9.pdf

Розділ III

Економіка підприємства

УДК 338.240

М.С. Лаптев
аспірант
Університет економіки та права «КРОК»

Ідентифікація сучасних загроз економічної безпеки українських вишів

У статті проаналізовано сучасні загрози економічної безпеки вищих навчальних закладів. Розглянуто підходи до забезпечення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів в умовах глобалізації світової економіки.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, виші, економічна безпека, загрози, система економічної безпеки, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище.

М.С. Лаптев
аспірант
Університет економіки та права «КРОК»

Идентификация современных угроз экономической безопасности украинских вузов

В статье проанализированы современные угрозы экономической безопасности высших учебных заведений. Рассмотрены подходы к обеспечению экономической безопасности отечественных высших учебных заведений в условиях глобализации мировой экономики.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, вузы, экономическая безопасность, угрозы, система экономической безопасности, внутренняя среда, внешняя среда.

M.S. Laptiev
Postgraduate Student
“KROK” University

Identification of modern threats to the economic security of Ukrainian HEIs

The article analyzes modern threats to the economic security of higher educational institutions. Approaches to ensuring the economic security of national higher educational institutions in the context of the globalization of the world economy were considered.

Keywords: higher educational institution, HEIs, economic security, threats, economic security system, internal environment, external environment.

Постановка проблеми

Вищі навчальні заклади (ВНЗ) є важливими елементами системи підготовки і перепідготовки кадрів, отримання й поширення нових знань, а також важливим інститутом суспільства для проведення фундаментальних й прикладних досліджень. У сучасних умовах спостерігається збільшення впливу деструктивних факторів на суб'єкти сфери вищої освіти в Україні, що становить загрозу економічній безпеці ВНЗ. Для забезпечення умов стабільної роботи і розвитку вітчизняних ВНЗ в сучасних умовах необхідно ідентифікувати та усунути існуючі загрози їх зовнішнього та внутрішнього середовища. З метою активної протидії цим загрозам у ВНЗ необхідно створити ефективну систему забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам економічної безпеки та економічної безпеки ВНЗ присвячені роботи численних вітчизняних науковців. Серед вітчизняних слід відзначити таких вчених, як В. Андрущенко [1], Т. Боголіб [2], С. Бреус [3], С. Домбровська [4], О. Захаров [11], В. Мартинюк [5], Л. Снігир [6], І. Стеців [7-8], Г. Тюленев [9-10], та ін. У науковому доробку авторів акцент здійснюється переважно на питаннях сутності та розкритті складових економічної безпеки навчальних інституцій різних типів. Окремі автори пропонують підходи до оцінки рівня економічної безпеки ВНЗ. Однак, питання комплексного забезпечення ВНЗ залишаються недостатньо дослідженими.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Враховуючи значну динаміку змін в середовищі вищої освіти його суб'єкти і, насамперед, ВНЗ функціонують в умовах недосконалості нормативно-правового середовища, деформації соціально-трудових відносин, активізації міграційних процесів та перманентних процесів імплементації європейського досвіду підготовки фахівців, що вимагає постійних змін не лише в стратегічній перспективі, але і в поточній діяльності. Все це відбувається в умовах посилення регіональної та глобальної конкуренції у сфері вищої освіти як з боку регіональних, так і глобальних гравців освітнього ринку. В таких випадках актуалізується питання стосовно перегляду підходів до забезпечення безпеки ВНЗ в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз сучасних загроз діяльності ВНЗ та визначення ролі системи забезпечення їх економічної безпеки.

Вклад основного матеріалу дослідження

У сучасній економіці відбуваються складні процеси глобалізації, які торкаються практично всіх сторін суспільного життя. Зокрема і такої важливої сфери суспільного життя як вища освіта, від стану якої значною мірою залежить розвиток вітчизняної економіки.

Вплив глобалізації на систему вищої освіти в країні досить складно оцінити. З одного боку вітчизняні ВНЗ отримали можливість активно співпрацювати з провідними зарубіжними навчальними закладами. Реалізується право на академічну мобільність учасників освітньої діяльності. Відбувається активний обмін знаннями, науковцями, студентами, викладачами. Все це сприяє розвитку вітчизняної науки і освіти. А з іншого боку, посилилася конкуренція в сфері вищої освіти. Цьому сприяє активізація в період глобалізації міграційних процесів. Вони торкнулися фактично всіх держав, і передусім тих, які мають проблеми з економікою.

У праці науковця О. І. Захарова зазначається, що «особливу занепокоєність викликає той факт, що серед трудових мігрантів багато освічених людей, які є інтелектуальною основою суспільства та економіки – інженерів, лікарів, фахівців в області інформаційних технологій, енергетики, машинобудування, сільського господарства. Серйозну загрозу становить також відтік за кордон висококваліфікованих робітників і найнеприємніше – молодих фахівців як майбутнього економіки кожної держави» [11]. І дуже важливим є те, що в структурі імміграції присутня, так звана, «освітня міграція», яка несе загрозу для економічної безпеки вітчизняних ВНЗ через відтік молоді для навчання за кордоном.

За даними ЮНЕСКО, в період з 2000 по 2012 р. чисельність українських студентів за кордоном збільшилася у понад чотири рази і сягнула 37 тис. [12]. Особливо стрімко вона зростала в країнах, куди спрямовано потоки трудової міграції. Впродовж останніх двох років зростання чисельності українців, які відправилися на навчання за кордон, прискорилося. За даними щорічного моніторингу кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання, що здійснюється аналітичним центром CEDOS (охоплює 34 країни світу), у 2013/2014 навчальному році за кордоном навчалися вже 47724 громадян України. Найбільше з них у Польщі (15 тис.), Німеччині (9 тис.), Росії (6 тис.), Канаді (2 тис.), Чехії (2 тис.), Італії (1,9 тис.), США (1,5 тис.), Іспанії (1,4 тис.), Франції (1,3 тис.), Великобританії (1 тис.) (рис. 1) [12]. Структуру «освітньої міграції» українських громадян за 2013-2014 рр. подано на діаграмі (Рис.1).

Як видно з рис. 1, основними глобальними конкурентами вітчизняних ВНЗ є навчальні заклади Республіки Польща, Федеративної республіки Німеччина та Російської Федерації. Серед східно-європейських країн певну частку освітніх мігрантів приймає Чеська республіка та Італія.

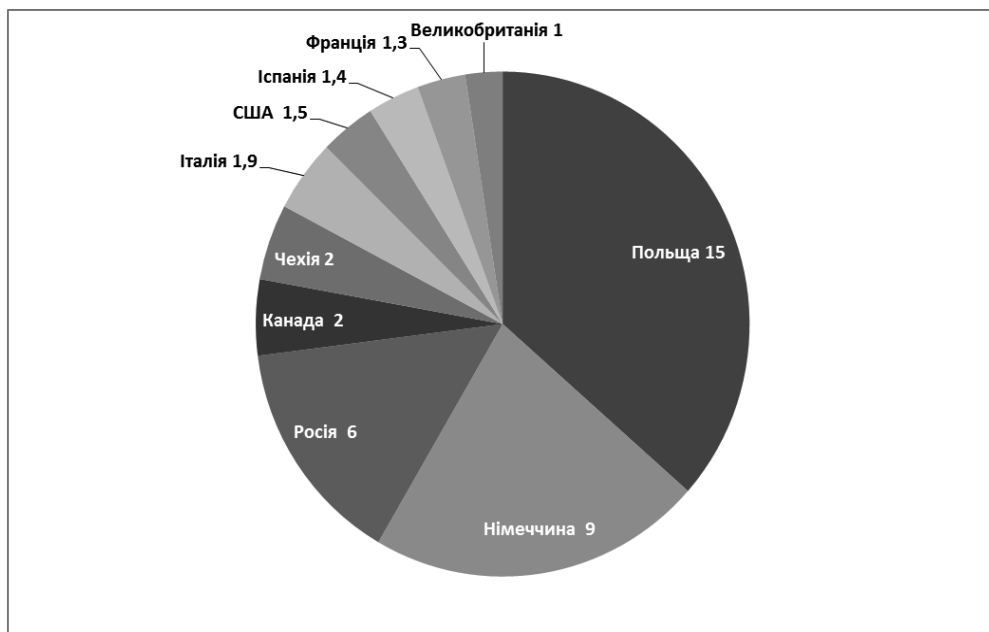

Рис. 1. Кількість українських громадян, що навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання за 2013/2014 рр.

Джерело: розроблено автором на підставі [12].

Кількісний аналіз чисельності та структури мігрантів свідчить про зростання міграційних загроз для вітчизняних ВНЗ. Все це об'єктивно підтверджує тенденцію зростання небезпеки, особливо в перспективі. Зазначена течія суттєво впливатиме на стабільність роботи ВНЗ та особливості їх подальшого розвитку. Але загрози в сучасних умовах формуються не лише у зовнішньому, але і у внутрішньому середовищі ВНЗ. До чинників загроз внутрішнього середовища ВНЗ слід віднести:

1) наявність організаційної структури навчального закладу, яка не відповідає стратегічних та поточним цілям його діяльності і є недосконалою з точки зору адекватності функцій, які реалізуються умовам та вимогам ринкового та соціального середовища;

2) невідповідність матеріально-технічної бази та інфраструктури закладу сучасним технологічним вимогам до провадження освітнього процесу через моральне та фізичне старіння основних засобів;

3) зменшення частки високопрофесійного та компетентного науково-педагогічного персоналу через відсутність ефективної системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації та недофінансування вузівської науки;

4) зниження якості навчання через низький рівень мотивації здобувачів та науково-педагогічних працівників;

5) порівняно високі витрати на навчання на фоні суттєвого зниження рівня доходів соціальних груп, які є основними замовниками послуг вищої освіти;

6) порушення кодексу недоброчесної поведінки через випадки хабарництва та інші порушення норм педагогічної етики й академічної доброчесності.

Розглянемо окремі чинники детальніше.

Організаційна структура – несе в собі загрозу через неефективну організаційну структуру вищого навчального закладу, що заважає збалансованому функціонуванню та робить його найбільш вразливим перед загрозами.

Старіння матеріально-технічної бази – загроза виникає у випадку недостатнього матеріально-технічного забезпечення. Наприклад, використання застарілих комп'ютерів та програмного забезпечення. Або погані аудиторії, не обладнані сучасними засобами візуалізації навчального матеріалу.

Зменшення професорсько-викладацького складу – у зв'язку зі зменшенням популярності професії викладача, а також старінням і зменшенням кількості професорського складу, наявність та пошук нових співробітників ускладнюється та може становити загрозу якості навчального процесу.

Якість навчання – в разі відсутності якісної складової в навчальному процесі виникає загроза незадоволення студентів та їх батьків якістю навчання. Це псує імідж ВНЗ та впливає на подальший набір студентів.

Хабарництво – за умови прояву такого явища як хабарництво, виникає загроза псування репутації ВНЗ серед студентів та майбутніх абітурієнтів.

До загроз зовнішнього середовища ВНЗ слід віднести: економічний фактор; адміністративний фактор; правовий фактор; демографічний фактор; міграційний фактор.

Економічний фактор – загроза виникає через відсутність фінансової можливості оплати навчання студентами або їх батьками. Це відбувається, перш за все, через неефективну фінансово-економічну політику держави.

Адміністративний фактор – загроза полягає у тому, що певні дії з боку державних органів можуть впливати на діяльність ВНЗ. Податкові зміни, зміни комунальних тарифів, вимоги муніципальних та перевірки контролюючих органів та ін.

Правовий фактор – загроза може виникнути через зміни законодавства, що впливає на подальшу діяльність ВНЗ. Наприклад, зміни до закону про вищу освіту або зміни умов ліцензування.

Демографічний фактор – у зв'язку зі зменшенням населення країни та наявністю, так званих “демографічних ям”, загроза полягає у зменшенні кількості абітурієнтів.

Конкурентний фактор – загроза виникає, передусім, через недобросовісну конкуренцію інших ВНЗ, наприклад, переманювання викладачів, копіювання навчальних планів, “чорний піар”, призупинення діяльності ВНЗ із використанням державних органів тощо.

Міграційний фактор – загроза виникає через міграцію громадян закордон у пошуках кращих умов життя та отримання там вищої освіти. Це, в свою чергу, допомагає їм там працевлаштуватися.

Неспроможність багатьох ВНЗ вчасно визначити загрози та усунути їх спричинило кризовий стан вищих навчальних закладів як державної, так і приватної форм власності. З огляду на це, вітчизняні вчені останнім часом стали приділяти більше уваги питанням забезпечення економічної безпеки ВНЗ. У праці науковця І. С. Стеців [8] зазначається, що «економічна безпека ВНЗ – це такий стан його економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і гарантує стабільне функціонування та динамічний розвиток».

На думку автора, економічна безпека ВНЗ – це стан найбільш ефективного використання всіх наявних внутрішніх і зовнішніх ресурсів для забезпечення стабільного функціонування і розвитку на цей час і в майбутньому. Розглядаючи питання економічної безпеки ВНЗ, необхідно враховувати, як вже зазначалося вище, що на її стан впливають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища. На рис. 2 показані основні компоненти внутрішнього середовища, які впливають на економічну безпеку ВНЗ в сучасних умовах. Зважаючи як на позитивний, так і негативний вплив на діяльність ВНЗ зовнішніх і внутрішніх факторів, для надання стабільної роботи необхідна ефективна система забезпечення його економічної безпеки. При створенні такої системи забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу слід, насамперед, звернути увагу на ті її складові, які найбільш суттєво впливають на імідж і конкурентоспроможність ВНЗ на ринку освітніх послуг. Від цього, в кінцевому підсумку, залежить його стабільна робота і розвиток.

Тут особлива роль належить людському капіталу – людям, які працюють у ВНЗ: науково-педагогічному персоналу, а також навчально-допоміжному персоналу. Від них, передусім, залежить якість підготовки здобувачів всіх ступенів освітньої підготовки, ефективність науково-дослідної роботи, впровадження інновацій в навчальний процес.

Вчені та викладачі ВНЗ є основою його авторитету, своєрідною візитною карткою. Тому, розглядаючи питання забезпечення економічної безпеки ВНЗ, зокрема в середньостроковій і довгостроковій перспективі, необхідно особливу увагу приділити підготовці вчених і педагогів, використовуючи для цього власну аспірантуру і докторантуру, а також курси підвищення кваліфікації і обмін педагогічним досвідом.

Особливістю глобалізації є стрімкий розвиток науки, техніки, технологій. У цих умовах для того, щоб випускники ВНЗ були конкурентними на ринку праці, необхідно впроваджувати в навчальний процес все нове, що з'являється в економіці та бізнесі. А також постійно вдосконалювати навчальну та матеріально-

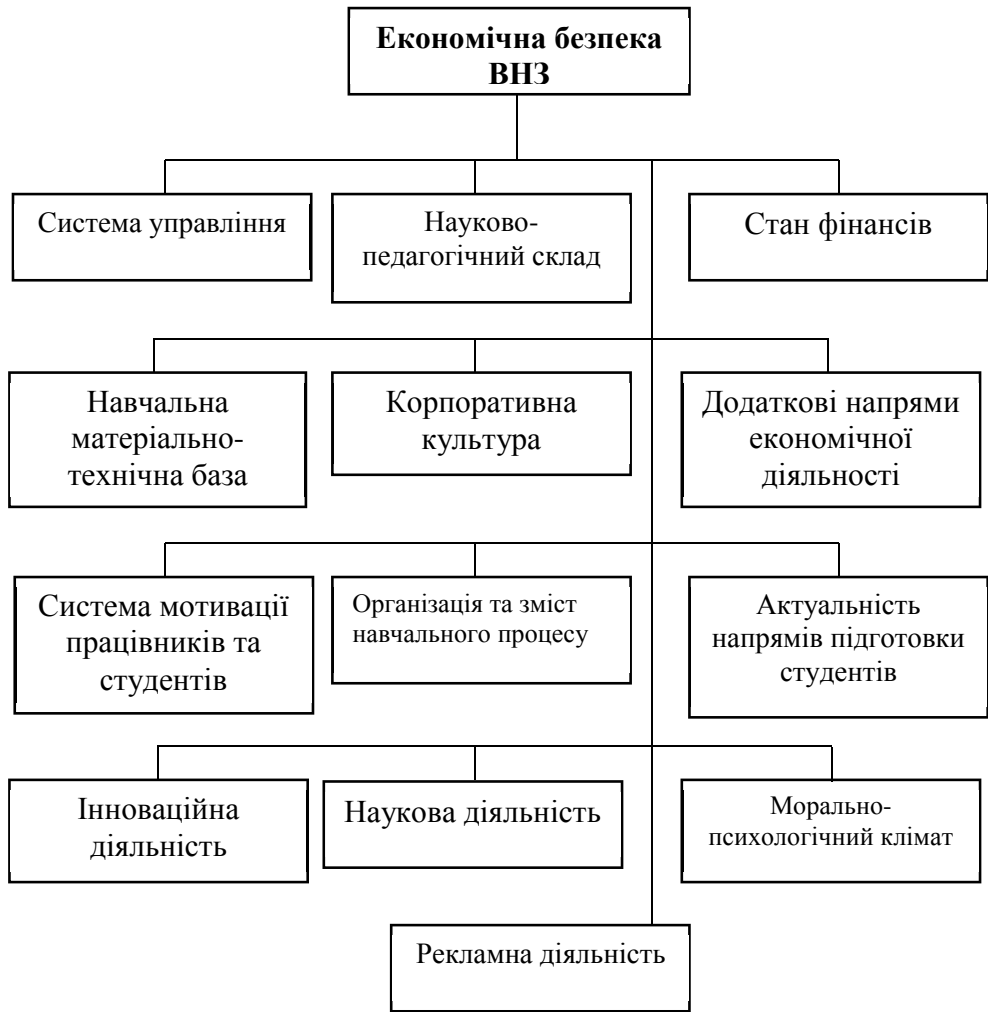

Рис. 2. Основні компоненти внутрішнього середовища, які впливають на економічну безпеку ВНЗ

Джерело: розроблено автором.

технічну базу випускових та забезпечуючих кафедр і лабораторій, особливу увагу при цьому приділяючи інформаційним технологіям. Всі ці заходи сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних вищих навчальних закладів.

Також, розглядаючи систему забезпечення економічної безпеки ВНЗ, необхідно акцентувати увагу на формуванні корпоративної культури закладу. В основі моделі поведінки співробітників і здобувачів ВНЗ слід закласти принцип побудованого на взаємній повазі й спільності інтересів тісного і рівноправного партнерства, при якому не може бути місця такому явищу як хабарництво чи іншої неприйнятної академічної чи етичної поведінки.

Високий рівень корпоративної культури об'єктивно сприяє формуванню здорового морально-психологічного клімату на кафедрах і в інших структурних підрозділах ВНЗ. Все це в цілому робить ВНЗ привабливим з точки зору як здобувачів, так і співробітників.

Висновки

В умовах глобалізації економіки з'являються нові можливості для розвитку вітчизняних вищих навчальних закладів. Перш за все, внаслідок створення сприятливих умов для налагодження взаємовигідних партнерських зв'язків з ВНЗ країн ЄС. Однак, розглядаючи сучасний стан вітчизняних ВНЗ слід зазначити, що вони здійснюють свою освітню діяльність в умовах глобальної та регіональної конкуренції на ринку освітніх послуг. Особливістю сучасної конкурентної боротьби є те, що конкурувати доводиться не тільки з вітчизняними, а й з відомими зарубіжними ВНЗ. У цих умовах задля забезпечення стабільної роботи, розвитку і економічної безпеки ВНЗ необхідно вчасно виявляти та успішно нівелювати загрози внутрішнього і зовнішнього середовища. Для адекватної протидії їм вищі навчальні заклади повинні мати ефективні системи забезпечення економічної безпеки.

Література

1. Андрущенко В. П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть (за матеріалами доповіді, виголошеної на засіданні загальних зборів АПН України 23 листопада 2000р.) / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – No2. – С. 5-13.
2. Боголиб Т. М. Университет как экономическая корпорация (опыт США) / Т. М. Боголиб // Вісник економічної науки України. – 2010. – No2. – С. 13-17.
3. Бреус С. В. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів. Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 144-149.
4. Домбровська С. М. Трансформація державного управління освітньої політики України в контексті подальшого реформування та стабілізації / С. М. Домбровська // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.–Х. : Видавництво ХарПІ НАДУ “Magistr”, 2010. – Вип. 1. – С. 293–298.
5. Мартинюк В. П. Економічна безпека [Електронний ресурс]: <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf>
6. Снігир Л. П. Класифікація загроз економічній безпеці вищого навчального закладу / Л. П. Снігир // Вісник Хмельницького національного університету, 2015. – №5. – С. 28-32.
7. Стеців І. С. Економічна безпека ВНЗ: сутність та особливості планування/ І. С. Стеців // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор О. Є. Кузьмін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 416 с.
8. Стеців І. С. Методика визначення собівартості навчання як спосіб забезпечення ефективного функціонування учбових закладів недержавного сектора економіки. // матеріали науково-практичної конференції “Стан і перспективи розвитку обліково інформаційної системи в Україні”, 23–24 квітня 2010 р. – Тернопіль : Крок, 2010. – 257с.
9. Тюленев Г. Д. Основні напрями підвищення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ [Електронний ресурс]: <http://eme.ucoz.ua/pdf/251/25Tyul.pdf>
10. Тюленев Г. Д. Вищий навчальний заклад як економічна корпорация: доцільність та наслідки / Г. Д. Тюленев // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. ; Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 23. Ч. I. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 49-54.
11. Захаров О. І. Глобалізація та її вплив на економічну безпеку / Захаров О. І. // Вчені записки університету «КРОК», – 2016. – № 43. – С. 80- 88.
12. Міграція в Україні: факти і цифри [Електронний ресурс]. – Міжнародна організація з міграції (МОМ): Представництво в Україні, 2013. – 15 с. Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf

УДК 65.012.8 (477)

О.М. Ромашко
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Київський національний
торгівельно-економічний університет

А.В. Йотка
магістр
Університет економіки та права «КРОК»

Преваги та недоліки оцінювання вибуття запасів для виробничих підприємств

У статті розглянуто використання запасів для потреб виробництва, зокрема операційної діяльності підприємства, в ході якої досягається основна мета та при обранні методу оцінки вибуття запасів залежить кінцевий результат діяльності підприємства

Ключові слова: запаси, методи оцінки вибуття запасів, виробничі запаси, підприємство, результат діяльності.

О.Н. Ромашко
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и налогообложения,
Киевский национальный
торгово-экономический университет

А.В. Йотка
магистр
Университет экономики и права «КРОК»

Преимущества и недостатки оценки выбытия запасов для производственных предприятий

В статье рассмотрено использование запасов для нужд производства, в частности операционной деятельности предприятия, в ходе которой достигается основная цель и при выборе метода оценки выбытия запасов зависит конечный результат деятельности предприятия

Ключевые слова: запасы, методы оценки выбытия запасов, производственные запасы, предприятие, результат деятельности.

О.М. Romashko
PhD in Economics, Associate Professor
Kyiv National University of Trade and Economics

A.V. Yotka
Master Degree Holder
“KROK” University

Advantages and disadvantages of evaluation of the release of inventory for industrial enterprises

The article deals with the use of reserves to production needs, including the operating

activity of enterprise, during which the main goal is achieved and the evaluation methods of disposal of stocks depends on the final result of the enterprise activity.

Keywords: *inventory, evaluation methods of disposal of stocks, production supplies, enterprise performance.*

Постановка проблеми

Запаси є одним із найбільш значних об'єктів у загальній структурі оборотних активів підприємства. Їх використання має велике значення для потреб виробництва, зокрема операційної діяльності підприємства, у процесі якої досягається основна мета його функціонування. Значну роль має метод оцінки вибуття запасів на підприємстві. За правильного вибору методу залежить достовірність, точність ціни вибуття, а найважливішим є те, що від обраного методу оцінки запасів залежить кінцевий результат діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам оцінки запасів приділяли і приділяють значну увагу такі науковці, як: Домбровська Н. Р. [3], Бутинець Ф. Ф. [10], Степаненко О. І. [7], Ловінська Л. Г. [4], Ясишена В. В. [8], Посилаєва К. І. [5], Сопко В. В. [11], Шелест В. С. [9] та інші.

Найвагомішою умовою правильної організації обліку виробничих запасів та відображення інформації про них у фінансовій звітності, є їх точна та достовірна оцінка. Як зазначає Козак В. Г., «оцінка завжди пов'язується з грошовим вимірником, і оскільки від оцінки фінансово-господарської діяльності, майна підприємства залежить результат його господарювання, завжди було й залишаються актуальними питання вибору способу оцінки майна і зобов'язань підприємства» [2]. Взагалі, аналіз літературних джерел надає підстави стверджувати про те, що спеціалісти в галузі економіки та бухгалтерського обліку надають особливого значення оцінці активів у цілому, та виробничих запасів зокрема.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Негативні аспекти, які притаманні обліково-аналітичній роботі з виробничими запасами:

- складність аспектів визначення справедливої (ринкової та неринкової) вартості запасів;
- застосування підприємствами застарілих галузевих нормативно-правових актів з обліку і аналізу виробничих запасів;
- низький рівень оперативності інформаційного забезпечення управління виробничими запасами підприємства;
- відсутність комплексного поєднання даних всіх видів обліку підприємства задля забезпечення керівництва підприємства необхідною управлінською інформацією;
- невідповідний рівень (а найчастіше – й взагалі відсутність) контролю та оперативного регулювання процесів утворення запасів, визначення оптимального їх рівня;
- вивчення причин виникнення та визначення можливостей реалізації понаднормативних запасів.

Вдале рішення зазначених проблем багато в чому залежить від обраної облікової політики підприємством у частині вибору методу оцінки виробничих запасів. Формальний підхід, без належного обґрунтування, зважаючи на специфіку діяльності конкретного підприємства, призводить до втрат фінансових активів

підприємства, оскільки від обраного методу оцінки запасів залежить кінцевий результат його діяльності.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд переваг та недоліків існуючих методів оцінки вибуття виробничих запасів та обґрунтування вибору оптимального варіанту для виробничих підприємств.

Вклад основного матеріалу дослідження

В Україні порядок оцінки виробничих запасів регламентується П(С)БО 9 «Запаси» [1]. Та проте, необхідно зазначити, що залежно від того, яку управлінську мету переслідує підприємство, виділяють три напрями оцінки виробничих запасів: при їх оприбуткуванні, при їх вибутті (списанні), при відображенні у фінансовій звітності, зокрема балансі.

Надходження на підприємство виробничих запасів у результаті їх придбання у постачальників відповідно до укладених договорів або через підзвітних осіб, виготовлення власними силами, внеску засновників підприємства до статутного капіталу, безкоштовного отримання, обміну на подібні активи та обміну на неподібні активи. Порядок та особливості оцінювання запасів при надходженні залежить від джерела їх надходження (Рис. 1).

Запаси, що надійшли від постачальника і не відповідають критеріям визнання активу у зв'язку з невідповідністю стандартам, умовам угод, технічним умовам тощо, відображаються на позабалансових рахунках до узгодження ціни з постачальником за справедливою вартістю або ціною, вказаною в документах постачальника [8].

Досить важливе значення має й оцінка запасів при їх вибутті, бо це впливає на фінансовий результат діяльності суб'єкта господарювання. Відповідно до вимог П(С)БО 9 «Запаси», підприємство можна обрати один із нормативно визначених методів оцінки запасів при їх вибутті або декілька одночасно. Однак, необхідно враховувати, що для виробничих запасів, які мають однакове призначення та однакові умови використання, застосовується тільки один із наведених методів (Рис. 2).

При виборі одного із вказаних методів необхідно керуватися цілями, які ставить перед собою кожне підприємство в конкретній ситуації, тому що спосіб списання виробничих запасів впливає на такі фінансові критерії (Рис. 3).

Серед методів оцінки вибуття запасів, представлених на Рис. 2, тільки метод ціни продажу не може бути використаний виробничими підприємствами, оскільки за своїм походженням він призначений для оцінки вибуття товарів у підприємницьких структурах, основним видом діяльності яких є торгівля. Отже, розглянемо переваги та недоліки методів оцінки вибуття запасів для виробничих підприємств, а саме: метод ідентифікованої собівартості, метод ФІФО, метод середньозваженої собівартості та метод нормативних витрат.

Виробничі запаси, що відпускаються для виконання спеціальних замовлень та проектів, а також ті, які мають унікальну характеристику та не є взаємозамінними, оцінюються за ідентифікованою собівартістю. Цей метод доцільно застосовувати за наявності незначної номенклатури запасів на підприємстві. Також, особливістю методу ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів є те, що визначення собівартості запасів, які витрачаються, відбувається за фактичними даними, в той час як при застосуванні інших методів – на певних припущеннях. Також, суб'єкт господарювання, застосовуючи даний метод у своїй практичній діяльності, має можливість регулюва-

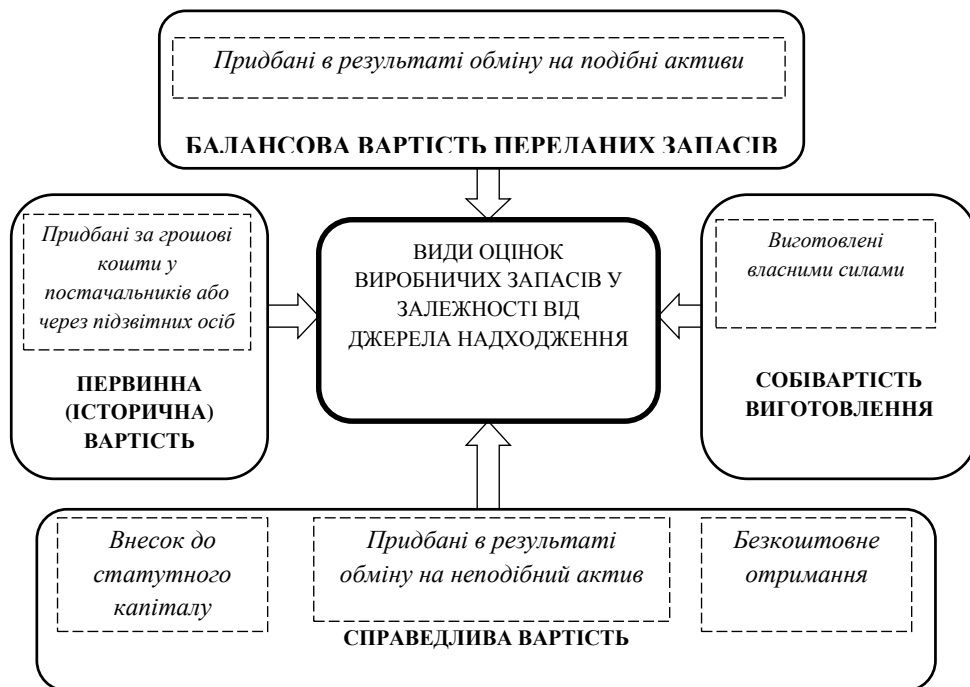

Рис. 1. Оцінювання виробничих запасів у залежності від джерела надходження
Джерело: сформовано авторами на основі [1].

ти свій прибуток шляхом відпуску найдорожчих або найдешевших одиниць запасів.

Необхідно зазначити, що в обліково-економічній літературі існують різні підходи стосовно переваг та недоліків методу ідентифікованої собівартості відпо-

Рис. 2. Нормативно регламентовані методи оцінки запасів при їх вибутті
Джерело: сформовано авторами на основі [1].

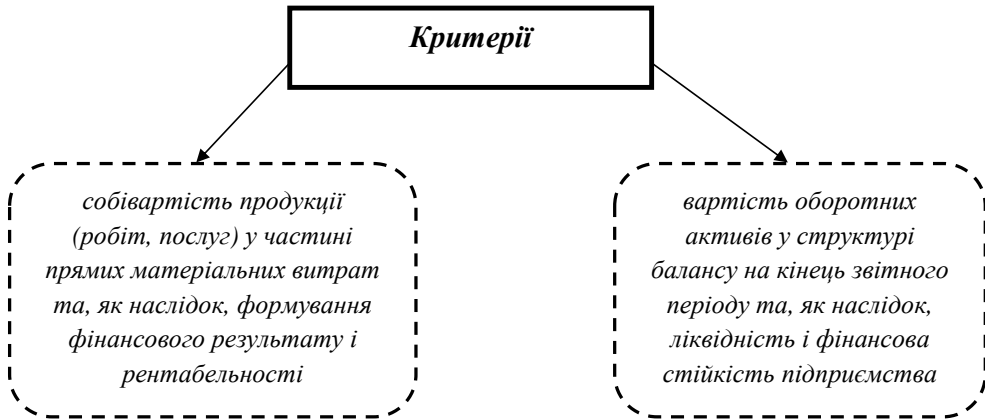

Рис. 3. Фінансові критерії, на які впливає спосіб списання виробничих запасів
Джерело: сформовано авторами на основі [1].

відної одиниці запасів. Зокрема Домбровська Н. Р. [3], вважає, що позитивною характеристикою даного методу є той факт, що це єдиний спосіб, при якому суміщаються фізичні та вартісні обороти матеріально-виробничих запасів. Поряд з цим автор вважає, що метод ідентифікованої собівартості має обмежене застосування через розмаїття номенклатури та великої кількості однакових запасів. До того ж, для більшості підприємств цей метод неприйнятний через складність і непрактичність відслідковування придбання та використання конкретних одиниць кожного найменування запасів [3].

Посилаєва К. І. стверджує, що метод ідентифікованої собівартості є незамінним, якщо на підприємстві використовуються виробничі запаси великої вартості або такі, що не можуть бути взаємозамінними. Водночас автор звертає увагу на те, що даний метод недоцільно використовувати при наявності на підприємстві великої кількості запасів та значній різноманітності їх номенклатури [5].

Лега О. В. наполягає на тому, що при застосуванні методу ідентифікованої собівартості, його перевагою є те, що для кожної одиниці запасів використовується спеціальне маркування, що, в свою чергу, дозволяє визначити її собівартість, і, таким чином, суб'єкт господарювання може регулювати прибуток шляхом реалізації більш дорогих або більш дешевих запасів [6].

З такою позицією автора можна дещо не погодитися, оскільки за такою перевагою криється суттєвий недолік, а саме: наявність можливості маніпулювати сумою прибутку, роблячи суб'єктивний вибір, який запас використовувати в певний період часу.

Зіставлення переваг та недоліків методу ідентифікованої собівартості відносно одиниці запасів представлено на Рис. 4.

Оцінка запасів за методом ФІФО базується на припущенні, що виробничі запаси використовуються у тій послідовності, в якій вони надходили на підприємство і відображені в бухгалтерському обліку. Тобто,

запаси, які першими відпускаються у виробництво продаж та інше вибуття, оцінюються за собівартістю перших за часом надходження запасів. При цьому, вартість залишку виробничих запасів на кінець звітного періоду визначається за собівартістю останніх за часом надходження запасів. Звідси випливає, що в результаті застосування методу ФІФО, вартість запасів на кінець звітного періоду є наближеною до їх поточної ринкової вартості, а собівартість реалізованої про-

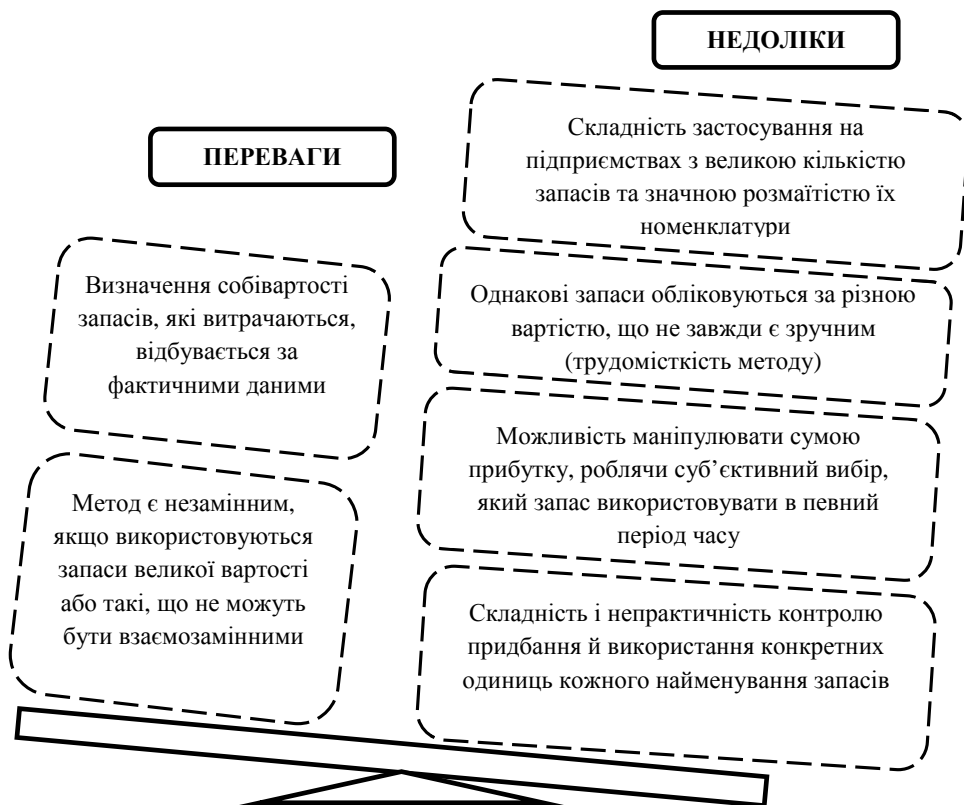

Рис. 4. Переваги та недоліки ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів
 Джерело: сформовано авторами на основі [1].

дукції при цьому знижується, що в кінцевому підсумку призводить до максимального зростання фінансового результату.

Оцінка вибуття за середньозваженою собівартістю характерна для виробничих запасів, що обліковуються на підприємстві за окремими партіями, кожна з яких може відрізнятися ціною придбання чи собівартістю виготовлення. Цей метод передбачає, що списання проводиться за кожною одиницею однорідних запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на початок звітного періоду, і вартості отриманих у звітному періоді запасів.

На думку Степаненко О. І., метод середньозваженої собівартості доцільно застосовувати у разі застосування періодичної системи обліку виробничих запасів, при якій даний метод є простим у застосуванні та досить діючим для надання інформації в управлінських цілях, а саме: отримання інформації у момент безпосереднього здійснення операції [7, с. 209]. З таким підходом варто погодитися, та необхідно доповнити, що при використанні методу середньозваженої собівартості чистий прибуток суб'єкта господарювання набуває середнього значення, в порівнянні з вище розглянутими методами. Разом з цим, в умовах зростання цін собівартість виробничих запасів на кінець звітного періоду є нижчою за ринкову вартість.

З вищезазначеного очевидно, що при застосуванні методу середньозваженої собівартості отримується найбільш об'єктивна оцінка наявності та руху виробничих запасів, проте не забезпечується достатній контроль за правильністю їх списання на витрати діяльності. При цьому варто мати на увазі, що використання

даного методу за умов щоденного надходження та використання виробничих запасів у великих обсягах може бути дещо неефективним та досить трудомістким.

Нормативний метод обліку вибуття запасів є складовою давно відомого в нашій країні нормативного методу обліку витрат (облік за планово-розрахунковими цінами), і базується на нормативному методі калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) [11].

Відповідно до пункту 23 П (С) БО 9, «оцінка за нормативними витратами полягає в застосуванні норм витрат на одиницю продукції (робіт, послуг), які встановлені підприємством з урахуванням нормативних рівнів використання запасів, праці, виробничих потужностей і діючих цін». Задля забезпечення максимального наближення нормативних витрат до фактичних, витрати і ціни мають регулярно у нормативній базі перевірятися і переглядатися.

При використанні нормативного методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, необхідно дотримуватися основних принципів цього методу, сутність якого полягає у складанні нормативної калькуляції та калькуляції фактичної собівартості продукції.

В основу калькуляції фактичної собівартості окремого виду продукції покладено заздалегідь складену калькуляцію нормативної собівартості цього виду продукції за затвердженими самим підприємством поточними нормами витрат сировини і матеріалів.

За дотримання цих норм (і їх своєчасного перегляду), фактична собівартість відповідає нормативній. У разі виявлення відхилень від норм, фактичну собівартість продукції визначають так: до нормативної собівартості додають (у разі перевитрати) або від неї віднімають (у разі економії) виявлені відхилення від поточних норм, а також додають (віднімають) витрати, зумовлені зміною цих норм протягом звітного періоду за кожною статтею витрат. При цьому, прямі витрати за встановленими нормами враховують окремо від витрат, що становлять відхилення від норм. Це надає змогу ретельно контролювати витрати під час виробництва продукції.

Згідно з пунктом 11 П (С) БО 16 «Витрати», виявлені у звітному періоді наднормативні витрати зараховують до складу собівартості реалізованої продукції [12].

Нормативна калькуляція – це визначення собівартості одиниці продукції (робіт, послуг) за статтями витрат у грошовому вимірі на основі діючих (поточних) норм витрат матеріалів, заробітної плати тощо.

Діючими нормами прийнято називати норми і нормативи, зумовлені технологічним процесом, відповідно до якого передають матеріали у виробництво, оплачують виконані роботи. Нормативні калькуляції можуть складатися послідовно на деталі, вузли і продукцію загалом. Нормативні калькуляції використовують для оцінки залишків незавершеного виробництва і визначення фактичної собівартості продукції при застосуванні нормативного методу обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг).

Облік витрат і калькулювання собівартості нормативним методом часто використовується на підприємствах промисловості зі складною технологією, а також у сезонних галузях матеріального виробництва. Він, поряд з іншими методами оцінки вибуття запасів, потрібен для оцінки не лише при вибутті запасів із підприємства, а й при їх переведенні з однієї балансової статті до іншої, що теж кваліфікується як вибуття.

Переваги та недоліки методів оцінки вибуття виробничих запасів наведено у Табл.

Переваги та недоліки методів оцінки вибуття виробничих запасів

Метод	переваги	недоліки
Ідентифікованій собівартості	1) найбільш точний метод; 2) при застосуванні цього методу для кожної одиниці запасів використовується спеціальне маркування, яке дозволяє визначити її собівартість, таким чином підприємство може регулювати прибуток шляхом реалізації більш дорогих або більш дешевих запасів.	1) трудомісткість методу; 2) у результаті використання цього методу однакові запаси обліковуються за різною вартістю, що не завжди є зручним.
ФІФО	1) метод простий у використанні та запобігає можливості маніпулювання прибутком; 2) залишки невикористаних матеріалів відображаються в активі балансу за цінами, які максимально наближені до реальної ринкової вартості, на дату складання звітності; 3) вигідно застосувати при плановому скороченні закупок матеріалів та при очікуванні падіння цін на продукцію, що виготовляється; 4) у період постійного зростання цін метод надає найбільш високий з можливих рівень чистого доходу.	1) метод призводить до заниження величини витрат, які списуються за закупівельними цінами на собівартість продукції, що реалізується; 2) у період зростання цін підприємства оголошують більший прибуток, ніж справжній, і виплачують надлишкові кошти у вигляді надлишкових податків; 3) завищує фінансові результати, що в умовах інфляції призведе до зниження частки купівельної вартості та до «вимивання» оборотних коштів та нестачі платіжних ресурсів для придбання нових партій товарів за цінами, які постійно зростають.
Середньо-зваженої собівартості	1) дає об'єктивну картину руху матеріальних цінностей на підприємстві; 2) при застосуванні цього методу чистий прибуток буде мати середнє значення, яке найбільш наближене фактичному; 3) доцільність використання даного методу оцінки запасів зумовлена рівномірністю їх списання, реальністю стану залишків запасів у балансі та вартістю витрачених матеріальних цінностей; 4) метод полегшує роботу і не вимагає детального обліку руху за кожною одиницею запасів.	1) не приділяється увага останнім за часом цінам, а вони більш доречні в оцінці доходу й при прийнятті управлінських рішень; 2) у період підвищення цін метод призводить до того, що підприємства оголошують більший прибуток, ніж реально отримують, у результаті чого сплачуються надлишкові кошти у вигляді податків.
Нормативних витрат	1) можливість поточного оперативного обліку витрат шляхом обліку відхилень від норм; 2) відокремлений облік змін норм, тобто контроль за здійсненням режиму економії; 3) укрупнення об'єктів обліку, оскільки нормативні калькуляції складають по всіх видах виробів, а відхилення враховують за групами однорідної продукції, внаслідок чого зменшується число об'єктів калькулювання; 4) охоплення нормативними калькуляціями значної частини витрат; 5) можливість рідше здійснювати інвентаризацію незавершеного виробництва.	1) постійний перегляд норм використання запасів, праці, виробничих потужностей та діючих цін.

Джерело: скомпоновано авторами на підставі [1, 9, 10].

Аналізуючи доцільність застосування кожного з вищезгаданих методів оцінки на промислових підприємствах, можна відзначити, що з метою спрощення обліку підприємствам пропонується застосовувати метод ФІФО. Найбільш розповсюдженими методами є: метод ФІФО, середньозваженої собівартості.

Висновки

Під час дослідження була розглянута економічна категорія «запаси», переваги і недоліки різних методів оцінки запасів. Найбільш доцільним є використання методу ФІФО. Хоча, з одного боку, метод ФІФО збільшує прибуток підприємства, він дає найбільш достовірну інформацію про облік вибуття товарних запасів, тому що залишаються тільки ті товари, які були закуплені пізніше. Вплив цього методу на фінансовий стан економічного суб'єкта можна вважати позитивним, оскільки показники бухгалтерського балансу, що характеризують статті оборотних активів, відображаються у вартості, наближеній до ринкової.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затверджений Наказом Міністерства фінансів України № 246 від 20.10.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>
2. Козак В. Г. Економічна сутність способів і видів оцінок у бухгалтерському обліку: їх мета та функції / В. Г. Козак // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 115–122.
3. Домбровська Н. Р. Методи оцінки виробничих запасів підприємства при їх використанні згідно національних стандартів / Н. Р. Домбровська // Всеукраїнський науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка. – 2011. – №7 (26). – С. 137–142.
4. Ловінська Л. Г. Облік податкових різниць у системі реєстрів журнальної форми / Л. Г. Ловінська, О. С. Білоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 4. – С. 7–24.
5. Посиасва К. І. Оцінка виробничих запасів при їх використанні / К. І. Посиасва, Ю. О. Крот // Вісник Харківського НАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 8. – С. 7.
6. Плящечник В. О., Лега О. В. Оцінка запасів при вибутті / В. О. Плящечник, О. В. Лега // Проблеми інноваційного розвитку економіки України. Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук. – Ч II. – Дніпропетровськ : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 191–194.
7. Степаненко О. І. Побудова облікової політики підприємства в частині виробничих запасів / О. І. Степаненко // Кримський економічний вісник. – 2014. – №1 (08). – С. 206–210.
8. Ясишена В. В. Економічний зміст та класифікація активів для цілей бухгалтерського обліку / В. В. Ясишена [Електронний ресурс]. // Ефективна економіка. – 2013. – №8. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
9. Шелест В. С. Особливості оцінки запасів в бухгалтерському обліку / В. С. Шелест // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 23. – С. 378–387.
10. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік. – 2009. – 512 с.
11. Сопко В. В. Бухгалтерський фінансовий облік. – К. : Вища школа, 2007. – 876 с.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджений Наказом Міністерства фінансів України №318 від 31.12.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00

УДК 65.012.8

К.Г. Оксенюк

магістр

спеціальність: «Фінанси і кредит»

Університет економіки та права «КРОК»

Основные составные управления финансовой безопасностью предприятия

У статті розглянуто актуальні питання фінансової безпеки підприємств. Визначено фактори впливу на фінансову безпеку суб'єктів господарювання. Розглянуто складові загальної системи управління безпекою підприємства.

Ключові слова: фінансова безпека, фактори впливу на безпеку, складові фінансової безпеки підприємства.

К.Г. Оксенюк

магістр

спеціальности «Финансы и кредит»

Университет экономики и права «КРОК»

Основные составляющие управления финансовой безопасности предприятия

В статье рассмотрены актуальные вопросы финансовой безопасности предприятий. Определены факторы влияния на финансовую безопасность субъектов хозяйствования. Рассмотрены составляющие общей системы управления безопасностью предприятия.

Ключевые слова: финансовая безопасность, факторы влияния на безопасность, составляющие финансовой безопасности предприятия.

К.Н. Okseniuk

Master Degree Holder

Specialty: «Finance and Credit»

«KROK» University

Main components of enterprise financial security management

This article considers the current problems of enterprises financial security. The factors of influence on financial security of economic entities are defined. The components of general system of enterprise financial security management are considered.

Keywords: financial security, factors of influence on security, components of enterprise financial security.

Постановка проблеми

Фінансова безпека є однією з найважливіших умов забезпечення стійкого зростання будь-якого підприємства. Формування позитивних результатів фінансової діяльності підприємства залежать від існування ефективної системи фінансової безпеки, що може забезпечити надійний захист підприємства від загроз. Динаміка зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування суб'єктів

господарювання, незалежно від форми власності, на сьогодні характеризується наявністю постійного ризику та загроз для останніх. Разом із підвищенням рівня ризиків підприємницької діяльності, виникає потреба у формуванні середовища фінансової безпеки та визначення основних факторів впливу на безпеку суб'єктів господарювання.

Сучасний період розвитку економіки потребує зміни підходів до дослідження фінансово-економічної безпеки, що пояснюється змінами, як у глобальному, так і локальному масштабах. Фінансова безпека є важливою складовою економічної безпеки підприємства, поряд з такими її складовими, як: інтелектуальна, кадрова, техніко-технологічна, інформаційна, політико-правова, екологічна, силова.

Фінансова безпека підприємства безпосередньо залежить від стану фінансової безпеки країни. Проте, на даний момент фінансова безпека України перебуває під загрозою, оскільки всі складові забезпечення фінансової безпеки знаходяться в незадовільному стані. Велика кількість внутрішніх та зовнішніх факторів створюють загрозу фінансовій безпеці України, а, отже, і фінансовій безпеці підприємств, як основних компонентів економіки держави.

Це визначає актуальність проблеми дослідження постійної зміни факторів середовища та розроблення заходів їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам забезпечення фінансово-економічної безпеки на рівні господарюючих суб'єктів присвячені праці таких дослідників, як: О. Ареф'єва [1], О. Білоус [2], О. Вакульчик [3], В. Грушко [5], І. Мойсеєнко [9], Т. Клименко [11], О. Бойкевич [12], О. Орлик [13], Л. Шемаєва [14].

Питання механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств досліджуються у працях: В. Грушко [6], Загорельської [8], Мойсеєнко [9], Т. Васильців [12], В. Волошин [12], В. Каркавчука [12].

Проблемі фінансової безпеки суб'єктів господарювання значну увагу приділено у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: Т. Кузенко [1], О. Вакульчик [3], Г. Аніловська [10], В. Геєць [15], О. Барановський [16], Дж. К. Ван Хорн [17].

Проаналізувавши наукову літературу, можна визначити основні характеристики фінансової безпеки суб'єкта господарювання та запропонувати наступне трактування: «фінансова безпека підприємства» – є складовою економічної безпеки підприємства, яка направлена на підтримання такого стану підприємства, за якого останнє здатне забезпечувати реалізацію своїх фінансових інтересів, місії та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; а також ефективно та стабільно розвиватися.

В економічній теорії прийнято розглядати фінансову безпеку підприємства у таких аспектах: а) як одну із складових економічної безпеки; б) як самостійний об'єкт управління.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Фінансова безпека підприємства – це сукупність кількісних та якісних показників фінансового стану підприємства. Її можна визначити забезпеченням фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності підприємства; ефективністю використання наявних фінансових ресурсів; організацією внутрішньогосподарського контролю основних видів звичайної діяльності підприємства; аналізом можливих внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці та попередження збитків фінансової безпеки підприємства; якістю менеджменту суб'єкта господарювання.

Забезпечення стабільності функціонування підприємства та досягнення ним головних стратегічних цілей зумовлює останнє постійно дотримуватися фінансової безпеки.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у виділенні основних складових управління фінансовою безпекою підприємства та визначення основних видів загроз фінансової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Прийнято розглядати фінансову безпеку підприємства як систему, що надає змогу виявити потенційні загрози та ризики останньому, а також допоможе оперативно знайти ефективні шляхи протидії. У сукупності така система надає можливість суб'єктам господарювання розвиватися та гарантує їм стійкий фінансовий стан.

Зважаючи на це, задля забезпечення фінансової безпеки підприємства, необхідно постійно здійснювати аналіз середовища його функціонування та визначати фактори, які впливають на стан фінансової безпеки.

Загрози, що впливають на діяльність підприємства можна розділити на зовнішні (що не залежать від діяльності підприємства) та внутрішні (що безпосередньо впливають із діяльності підприємства); також загрози можуть бути вже існуючими та можливими. Під зовнішніми загрозами, що впливають на фінансову безпеку підприємства, належать: політичні, економічні, правові, ринкові, технічні, технологічні, географічні, соціально-культурні та міжнародні. До внутрішніх факторів впливу на систему фінансової безпеки суб'єктів господарювання належать: кадровий потенціал, засоби праці, інформаційне забезпечення прийняття рішень, системні фактори [8].

Отже, можна дійти висновку, що функціонування суб'єктів господарювання та формування їх фінансової безпеки повністю залежить від сукупності факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на систему фінансової безпеки (Табл.).

Таблиця

Сукупність факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на фінансову безпеку підприємств

Фінансова безпека підприємства	
Зовнішнє середовище (фактори)	Внутрішнє середовище (фактори)
економічні	власні помилки керівництва
ринкові	низький рівень технології організації виробництва
міжнародні	дефіцит оборотного капіталу
демографічні	зниження ефективності діяльності
політичні	нестача фінансових ресурсів
зміни в законодавстві	неефективний менеджмент

Джерело: [1, с. 99].

Визначення факторів впливу надає змогу підприємствам адаптуватися до постійної зміни середовища та здійснювати операційну діяльність в умовах конкуренції. Адаптація потребує здатності до розвитку, трансформації елементів господарської діяльності та системи управління в такому напрямку, який забезпечує фінансову безпеку.

Джерелами негативних впливів на фінансову безпеку підприємства можуть бути свідомі та несвідомі дії менеджменту підприємства і суб'єктів підприємництва (органи державної влади, контрагенти, конкуренти), а також збіг об'єктивних обставин (інновації, наукові відкриття, технологічні розробки, стан кон'юнктури ринку, форс-мажорні обставини). Рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання залежить від спроможності менеджменту уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Варто зазначити, що головною умовою фінансової безпеки підприємства є спроможність протистояти існуючим і виникаючим загрозам та небезпекам, що здатні заподіяти фінансової шкоди підприємству.

Загальну систему управління фінансовою безпекою підприємства формують такі підсистеми: управління, контролю, планування, аналізу та інформаційного забезпечення. Управління фінансовою безпекою входить до загальної системи управління безпекою підприємства, при цьому вона становить найважливішу його функціональну підсистему, яка забезпечує реалізацію управлінських рішень переважно в фінансовій сфері діяльності суб'єкта господарювання [3].

Під час оцінки фінансової безпеки, передусім, звертають увагу на зниження ліквідності, підвищення кредиторської й дебіторської заборгованості, а також зниження фінансової стабільності підприємства. Критерієм поділу загроз на існуючі або можливі виступає порогове значення того чи іншого індикатора, який характеризує певну загрозу. Індикаторами фінансової безпеки підприємства є порогові значення таких показників, як: коефіцієнта покриття, коефіцієнта автономії, рівня фінансового левериджу (коефіцієнт заборгованості), коефіцієнта забезпеченості відсотків до сплати, рентабельності активів, рентабельності власного капіталу, середньозваженої вартості капіталу, показника розвитку підприємства, показників диверсифікованості, темпів зростання прибутку, обсягу продажів, активів, співвідношення оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості тощо [1].

Управління фінансовими ризиками – це елемент системи фінансової безпеки підприємства. Він включає в себе такі методи:

- усунення або запобігання ризику. Очевидно, що потрібно уникати ризику невиконання зобов'язань, неповернення кредиту та інше;
- зменшення несприятливого впливу тих чи інших факторів на результати виробництва і в цілому підприємницької діяльності;
- передача або переведення ризику шляхом його страхування;
- оволодіння ризиком. Це найбільш дієвий метод ризикового менеджменту, застосування якого доцільне і навіть необхідно, у тому разі, коли потенційні втрати незначні, і тоді робиться все можливе задля попередження або зниження шкоди від впливу непередбачених обставин.

Слід зауважити, що застосовуючи сучасні методи стратегічного управління, підприємства повинні змінювати існуючий фінансово-господарський механізм, розробляти та реалізовувати фінансову стратегію, за допомогою якої буде досягнута фінансова безпека підприємства. Загалом, існує п'ять можливих стратегій, які можуть бути використані для оптимізації рівня фінансових ризиків при побудові фінансової стратегії підприємства:

- 1) відмова від видів діяльності, які містять визначене джерело фінансового ризику;
- 2) прийняття відповідальності за ризик фінансової стратегії з гарантією повної компенсації втрат за рахунок власних джерел;

3) продаж і перекладання відповідальності за фінансовий ризик на інших осіб (зокрема страхові організації);

4) скорочення або попередження можливих негативних наслідків від фінансового ризику за допомогою попереджувальних заходів;

5) орієнтація діяльності на фінансовий ризик, тобто використання всіх видів ресурсів в одній сфері діяльності з метою отримання прибутку при високому рівні ризику [9, с. 3].

В основі забезпечення фінансової безпеки підприємства лежить концепція системного поєднання функцій контролю, планування, зворотного зв'язку та інформаційного забезпечення. Сутність контролінгу фінансової безпеки підприємства визначено як самоорганізовану систему, яка забезпечує інтеграцію, організацію і координацію всіх фаз управління фінансовою безпекою підприємства. Основними функціями контролінгу фінансової безпеки підприємства є: планування, інформаційне забезпечення, контроль, аналіз. У свою чергу, процес планування забезпечення фінансової безпеки включає: оцінку загроз економічній безпеці, що мають політико-правовий характер; оцінку поточного рівня забезпечення фінансової безпеки; оцінку ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій; планування комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки і розробку рекомендацій стосовно його реалізації; бюджетне планування практичної реалізації пропонованого комплексу заходів; планування корпоративних ресурсів; оперативну реалізацію запланованих дій у процесі здійснення суб'єктом господарювання фінансово-господарської діяльності.

До основних методів забезпечення фінансової безпеки підприємства слід віднести збір та обробку аналітичної інформації про досвід та заходи забезпечення безпеки зарубіжних підприємств; аналіз, постійний моніторинг та прогнозування умов, загроз, небезпек та індикаторів фінансової безпеки; розробку та запровадження необхідних заходів щодо підтримки фінансової безпеки на належному рівні.

Стратегічний аналіз використовується в процесі здійснення управління фінансовою безпекою підприємства з врахуванням пропозиції стосовно його поліпшення. Для здійснення стратегічного аналізу стану фінансової безпеки підприємства можна використовувати такі методи: SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SNW-аналіз, аналіз розробки сценаріїв подій [2, с. 41]. Процес аналізу поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки неможливий без інформаційного забезпечення, а саме: фінансової звітності, результатів роботи підприємства, конкурентного стану підприємства на ринку, а також ринку цінних паперів підприємства. Узагальнюючи вищенаведене, можна відзначити, що фінансова безпека підприємства – це такий фінансовий стан і подальша стратегія розвитку підприємства, за яких зменшуються ризики фінансових втрат.

Висновки

В умовах нестабільної економічної ситуації в країні виникають постійні зміни попиту і пропозиції, конкуренція між виробниками продукції, зміни цін тощо. Ці фактори впливають на стратегію і тактику розвитку підприємств, а також їх фінансовий стан. Для підтримання позицій на ринку товару, підприємства постійно повинні діагностувати стан внутрішнього та зовнішнього середовища, оцінювати рівень фінансової стійкості та планувати рівень фінансової безпеки. Типологія факторів впливу дає змогу виявити ризики і загрози, які виникають із зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування, вчасно та ефективно на них реагувати, що, в свою чергу, гарантує фінансову безпеку суб'єкта господарювання. У цілому, сучасне підприємство повинно управляти фінансовими

ризиками, які виникають через різні дестабілізуючі чинники. Задля забезпечення фінансової безпеки на будь-якому підприємстві і можливості передбачення ризиків на ньому, повинна існувати система управління фінансовою безпекою цього підприємства в цілому.

Отже, на кожному підприємстві нагальним завданням є розробка дієвої стратегії розвитку фінансової безпеки, яка характеризується тісним взаємозв'язком і взаємозумовленістю її окремих складових. Тому, при прийнятті управлінських рішень потрібно враховувати цей взаємовплив одних факторів на інші.

Література

1. *Ареф'єва О. В.* Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – №1(91). – 2009. – С. 98-103.
2. *Білоус О. В.* Сучасна світова фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму / О. В. Білоус // Економічний часопис. – 2008. – № 21. – С. 3.
3. *Вакульчик О. Б.* Визначення зон економічного ризику на основі аналізу показників економічної безпеки підприємства / О. Б. Вакульчик, Д. С. Зубицький // Економіст. – 2009. – №8. – С. 41.
4. *Грушко В. І.* Первинне публічне розміщення акцій (ІРО): теорія і практика вітчизняних компаній : монографія / В. І. Грушко, О. Г. Чумаченко. // К. : Дорадо, 2009.
5. *Грушко В. І.* Системна модель аналізу фінансової стійкості комерційного банку / В. І. Грушко, Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2001.
6. *Грушко В. І.* Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку / В. І. Грушко // Вісник Національного банку України. – 2014.
7. *Грушко В. І.* Вплив глобальних та інтеграційних процесів на розвиток інститутів фінансового ринку України / В. І. Грушко // Економічний вісник Донбасу. – 2009.
8. *Загорельська Т. Ю.* До проблеми формування системи управління фінансовою безпекою на підприємстві / Т. Ю. Загорельська // Вісник ДНУ. Серія В.: Економіка і право. – Вип. 2. – 2009. – С. 243-247.
9. *Мойсеєнко І. П.* Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І. П. Мойсеєнко, О. О. Шолок // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Львів. : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.02. – С. 141-146.
10. *Аніловська Г. Я.* Зовнішні загрози діяльності підприємств в умовах конкурентно-ринкового середовища / Г. Я. Аніловська, Т. Я. Думич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 177-182.
11. *Клименко Т. В.* Основні елементи механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання / Т. В. Клименко // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 4 (58). – С. 340-343.
12. *Васильців Т. Г.* Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / [Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук] ; за ред. Т. Г. Васильців. – Львів. : Ліга-Прес, 2012. – 386 с.
13. *Орлик О. В.* Напрямки формування надійної системи економічної безпеки суб'єктів господарювання / О. В. Орлик // Соціально-економічні аспекти розвитку економіки та управління : міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 січня 2014 р. : матеріали конф. – Дніпропетровськ : «ФОП Дробязко С. І.». – 2014. – С. 306-309.
14. *Шемаєва Л. Г.* Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища /Л. Г. Шемаєва – К. : Вищий навчальний заклад Університет економіки та права «КРОК». – Київ, 2010. – 39 с.
15. *Гесць В. М.* Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України й Росії (макроекономічний спектр) / В. М. Гесць // Фінанси України, 2011. – № 2. – 2011. – С. 11-23.
16. *Барановський О. І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський // – К. : Національний торговельно-економічний університет, 2004. – 759 с.
17. *Ван Хорн Дж. К.* Основи фінансового менеджменту / Дж. К. Ван Хорн, Дж. М. Вахович ; пер. з англ. – [12-е видання]. – М. : Вільямс, 2006. – 232 с.

УДК 65.012.8:658.7

В.Г. Алькема

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управлінських технологій
Університет економіки та права «КРОК»*

М.В. Куркін

*доктор економічних наук, професор, радник ректора,
Університет економіки та права «КРОК»*

В.А. Тимошенко

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового забезпечення
національного Університету оборони*

Логістична система підприємства як організаційний базис його економічної безпеки

У статті на основі аналізу теоретико-методичних та науково-практичних аспектів сучасного розуміння категорії «логістична система» розглянуто цю категорію не лише з позиції забезпечення ефективності та результативності логістичної діяльності підприємств, а в, першу чергу, з позиції її сприяння забезпеченню належного рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання в логістичному середовищі. Сформульовано авторське розуміння наявного потенціалу логістичної системи підприємства у вирішенні завдань забезпечення його економічної безпеки.

Ключові слова: підприємство, системний підхід, логістичний підхід, логістична система, логістичне середовище, економічна безпека, забезпечення економічної безпеки.

В.Г. Алькема

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

М.В. Куркин

*доктор экономических наук, профессор, советник ректора,
Университет экономики и права «КРОК»*

В.А. Тимошенко

*доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры правового обеспечения
национального Университета охраны*

Логистическая система предприятия как организационный базис его экономической безопасности

В статье на основе анализа теоретико-методических и научно-практических аспектов современного понимания категории «логистическая система» рассмотрено эту категорию не только с позиции обеспечения эффективности и результативности логистической деятельности предприятий, а, в первую очередь, с позиции ее содействия обеспечению надлежащего уровня экономической безопасности деятельности субъектов хозяйствования в логистической среде. Сформулировано авторское пони-

мание имеющегося потенциала логистической системы предприятия в решении задач обеспечения его экономической безопасности.

Ключевые слова: предприятие, системный подход, логистический подход, логистическая система, логистическая среда, экономическая безопасность, обеспечение экономической безопасности.

V.H. Alkema

*Doctor of Economics, Professor,
Head of Managerial Technologies Department,
«KROK» University*

M.V. Kurkin

*Doctor of Economics, Professor, Advisor to the Rector,
«KROK» University*

V.A. Tymoshenko

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Legal Support
of the National University of Defense*

Enterprise logistics system as an organizational basis of its economic security

On the basis of analysis of theoretical-methodological and scientific-practical aspects of the modern understanding of the category «logistics system» this category was considered in the article, but not only from a position of efficiency and effectiveness of the logistics activities of enterprises, and especially from the perspective of promoting appropriate level of economic security of economic entity in the logistics environment. Author's understanding of the existing potential of enterprise logistics system in the task to ensure its economic security was formed.

Keywords: enterprise, systems approach, logistics approach, logistics system, logistic environment, economic security, economic security provision.

Постановка проблеми

Враховуючи складність та багатоаспектність проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств, у сучасних умовах все дедалі частіше науковці та практики використовують системний підхід та його основні принципи задля вирішення комплексних задач щодо належного рівня їх забезпечення. Серед дослідників точаться дискусії стосовно алгоритмів реалізації системного підходу у модернізації та розвитку соціально-економічних систем різних рівнів та типів. На мікрорівні, тобто рівні підприємства, використання системного підходу спрямоване на забезпечення системних зв'язків між суб'єктами підприємства, які дозволяють реалізовувати економічні дії та процеси не відокремлено, а в сукупності скоординованих у просторі та синхронізованих у часі доцільних дій, спрямованих на досягнення встановлених господарських цілей. Серед багатоальтернативного набору варіантів реалізації системного підходу, на нашу точку зору, заслуговує на увагу логістичний підхід, який реалізується шляхом створення, здійснення, функціонування та розвитку логістичних систем. Однак, на сьогодні цей підхід в умовах вітчизняної практики вважається складним і надто раціональним, а його впровадження без врахування особливостей системного підходу та

належної перебудови організаційно-економічних зв'язків між учасниками – не дозволяє отримати очікуваний ефект.

Проблема полягає у недостатньому розумінні сутності системного ресурсу в економічній діяльності підприємств. Окрім того, часто не усвідомлюються очевидні переваги імплементації системного ресурсу у вирішенні не лише задач ефективності та результативності діяльності, а й завдань економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Суттєвий внесок у розвиток питань становлення та необхідності впровадження сучасного логістичного підходу у забезпечення економічної ефективності та безпеки внесли провідні закордонні вчені, такі як: Вордлоу Д. [4], Вуд Д. [4], Джонсон Дж. [4], В. В. Дибська [5], Е. І. Зайцев [5], М. Крістофер [8], Мерфі-мл. П. [4], Х. Пек [8], В. І. Сергєєв [5], Т. Н. Скоробогатова [12], А. Н. Стерлігова [5] та інші. Важливу роль у дослідженні проблематики логістичного підходу та його вплив на результати діяльності суб'єктів господарювання відіграють праці сучасних вітчизняних учених, таких як: Н. В. Валькова [3], О. Ю. Горбунова [10], Г. В. Загорій [10], Я. В. Колодка [6], О. С. Кириченко [2], Т. М. Кротенко [10], Є. В. Крикавського [9], Д. В. Назаренко [7], В. Д. Понікарова [7], О. В. Посилкіної [8], Н.С. Притуляк [11], Р. В. Сагайдак-Нікітюк [10], О. М. Сумця [13-16], Н. В. Чернописької [9], А. П. Юрченко [10], та інших.

Здебільшого, дослідження вітчизняних науковців базуються на формуванні наукових рекомендацій для побудови логістичних систем, які забезпечують ефективне обслуговування різних видів економічної діяльності. Існують лише поодинокі публікації, в яких досліджувалися окремі аспекти використання логістичної системи в ролі інструменту забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства як за рахунок економічних, так і організаційних важелів впливу.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні недостатньо розроблений підхід до розгляду логістичної системи як інструменту ефективного забезпечення економічної безпеки вітчизняного підприємства в умовах слабо структурованого та недостатньо унормованого логістичного середовища. Відсутність належної розробленості такого підходу до забезпечення економічної безпеки підприємства, завдяки використанню можливостей логістичної системи не дозволяє досягти належного рівня економічної безпеки підприємств за умови оптимальних витрат на цю діяльність. Тому, формування погляду на логістичну систему як певного механізму узгодження інтересів учасників економічної діяльності та інструменту забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства, є важливою частиною проблеми, яка вимагає вирішення.

Формулювання цілей статті

Здійснити аналіз сучасних поглядів на логістичну систему з позиції ідентифікації її можливостей стосовно забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства, яке функціонує в слабо структурованому та недостатньо унормованому логістичному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Логістична система (ЛС) науковцями розглядається, з одного боку, як важливий інструмент формування конкурентних переваг, таких як висока якість обслуговування, оперативність, гнучкість, надійність, соціальна відповідальність, можливість альтернативного вибору тощо. З іншого, вона є базисом для здійс-

снення логістичної діяльності підприємства. Саме склад і структура ЛС, її сучасна техніко-технологічна та організаційно-економічна база є основними чинниками забезпечення ефективної логістичної діяльності на підприємстві.

На першому етапі досліджували сутність категорії «логістична система». Аналіз фахової літератури свідчить, що поняття ЛС є складним і багатограним, а тому на цей час погляди багатьох дослідників стосовно його сутності й природи різняться [1-6; 9-11; 13-16]. Так, професор Є. В. Крикавський вважає, що ЛС є адаптивною системою зі зворотнім зв'язком, що виконує ті або інші логістичні функції й операції, і складається, як правило, з декількох підсистем, а також має досить розвинені зв'язки із зовнішнім середовищем [9]. На думку Є. В. Крикавського: «Будь-який економічний об'єкт з ознаками системи може бути віднесений до класу ЛС за умови його функціонування на засадах логістики» [9]. З метою більшої деталізації розуміння ЛС, ряд науковців пропонують розглядати ЛС відповідно до певної галузі чи сфери діяльності підприємства. Так, наприклад, Т. М. Скоробогатова запропонувала визначення ЛС для підприємств, що функціонують у сфері сервісу. Відповідно до її погляду, ЛС є сукупністю елементів, функціональний зв'язок між якими дає змогу найбільш повно й своєчасно забезпечити індивідуальних споживачів послугами, що відповідають заданим якісним характеристикам і кількісним параметрам [12 с. 24–25]. Колектив учених із Харківського національного фармацевтичного університету наводить таке визначення категорії логістична система – «це організаційно-управлінський механізм, який реалізує сукупність логістичних функцій, взаємопов'язаних за структурою та спрямованих на досягнення конкретної логістичної мети» [10, с. 79].

Однак, з погляду О. Сумця, таке розуміння цієї категорії має низку недоліків, а саме [14]: ЛС розглядають відокремлено від суб'єкта господарювання, і з визначення незрозуміло, що є основним мотивом створення ЛС і базисом для її побудови; дослідники не вказують на цільову спрямованість ЛС, що не дає уяву про цілі і завдання її функціонування. У результаті маємо трактування категорії «логістична система», яке відображає лише частину її властивостей та характеристик, і є досить узагальненим та неконкретним. Розкриттю поняття «логістична система» та аналізу її змісту приділяли увагу й інші вчені [1-5;6;11]. Аналіз категорії «логістична система» надає змогу зробити висновок про неузгодженість позицій дослідників стосовно її розуміння. Здебільшого науковці схильні розглядати ЛС як: а) механізм управління матеріальними і супутніми логістичними потоками; б) складну та неоднорідну структуру впорядкованого типу; в) інтегровану сукупність різнотипових елементів та зв'язків між ними; г) організаційно-управлінський механізм генерування потоків ресурсів; д) частину організаційно-господарського механізму, яка відповідальна за досягнення цілей логістичної діяльності; е) інструментарій інтегрування функцій логістики; є) сукупність процесів планування, організації та контролю фізичного просування матеріальних потоків; ж) організацію потоків ресурсів та послуг в часі та просторі; з) модель реалізації програм чи планів узгодження інтересів учасників просування матеріального потоку та їх підпорядкування цілям логістики. На розбіжності у підходах до розуміння категорії «логістична система» вказує О. М. Сумець [13-14] та Т. М. Скоробогатова [12]. На нашу думку, у теоретико-пізнавальному аспекті «логістична система» – це, у першу чергу, різновид структурування економічної системи. А на практиці це підсистема економічної системи. Вона утворюється шляхом потокової інтеграції елементів, які реалізують логістичні функції» [1, с. 82]. Аналіз визначень категорії «логістична система» надає змогу зробити такі загальні висновки. Метою ЛС є

забезпечення оптимальної організації логістичних потоків та управління ними. Основними суб'єктами ЛС є менеджери різних рівнів та функцій логістичної діяльності, з чітко визначеними зонами відповідальності та налагодженими зв'язками і механізмами взаємодії. Основними об'єктами логістичної системи є ресурси, які представлено у потоковій формі, що мають вигляд матеріальних, фінансових, інформаційних та сервісних потоків. Потоки в ЛС генеруються завдяки наявності комплексу логістичних активностей. Управління потоками ресурсів здійснюється за рахунок реалізації певного набору логістичних процесів і операцій.

На другому етапі дослідження розглядали сутність категорії «логістична система» на предмет виявлення її зв'язку з функцією забезпечення економічної безпеки. За базове було прийнято авторське визначення ЛС – це адаптивна, цілеспрямована і структурно упорядкована система з високим організаційно-інтеграційним та інформаційно-комунікаційним потенціалом, спрямованим на управління логістичними потоками суб'єкта господарської діяльності для забезпечення його безпеки та розвитку [1]. Окрім того, встановлено, що професором О. Сумцем було досліджено понад 50 трактувань дефініції «логістична система», що наведені в численних наукових публікаціях вітчизняних і закордонних фахівців [16]. Визначена сукупність трактувань була систематизована і розподілена на дві групи. До першої групи належали трактування, де практично в явній формі не виявляється функція забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання. Ця група термінів склала 81,48 % від загальної кількості досліджених трактувань дефініції «логістична система».

До другої групи віднесені визначення дефініції «логістична система», де з різним ступенем явності автори ввели в зміст трактування функцію економічної безпеки. Відсоток даної групи менший за першу групу і склав 18,52 % від загальної кількості трактувань. Аналіз існуючих визначень категорії «логістична система» свідчить, що переважаюча їх частина ґрунтується на принципах ендогенного підходу. Це надало можливість науковцям детально вивчити питання змісту та декомпозиції системи, а також дослідити функції та особливості її елементів і зв'язків між ними. Також, це дало змогу визначити ступінь та характер зв'язності однотипних елементів та елементів різних типів. У межах ендогенного підходу, ЛС є поліструктурним комплексом елементів та зв'язків, які здатні трансформувати потоки ресурсів у часі і просторі. Для розгляду можливостей ЛС як інструменту забезпечення економічної безпеки, важливо використати екзогенний підхід. У межах цього підходу з'являється можливість розглянути її поведінку в конкретних умовах функціонування та вимогах зовнішнього і внутрішнього логістичного середовища. На сьогодні з цього боку нам відомо, що ЛС є відкритою адаптивною економічною системою з наявністю значної кількості зовнішніх зв'язків. Така характеристика є надто узагальненою щодо поведінки системи. Вона не враховує ані конкретних умов, ані тим більше вимог стосовно її функціонування. Тому, останнім часом з'являються публікації, які висвітлюють сутність ЛС підприємств окремих сфер та галузей [6;11]. На сьогодні можна стверджувати, що в межах екзогенного підходу поведінка ЛС зумовлена, в першу чергу, її властивостями та здатностями: до відкритості, адаптивності, схильністю до розширення зовнішніх зв'язків, прагненням до інтеграції елементів, регламентованості та узгодженості дій, а також координації та синхронізації процесів. Найбільш детально ідентифікувати поведінку системи можливо лише досліджуючи конкретну ЛС, яка має індивідуальні особливості та здатності. Однак, навіть на рівні певного узагальнення очевидним є той факт, що реалізація системного під-

ходу, який закладено в основу структурування елементів та декомпозиції зв'язків ЛС, сприяє упорядкуванню дій та процесів, які звершують суб'єкти цієї системи. Це слугує збільшенню ступеня її впорядкованості, і безпосередньо впливає на підвищення рівня економічної безпеки. В аспекті економічної безпеки поведінка ЛС зумовлена прагненням до адекватної реакції до чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які суб'єкти системи ідентифікують як потенційно чи реально деструктивні. Варто зазначити, що базовими складовими, які безпосередньо є інструментами реалізації характеру чи сценарію поведінки ЛС в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх деструктивних чинників, є зв'язки між елементами. Ключевими в сенсі вирішення завдань економічної безпеки є управлінські зв'язки. Для ефективного вирішення завдань економічної безпеки ці зв'язки повинні бути надійними, тому що саме вони забезпечують адекватність, оперативність, результативність та раціональність реалізації рішень стосовно забезпечення безпеки ЛС.

На завершальному етапі здійснювали порівняльний аналіз дефініцій «забезпечення економічної безпеки» та «логістична система». Проведений аналіз свідчить про певну змістовну залежність цих абстракцій. Виявлено, що ЛС підприємства здатна забезпечувати економічну безпеку підприємства завдяки реалізації таких заходів:

- а) за рахунок формування партнерського середовища учасників логістичної діяльності як в межах внутрішнього, так і зовнішнього логістичного середовища;
- б) за рахунок структурування елементів ЛС та налагодження зв'язків між її внутрішніми та зовнішніми суб'єктами;
- в) за рахунок забезпечення оптимальної організації і управління потоковими процесами, тобто за рахунок надання поточним процесам кількісних параметрів і якісних характеристик у відповідності з вимогами зовнішнього середовища;
- г) за рахунок мінімізації витрат на ресурси і процеси, зокрема, за рахунок мінімізації загальних та поелементних логістичних витрат;
- д) за рахунок модифікації організаційної структури управління із зменшенням її рівнів та визначенням центрів відповідальності витрат і чітких меж керуваності в параметрах потоків;
- е) за рахунок високої компетентності, мобільності та гнучкості логістичного персоналу;
- ж) за рахунок широкого використання інформаційно-комп'ютерних, телекомунікаційних та ідентифікаційних і навігаційних систем;
- з) за рахунок реалізації системи заходів правового, організаційного й інженерно-технічного характеру.

Висновки

Отже, в роботі здійснено аналіз сучасних поглядів на ЛС з позиції можливості вирішення нею завдань забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства, яке функціонує в слабко структурованому та недостатньо унормованому логістичному середовищі.

Встановлено, що реалізація системного підходу, який закладено в основу структурування елементів та декомпозиції зв'язків ЛС, сприяє упорядкуванню дій та процесів у межах цієї системи, що слугує зниженню її ентропійного потенціалу і безпосередньо впливає на підвищення рівня економічної безпеки. Важливими складовими, які практично впливають на поведінку ЛС в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх деструктивних чинників, є зв'язки між елементами. Ключовими в сенсі вирішення завдань економічної безпеки є управлінські зв'язки. Задля ефективного вирішення завдань економічної безпеки ці зв'язки

забезпечують адекватність, оперативність, результативність та раціональність реалізації рішень щодо забезпечення безпеки ЛС.

У межах екзогенного підходу, поведінка ЛС у сфері забезпечення економічної безпеки підприємства спрямована на реалізацію низки заходів. До яких, в першу чергу, ми відносимо наступні. Прагнення до зростання ступеня структурування елементів ЛС для налагодження зв'язків між її внутрішніми та зовнішніми суб'єктами. Це забезпечує вищий ступінь структурної та ієрархічної зв'язності між елементами ЛС. Формування партнерського середовища учасників логістичної діяльності як в межах внутрішнього, так і зовнішнього логістичного середовища. Забезпечення оптимальної організації і управління потоковими процесами, що надає поточним процесам кількісних параметрів і якісних характеристик, адекватним вимогам зовнішнього середовища і, в першу чергу, кінцевих споживачів цінностей. Модифікація організаційної структури управління із зменшенням її рівнів. Зменшення ієрархічності управлінських зв'язків, насамперед, впливає на адекватність реалізованих рішень запланованим та оперативність їх реалізації. Шляхом мінімізації витрат на ресурси і процеси, зокрема, за рахунок мінімізації загальних та поелементних логістичних витрат, та визначенням центрів відповідальності витрат і чітких меж керованості в параметрах потоків. Формуванням високої компетентності, мобільності та гнучкості логістичного персоналу. Прагненням до широкого використання інформаційно-комп'ютерних, телекомунікаційних та ідентифікаційних і навігаційних систем. А також шляхом реалізації системи заходів безпеки правового, організаційного й інженерно-технічного характеру.

Література

1. Алькема В. Г. Система економічної безпеки логістичних утворень: [монографія] / В. Г. Алькема. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2011. – 378 с.
2. Алькема В. Г., Кириченко О. С. Економічна безпека суб'єктів логістичної діяльності : навчальний посібник. – К. : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2016. – 350 с.
3. Джонсон Дж., Вуд Д., Вордлоу Д., Мерфи-мл. П. Современная логистика / пер. с англ. – М. : ИД «Вильямс», 2002. – 624 с.
4. Дыбская В. В. Логистика: учебник / [В. В. Дыбская, Е. И. Зайцев, В. И. Сергеев, А. Н. Стерлигова] ; под ред. В. И. Сергеева. – М. : Эксмо, 2011. – 944 с. – (Полный курс МВА).
5. Куркін М. В., Понікаров В. Д., Назаренко Д. В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств : навчальний посібник. – Х. : ФОП Павленко О. Г. – ВД «ІНЖЕК», 2010. – 300 с.
6. Кристофер М., Пэк Х. Маркетинговая логистика. – М. : Издательский дом «Технологии», 2005. – 200 с.
7. Крикавський С. В. Логістичні системи : навчальний посібник / С. В. Крикавський, Н. В. Чернописька. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. – 264 с.
8. Посилкіна О. В. Логістичний менеджмент фармацевтичного підприємства / О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, Г. В. Загорій, О. Ю. Горбунова, А. П. Юрченко : [монографія]. – Харків : НФаУ, 2011. – 772 с.
9. Скоробогатова Т. Н. Логистизация как средство обеспечения экономической безопасности предприятия / Т. Н. Скоробогатова // Культура народов Причерноморья. – №43. – С. 108-114.
10. Сумець О. М. Логістичні системи: сутність, зміст, особливості проектування / О. М. Сумець, Т. М. Кротенко. – Харків. Міськдрук, 2011. – 80 с. – (Препринт).
11. Сумець О. М. Сучасні підходи до тлумачення дефініції «Логістична система» / О. М. Сумець // Наук. журнал «Вісник Східноукраїнського нац. ун-ту ім. Володимира Даля». – 2013. – Ч. 1. – № 5 (194). – С. 106-110.
12. Сумець О. М. Основні компоненти логістичного менеджменту в аспекті забезпечення безпеки й ефективної логістичної діяльності підприємств / О. М. Сумець // Наук.-техн. зб. «Комунальне господарство міст». – Вип. 111. – Сер. : Економічні науки. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. – С. 194-201.

13. *Сумець О. М.* Аспект економічної безпеки підприємства в трактуванні дефініції «логістична система» / О. М. Сумець // *Наук.-техн. зб. «Комунальне господарство міст»*. – Вип. 113. – Сер. : Економічні науки. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2014. – С. 253-258.

14. *Колодка Я. В.* Особливості та оптимізація логістичних систем підприємств сільськогосподарської галузі / Я. В. Колодка / *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. – Вип. 2. – 2014 (51). – С. 131-136.

15. *Валькова Н. В.* Логістичні системи: визначення, класифікація та роль на різних рівнях управління / Н. В. Валькова // *Молодий вчений*. – №2 (7). – лютий 2015 р. – С. 146-150.

16. *Притуляк Н. С.* Логістична система – основа підвищення ефективності функціонування підприємств сфери послуг / Н. С. Притуляк // *Науково-виробничий журнал Інноваційна економіка*. – 2013 [44] – № 6. – С. 218-221.

УДК 347.775

В.С. Сідак
*член-кореспондент Національної академії
педагогічних наук України,
доктор історичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Університет економіки та права «КРОК»*

Конкурентна розвідка в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання

У статті розкривається сутність конкурентної розвідки як складової економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Показана роль професійних кадрів у розв'язанні завдань, поставлених перед конкурентною розвідкою, та шляхи їх підготовки й виховання.

Ключові слова: *детектив, конкурентна розвідка, конкурентна контррозвідка, аналітично-пошукова діяльність, економічна безпека підприємства, економічна безпека суб'єктів господарювання.*

В.С. Сідак
*член-кореспондент Національної академії
педагогічних наук України,
доктор історических наук, професор,
проректор по науковій роботі
Університет економіки и права «КРОК»*

Конкурентная разведка в системе экономической безопасности субъектов хозяйствования

В статье раскрывается сущность конкурентной разведки как составляющей экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности. Показана роль профессиональных кадров в решении задач, поставленных перед конкурентной разведкой, и пути их подготовки и воспитания.

Ключевые слова: Детектив, конкурентная разведка, конкурентная контрразведка, аналитически-розыскная деятельность, экономическая безопасность предприятия, экономическая безопасность субъектов хозяйствования.

V.S. Sidak

*Corresponding Member of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine
PhD of Historical Sciences, Professor,
Vice-Rector for Scientific Work
«KROK» University*

Competitive intelligence in the system of economic security of economic entities

The article reveals the essence of competitive intelligence as a component of economic security of economic activity entities. The role of professional personnel in solving tasks raised before competitive intelligence service is shown as well as ways of personnel training and development.

Keywords: *Detective, competitive intelligence, competitive counterintelligence, analytical and investigative activities, economic security of the enterprise, economic security of economic entities.*

Постановка проблеми

Ще у давнину було зрозумілим значення розвідки для політики, дипломатії та комерції. Міста, де комерційні секрети цинили вище за воєнні чи політичні, ставали центрами комерційної розвідки. Згодом, досвід ведення розвідки на державно-му рівні почав використовуватися на рівні тогочасного підприємництва – ремісниками, купцями, банкірами. Як свідчить зарубіжна та вітчизняна практика, останнім часом цінність розвідки, комерційних таємниць та інформації загалом зростає. Інформація – це один із найцінніших ресурсів, наявних в організації, яка прагне не втратити своєї конкурентоздатності на світовому ринку. Конкурентна боротьба неможлива без отримання інформації, у зв'язку з чим на контршпіонаж західні фірми витрачають 15-20% чистого прибутку. Розвідувальна інформація відрізняється від звичайної тим, що вона є цільовою. Це не відомості взагалі, а інформація, що слугує достатньою підставою для прийняття цілком конкретного рішення. [7]

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Висвітленню зазначених питань присвятили свої праці вітчизняні науковці, такі як: В. В. Крутов [12], М. С. Лисенко [14], Т. Ткачук [20], В. І. Франчук [21] та інші. Проблематикою конкурентної розвідки та контррозвідки займалися вчені близького зарубіжжя: Ю. Н. Адашкевич [1], Н. І. Борисов [3], Л. С. Будовіч [4], А. Н. Бістрова [5], А. Вайс [6], Ю. П. Воронов [7], В. А. Демін [8], А. О. Єгоренко [19], В. П. Мак-Мак [15], Сергій Міркін [16], А. А. Мітрофанов [17], В. Д. Провоторов [18], Ю. А. Романова [19], Ю. С. Сахно [5], Е. Юшук [22-23]. У переосмислення концептуальних і науково-практичних підходів сфери ділової та корпоративної розвідки внесли вагомий вклад експерти практики Белкін Майкл [2], Г. Лемке [11] та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні не до кінця з'ясованими залишаються питання сутності, завдань, підходів до визначення принципів та обрання ефективних методів організації

конкурентної розвідки та контррозвідки вітчизняними суб'єктами підприємницької діяльності. Не розроблено, з урахуванням прикладів успішної практики, адаптованих методик здійснення аналітично-пошукової роботи. В умовах сьогодення залишаються невирішеними актуальні питання стосовно взаємозв'язку та взаємодії фахівців служб економічної безпеки та конкурентної розвідки.

Формулювання цілей статті

Мета статті – здійснити аналіз сучасного стану розуміння місця і ролі здійснення конкурентної розвідки та контррозвідки (аналітично – пошукової діяльності) в інтересах вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, та визначити специфіку професійної підготовки фахівців для успішного здійснення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для означення розвідувальної роботи на рівні підприємства, зазначеними авторами застосовуються різні терміни, серед яких: ділова розвідка, бізнес-розвідка, комерційна розвідка, економічна розвідка, маркетингова розвідка, промислова розвідка, аналітична розвідка, тощо. Але загальновизнаного поняття згаданих видів розвідки довгий час ані зарубіжними, ані вітчизняними науковцями та експертами не було сформульовано. На думку незалежного експерта у сфері конкурентної розвідки Генріха Лемке, «конкурентна (комерційна, бізнес) розвідка – це здійснюване, (в межах існуючого правового поля та з дотриманням етичних норм) збирання та обробка даних з різних джерел для вироблення управлінських рішень з метою підвищення конкурентоспроможності комерційної організації [13].

Позиція Генріха Лемке полягає у чіткому розділенні функцій служби конкурентної розвідки та служби безпеки підприємства. На його думку, до функцій конкурентної розвідки слід віднести, в першу чергу, такі: вивчення діяльності конкурентів та конкурентного середовища; перевірка надійності ділових партнерів; збір актуальної інформації в мережі Інтернет та моніторинг засобів масової інформації; дослідження та оцінка ринків; прогнозування змін ситуації на ринку та дій конкурентів; виявлення нових та потенційних конкурентів; надання допомоги керівництву в процесі запозичення та імплементації позитивного досвіду та успішної практики інших компаній; надання допомоги фахівцям інших відділів в оцінці перспектив придбання або відкриття нового бізнесу; отримання інформації законним шляхом та аналіз нових технологій, продуктів або процесів, які можуть суттєво вплинути на бізнес компанії; виявлення слабких сторін конкурентів тощо [13].

Незалежний експерт з питань бізнес-розвідки Дмитро Золотухін вважає, що сутність конкурентної розвідки полягає у збиранні та аналізі інформації, яка є корисною для бізнесу компанії. Стратегічне призначення конкурентної розвідки полягає в постійному забезпеченні відповідності між стратегією компанії на даний час, з діями, за допомогою яких вона реалізується [14].

На думку Ю. Н. Адашкевича, конкурентна розвідка – це найважливіший інструмент мінімізації ризиків та забезпечення прибутків, а також вона є «системою раннього попередження» не тільки про наміри конкурентів, а й можливі сценарії змін на ринках. Ця система здатна інформувати про появу чинників небезпеки та зародження загроз, формувати шляхи зменшення підприємницьких ризиків, вироблення оптимальних управлінських рішень [1].

Такої ж думки дотримується і Сергій Міркін. Він вважає, що головні завдання конкурентної розвідки передбачають наступне: неперервний моніторинг та збір відкритої інформації про конкурентне середовище; аналітичну обробку отриманих даних з різних джерел; представлення результатів топ-менеджменту компанії, для прийняття управлінських рішень; зберігання

та розповсюдження результатів [16]. Лисенко М. С. під терміном «конкурентна розвідка» розуміє збір та аналітичну обробку інформації, необхідної для ведення конкурентної боротьби компанією на ринках [14]. Організація професіоналів конкурентної розвідки (SCIP) пропонує найбільш детальне визначення конкурентної розвідки як сукупності спланованих дій компанії систематичного та етичного збору, аналізу і управління тією інформацією про зовнішнє середовище, що може вплинути на здійснення планів підприємства та його роботу в цілому [6]. На думку А. Н. Бистрової та Ю. С. Сахно, конкурентна розвідка є інструментом вивчення конкурентного середовища шляхом цілеспрямованого збору інформації про конкурентів для прийняття управлінських рішень, які стосуються стратегії і тактики ведення бізнесу [5]. Більшість науковців основними завданнями конкурентної розвідки вважають накопичення і узагальнення інформації шляхом складання та представлення управлінської звітності для розроблення відповідних управлінських рішень; виявлення можливостей для розробки та впровадження нових видів діяльності, або розширення ринків збуту; встановлення стратегічних цілей і завдань для забезпечення максимальної ефективності господарюючого суб'єкта [1-9, 12-18, 20-23]. Конкурентна розвідка, з точки зору Ю. А. Романової та А. О. Єгоренко, це діяльність спрямована на дослідження макро- і мікрооточення та найближче оточення компанії через призму конкуренції. Основним напрямком цієї діяльності є дослідження конкурентів у взаємозв'язку з макрооточенням організації [19]. Науковці розглядають конкурентну розвідку, як маркетинговий інструмент дослідження конкурентного середовища, і вважають що виявлення цілей та складових стратегії конкурентів дозволяє отримати компанії значну конкурентну перевагу. Серед вітчизняних науковців питанням конкурентної розвідки багато уваги приділив дослідник В. І. Франчук [21]. Він слушно зазначив, що ця діяльність визначається науковцями та практиками доволі неоднозначно. Існують такі найбільш розповсюджені синонімічні назви: конкурентна розвідка, ділова розвідка, економічна розвідка, комерційна (бізнес) розвідка. Під конкурентною розвідкою розуміють маркетинговий інструмент вивчення конкурентного середовища, що є сукупністю цілеспрямованого збору інформації про конкурентів для прийняття управлінських рішень стосовно подальшої стратегії і тактики ведення бізнесу; сплановані дії компанії щодо систематичного та етичного збору, аналізу і управління тією інформацією про зовнішнє середовище, яка може вплинути на здійснення планів підприємства та його роботу в цілому; збір та обробку даних з різних джерел для вироблення управлінських рішень, з метою підвищення конкурентоздатності комерційної організації, що проводяться в межах: закону та із дотриманням етичних норм [7]. Ділова розвідка сприймається як постійний процес збору, обробки, оцінки та накопичення даних, їх аналізу з метою прийняття оптимальних рішень [8]. Економічна розвідка визначається як сукупність узгоджених за місцем, часом і способом заходів спеціальних державних або корпоративних органів і дій підготовлених підрозділів та/або осіб, спрямованих на добування закритих чи отримання відкритих відомостей, а також їх збір, аналіз, інтерпретацію з метою отримання інформації, яка є важливою для суб'єктів економіки та забезпечує або національні, або корпоративні конкурентні переваги; або як організаційна структура, що займається питаннями збору, перевірки (верифікації), обробки та аналізу даних з різних аспектів зовнішньоекономічної діяльності підприємства з подальшим використанням отриманої інформації для вирішення конкретних завдань його господарської діяльності [18]. Комерційна розвідка є найважливішою функцією стратегічного управління компанією, спрямована

на забезпечення ефективного досягнення задалегідь визначених стратегічних цілей бізнесу [13].

Науковці Т. Ткачук [18] і А. Мітрофанов [17] підкреслюють, що розвідка визначається як функція, як система; як структура та як вид діяльності. У трактуванні їх сутності та змісту також є відмінності, часом й суттєві. Разом з тим, автори погоджуються, що конкурентна розвідка здійснюється у зовнішньому середовищі організації з метою отримання інформації, необхідної для прийняття рішень, які дозволятимуть суб'єкту господарювання ефективно функціонувати, розвиватися та адаптуватися до змін у цьому середовищі, уникаючи ризиків та загроз, що можуть впливати на досягнення стратегічних цілей бізнесу. На противагу вищевикладеному підходу до розвідки підприємством, є і інший, за якого розвідувальну діяльність пропонується здійснювати не лише у зовнішньому середовищі, а й у внутрішньому [21].

Розглядаючи розвідувальну діяльність підприємств, потрібно звернути увагу на те, що в фаховій літературі і на практиці використовується також і термін «промислове шпигунство». Однак, ці поняття слід розмежовувати. Характерними ознаками для розвідки є дотримання етичних норм та діяльність у межах закону. Змістом роботи фахівця, який займається розвідкою, є інформаційно-аналітична робота, тобто збір і аналіз інформації з відкритих джерел тими методами, що не порушують норм законів.

Під промисловим шпигунством розуміють вид недобросовісної конкуренції, діяльність з незаконного добування та вивідування відомостей, що становлять виробничі і ділові секрети конкурентів, їх комерційну таємницю, із закритих від широкого доступу (і сторонніх осіб) джерел в інтересах досягнення економічної вигоди та переваг. Для промислового шпигунства характерною, здебільшого, є діяльність незаконного характеру з використанням агентурних і технічних методів. Наприклад, проникнення на територію конкурента, викрадення інформації, підкуп працівників, зняття інформації з каналів зв'язку, шантаж тощо [20].

Як відомо, частина науковців і практиків, що займаються питанням дослідження чи практичного забезпечення економічної безпеки підприємств, стверджують, що визначальною складовою у розвідувальній діяльності є аналітична. Іншими словами, сучасні загрози та небезпечні тенденції для розвитку суб'єктів господарювання і в цілому підприємництва, ефективніше і економічно дешевше виявляти, використовуючи відкриті джерела та сучасні методи аналізу. Тому, на їх думку, на рівні суб'єкта господарювання доцільно використовувати термін «*аналітично-пошукова діяльність*», оскільки він найбільше відображає сутнісну природу сучасної розвідки у сфері економіки як видової функції економічної безпеки підприємств [20-21].

На думку В. І. Франчука, аналітично-пошукова діяльність – це інформаційно-аналітична діяльність, спрямована на виявлення загроз внутрішнього і зовнішнього походження стратегічним цілям, а також тенденцій розвитку ринку, економіки, конкуренції тощо, які можуть стати на перешкоді або створити умови для їх досягнення, використовуючи легальні джерела інформації та методи її збору [21].

Систематизуючи результати досліджень Л. С. Будовіч [4], Т. Ткачука [20] та В. І. Франчука [21], сформуємо основні принципи, завдання та етапи аналітично-пошукової діяльності. Отже, її завданням є завчасне надання інформації вищому менеджменту компанії про негативні тенденції, що розвиваються у внутрішньому і зовнішньому середовищі організації щодо досягнення стратегічних цілей розвитку; завчасне надання інформації керівництву про можливості, які відкри-

ваються на ринку; завчасне розкриття планів конкурентів стосовно досягнення ними конкурентних переваг, захоплення лідерства, чи здійснення інших небезпечних для розвитку дій [7]. До основних принципів цієї діяльності слід віднести: конфіденційність, законність; активність; цілеспрямованість; об'єктивність; комплексність; системність; безперервність [8]. Базовими етапами цієї діяльності є: визначення інформаційних потреб керівників, які займаються питаннями стратегічного управління; збір інформації; обробка і аналіз інформації; оформлення і надання інформації [18].

Таким чином, на базі аналізу досліджень науковців можна дійти висновку, що за своїми завданнями, інформаційно-аналітична і контррозвідувальна діяльність практично подібні, тобто науковці в ці види діяльності вкладають однаковий зміст, використовуючи різні назви [4, 21].

Дана позиція заслуговує на увагу, але лише стосовно контррозвідки, спрямованої на внутрішні загрози. Відтак не зрозуміло, яке місце в цьому процесі посідає конкурентна розвідка, що спрямована на зовнішні загрози, як у самостійному, хоч і пов'язаному з контррозвідкою виду діяльності щодо конкурентів: їх бізнесу, фінансових можливостей, конкурентоспроможності, планів, перспектив, ефективності його розвідки і контррозвідки. У процесі здійснення конкурентної розвідки має місце й інформаційно-аналітична робота. Не випадково А. І. Доронін веде мову про розвідувальне і контррозвідувальне забезпечення фінансово-господарської діяльності [9]. Його підхід видається найбільш аргументованим.

З іншого боку, В. І. Франчук переконливо доводить те, що на стан економічної безпеки підприємств та на ефективність її системи значний вплив має безпекова корпоративна культура, в основі якої є знання менеджерів та фахівців теорії і практики економічної безпеки. Такі знання, як показав аналіз літературних джерел та досвіду роботи вищих навчальних закладів України й інших країн, можна отримати в процесі навчання чи під час проведення спеціальних наукових досліджень [21]. Підготовка фахівців з економічної безпеки має бути цілеспрямованою і науково обгрунтованою та здійснюватися на системній основі. З цією метою ним запропонована модель підготовки фахівців з безпеки в Україні, використовуючи концептуальні підходи: у рамках спеціалізації; у рамках спеціальності; у рамках наукової спеціальності [21]. Звісно, що це стосується і фахівців з конкурентної розвідки, або за термінологією А. І. Дороніна [9] «розвідувального та контррозвідувального забезпечення фінансового-господарської діяльності», а за сформульованим визначенням В. І. Франчука [21] – «аналітично-пошукової діяльності».

Відомо, що підготовка цієї категорії фахівців має певні особливості і потребує конкретних, дещо специфічних знань, умінь і навичок. Тобто, відповідної компетентності за сучасною освітньою термінологією. Цієї проблеми у загальному плані торкається і В. І. Франчук: «Середовище, в якому доводиться працювати менеджеру з безпеки, є мінливим і складним для оцінки і прийняття рішень у залежності від ситуації і завдання, яке виконується, потрібно бути психологом, педагогом, аналітиком, «оперативником», охоронцем тощо. Разом з цим, для діяльності менеджера з безпеки характерним є конспірація, гра ролей різних соціальних і професійних типів та ін.» [21]. Але не зрозуміло, що вкладається в поняття «оперативник». Адже саме для фахівців з конкурентної розвідки та контррозвідки названа «оперативність» є вкрай необхідною. Разом з цим, невід'ємною складовою професійної підготовки кадрів для здійснення зазначеної діяльності є їх патріотичне і професійно-корпоративне виховання. Вищезгадані науковці не приділили цим питанням належної уваги.

Якщо розглядати другу частину поставленої мети – специфіку професійної підготовки кадрів для конкурентної розвідки та контррозвідки (аналітично-пошукової діяльності) в інтересах економічної безпеки суб'єктів господарювання, - то спочатку слід акцентувати увагу на необхідності забезпечити отримання ними знань, умінь і навичок, щодо методів, способів і засобів (механізмів) своєчасного здобування (в межах чинного законодавства) об'єктивної і корисної інформації. Вона б, у свою чергу, дозволила приймати виважені рішення по ліквідації зовнішніх чи внутрішніх загроз, розширення можливостей і перспектив розвитку підприємства тощо. Але перед тим, як дати майбутнім фахівцям відповідні знання, уміння і навички стосовно вищезазначених методів, прийомів, засобів (механізмів) такої діяльності, необхідно докласти зусиль для чіткого розуміння і засвоєння ними сутності корпоративної розвідки та контррозвідки. Акумулюючи вже згадані визначення даної проблеми рядом науковців, автор вважає за доцільне висловити власне бачення цього питання.

Перш за все, варто акцентувати увагу на тому, що корпоративна розвідка – це цілеспрямоване вивчення з допомогою відповідних механізмів зовнішнього конкурентного середовища об'єктів зацікавленості: стану бізнесу, фінансових можливостей, конкурентоспроможності, планів на майбутнє, реальних перспектив, спрямованості та ефективності їх конкурентної розвідки та контррозвідки для аналізу й прийняття управлінських рішень щодо подальшої стратегії і тактики ведення бізнесу, а також удосконалення системи його захисту. Основною характерною ознакою конкурентної розвідки є спрямування її діяльності на виявлення і припинення зовнішніх загроз протиправного характеру. Не менш відповідальними мають бути зусилля, спрямовані на аргументоване викладення і розкриття майбутнім фахівцям сутності конкурентної контррозвідки. Якщо виходити з теорії контррозвідки як такої, то це відомство, організація, що має завдання протидіяти розвідці супротивника, боротися зі шпигунством і диверсіями.

Об'єктом конкурентної контррозвідувальної діяльності є внутрішнє середовище суб'єктів господарювання. Перед контррозвідкою постають такі основні завдання:

- збір і систематизація інформації, що характеризує рівень захищеності підприємства;
- виявлення, запобігання, припинення спроб інфільтрації та вербовки агентури конкурентами, партнерами та кримінальними структурами;
- запобігання витоку конфіденційної інформації про діяльність підприємства з боку його співробітників, партнерів та клієнтів;
- перевірка надійності та інших якостей, що мають значення для захисту бізнесу, і аспектів діяльності осіб під час прийому на роботу, а також періодично співробітників підприємства;
- упередження та проведення розслідувань виявлених фактів промислового шпигунства, своєчасне виявлення та ефективна протидія можливим рейдерським акціям з боку зловмисників та конкурентів;
- оперативне прикриття у разі потреби персоналу, будівель, об'єктів підприємства;
- запобігання виникнення в колективі негативних процесів, виявлення та усунення їх причин [15].

Основною характерною ознакою конкурентної контррозвідки є спрямування її діяльності на виявлення і припинення внутрішніх загроз протиправного характеру. Вагомим аспектом у діяльності конкурентної контррозвідки є уміння взаємодії з правоохоронними та контролюючими органами, а також громад-

ськістю з метою створення організаційно-правових механізмів припинення протиправних дій осіб на підприємстві чи по відношенню до підприємства чи його персоналу. Варто нагадати, що дослідники Л. С. Будович і В. І. Франчук вважають, що «за завданнями контррозвідальна й інформаційно-аналітична діяльність практично подібні, тобто автори в ці види діяльності вкладають однаковий зміст, використовуючи різні назви» [4, 21]. У підсумку виходить, що ця позиція не є переконливою. Адже за змістом інформаційно-аналітична діяльність присутня не тільки у корпоративній контррозвідці, а й у корпоративній розвідці. Саме як ключова складова двох близьких за сутністю напрямків, що мають все ж таки різні об'єкти і націлені на різні загрози – зовнішню і внутрішню. У даному контексті викликає сумнів доцільності об'єднання вже засвоєних за змістом вітчизняною і зарубіжною практикою як таких корпоративної розвідки та корпоративної контррозвідки терміном «аналітично-пошукова діяльність». Разом з тим, запропонований В. І. Франчуком термін, може вживатися як синонімічний варіант.

Як доводить В. В. Крутов, питаннями розвідувального і контррозвідувального забезпечення фінансово-господарської діяльності підприємств, можуть займатися на договірних засадах і детективні агентства, тобто виконувати функції конкурентної розвідки та контррозвідки [12]. На думку автора це допустимо, але за умови, що це стосується саме економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, кримінальних злочинів у цій сфері, а не розшуку, наприклад, зниклих тварин, квартирних крадіжок, з'ясування причин сімейних конфліктів тощо. Це вже поле діяльності пошукових ланок. Важливою складовою процесу отримання (збору) інформації є методи, прийоми, засоби, які для цього використовуються. Дослідник Т. Ткачук слушно зазначає: «У реальній практиці таких методів, так само як і засобів, досить багато. Умовно їх можна поділити на дві групи [20]:

1) цілком законні (білі), наприклад, вивчення й аналіз публікацій конкурента, моніторинг параметрів ринку, придбання продукції конкурентів;

2) методи, які за своєю формою не порушують норм законів, проте не завжди відповідають морально-етичним нормам ведення чесної конкурентної боротьби (сірі методи), як-от: матеріальне заохочення співробітників конкурента або проведення підставних переговорів з метою вивідування конфіденційної інформації.

З наукових видань та практики найбільш відомі такі з них [20]:

- пошуки та використання джерел інформації як людських, так і технічних;
- приховане спостереження;
- відкрите та зашифроване опитування;
- наведення довідок;
- вивчення доступних предметів і документів;
- зовнішній та внутрішній огляд доступних будівель, приміщень та інших об'єктів.

Своєчасне, нестандартне, ефективне й результативне використання в комплексі цих механізмів якраз і складає вищезгадану «оперативність». Слід зауважити, що чимало науковців – правників вважають, що використання цих механізмів є порушенням прав людини і суперечать чинному законодавству. Але, як контраргумент, можна навести численні приклади успішних журналістських розслідувань корупційних схем, інших резонансних злочинів завдяки використанню в межах чинного законодавства саме таких механізмів.

Варто додати, що у статті 25 (п. 3) Закону України «Про інформацію» від 2.10.1992 р. зазначено: «Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків,

коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону» [10]. Отже, є підстави вважати, що закон допускає використання журналістами конфіденційних джерел інформації. Виходить, що застосування службами корпоративної розвідки і контррозвідки вищеперелічених методів і засобів для протидії злочинним, протиправним акціям конкурентів будуть правомірними. Належні можливості для цього відкриває прийнятий у квітні 2017 році Верховною Радою Закон України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» [11].

Чільне місце в процесі професійної підготовки кадрів для конкурентної розвідки і контррозвідки має займати висвітлення психологічних методів у процесі отримання інформації, а саме: визначення інформаційних джерел і встановлення контактів з ними, закріплення й розвиток контакту з об'єктом зацікавленості, ефективні прийоми вивідування інформації, способи виявлення обману, механізми безпечного виходу з контакту. Важливо також навчити майбутніх фахівців творчо мислити і комбінаційно використовувати весь набір «інструментів» здобування та реалізації інформації.

Обробка і аналіз інформації – один із важливих етапів діяльності корпоративної розвідки та контррозвідки, який здійснюється відповідними методами. Серед найчастіше вживаних використовуються: хронологічний аналіз, статистичний аналіз, порівняльний аналіз, логічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків подій і процесів, аналіз проектів, методи моделювання процесів і ситуацій, методи оцінки рівня економічної безпеки [20-21]. Найкращим набором методів є той, що забезпечує достовірність і повноту інформації. Основне призначення аналізу – це створення інтегровано-аналітичної картини з різних джерел, даних, а також часто не пов'язаних між собою подій і фактів про потенційні чи реальні загрози підприємству або можливості, які відкриваються на ринку [21]. Звісно, володіння фахівцями даними методами, умінням створювати зазначені інтегровано-аналітичні картини дозволять їм отримувати об'єктивну інформацію про стан та рівень економічної безпеки підприємства, наміри конкурентів, основні тенденції розвитку бізнесу тощо.

Загальновідомо, що у вищих навчальних закладах України потребує суттєвої активізації патріотичне виховання здобувачів. Особливо слід звернути увагу на відповідальність тих ВНЗ, які готують фахівців для структур захисту економічної безпеки держави, суб'єктів господарської діяльності, детективних і охоронних агенцій. Справа в тім, що здобувачі таких ВНЗ отримують знання про нестандартні форми, методи, засоби (механізми) діяльності, спрямованої на ліквідацію (в межах чинного законодавства) зовнішніх та внутрішніх загроз економічним інтересам держави, суб'єктам господарювання, а також захист законних прав та свобод громадян. Інакше кажучи, вони мають стати компетентними фахівцями щодо технології боротьби у взаємодії з правоохоронними органами зі злочинними, протиправними проявами в сфері економіки та захисту громадян від подібних зазіхань. Ці знання, уміння і навички мають отримати надійні, з погляду моральних якостей та політичних уподобань, люди. Забезпечити цю надійність може високий рівень ідейного гарту.

Окремо необхідно сказати про професійно-корпоративне виховання, а саме:

- формування у особи почуття великої суспільної значущості даної професії, поваги і любові до неї;
- усвідомлення свого високого покликання вести боротьбу з посяганнями на економічні інтереси держави і підприємств, нерідко в екстремальних ситуаціях і нестандартними методами;
- глибокої пошани до кращих традицій вітчизняних і зарубіжних фахівців;

- готовності в разі потреби стати на захист державних інтересів, суб'єктів господарювання, законних прав громадян;
- необхідним є моральне виховання, направлене на усвідомлення кожною особою високого покликання й обов'язку, професіоналізму і самовідданості, гідності і честі, духовності й порядності.

Важливим залишається правове виховання з метою формування у майбутніх фахівців з корпоративної розвідки і контррозвідки високої правосвідомості та правослужняності, поваги до Конституції та законів України. Не зайвим буде і вивчення зарубіжного досвіду (США, Англії, Німеччини) з цього питання.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, є підстави зазначити наступне. Конкурентна (комерційна, бізнес) розвідка – це збирання та обробка даних з різних джерел для вироблення управлінських рішень з використанням законних методів. Функціями конкурентної розвідки є такі: вивчення діяльності конкурентів та конкурентного середовища; перевірка надійності ділових партнерів; збір актуальної інформації в мережі Інтернет та моніторинг засобів масової інформації; дослідження й оцінка ринків; прогнозування змін ситуації на ринку та дій конкурентів; виявлення нових і потенційних конкурентів; надання допомоги керівництву в процесі запозичення та імплементації позитивного досвіду та успішної практики інших компаній; надання допомоги фахівцям інших відділів в оцінці перспектив придбання або відкриття нового бізнесу; отримання інформації законним шляхом та аналіз нових технологій, продуктів або процесів, які можуть суттєво вплинути на бізнес компанії; виявлення слабких сторін конкурентів тощо. Професійна підготовка кадрів для здійснення конкурентної розвідки та контррозвідки в інтересах економічної безпеки держави й суб'єктів господарювання має спрямовуватися на глибоке засвоєння ними теорії та практики даної проблеми, оперативної психології, криміналістики, кримінального права та процесу, а також прийнятого Верховною Радою України у квітні 2017 року Закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність». Відповідні ВНЗ та наукові установи повинні забезпечити розробку низки підзаконних актів з метою конкретизації Закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» та використання роз'яснень та коментарів у процесі підготовки фахівців зазначеного напрямку. Нагальною є потреба розробки зацікавленими науковцями концепції патріотичного та професійно-корпоративного виховання фахівців з конкурентної розвідки та контррозвідки, детективної і охоронної діяльності, а також впровадження даної концепції у життя.

Література

1. Адашкевич Ю. Н. Конкурентная разведка (бизнес-разведка) / Ю. Н. Адашкевич // Журнал «Безопасность бизнеса». – 2007. – №5(5) – С. 103-108.
2. Белкин Майкл. Конкурентная разведка: взгляд без эмоций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/Michael_Belkine_RU.html
3. Борисов Н. И. Конкурентная разведка как инструмент конкурентной борьбы / Н. И. Борисов. [Электронный ресурс] – Режим доступа : [http:// marketing.spb.ru/lib-research/competition_spy.htm](http://marketing.spb.ru/lib-research/competition_spy.htm)
4. Будович Л. С. Управление предприятием на основе совершенствования системы экономической безопасности : дис. к. э. н. : 08.00.05. – М., 2007. – 212 с.
5. Быстрова А. Н. Конкурентная разведка как источник информации для целей стратегического управленческого учета и анализа / А. Н. Быстрова, Ю. С. Сахно // Международный научно-исследовательский журнал. – 2015. – №7(38). – С. 19-21.
6. Вайс А. Краткое руководство по конкурентной разведке: как собирать и использовать информацию о конкурентах / А. Вайс. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/Arthur_Weiss_Brief_Guide_CI.html;

7. *Воронов Ю. П.* Принципы конкурентной разведки. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/Principles_of_CI_Voronov/html.
8. *Демин В. А.* Служба конкурентной разведки. Задачи и функции / В. А. Демин. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/functions_of_CI_at_company.html
9. *Доронин А. И.* Бизнес-разведка. / 2-е изд., перераб. и доп. – М., Издательство «Ось-89», 2003. – 384 с.
10. Закон України «Про інформацію» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – №48. – 1992. – С. 650.
11. Закон «Про приватну детективну (розшукову) діяльність». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrainepravo.com/law-making/bill_passed_by_legislature/proekt-zakonu-pro-privatnu-detektivnu-rozshukovu-d-yaln-st/
12. *Крутов В. В.* Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємства / В. В. Крутов. – К. : Фенікс, 2008. – С. 381.
13. *Лемке Г.* Ещё одни размышления о разведке / Г. Лемке. – Ч. 1-5. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.it2b.ru/it2b2.view3.html>
14. *Лисенко М. С.* Конкурентна розвідка через призму економічної безпеки підприємства / М. С. Лисенко // Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України : IV Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених : тези доп. – 2013. – С. 147-149.
15. *Мак-Мак В. П.* Служба безопасности предприятия / В. П. Мак-Мак. – М. : ИДМБ, 1999. – 160 с.
16. Безопасность предпринимательской деятельности : учебник / под общ. ред. Л. Д. Шарого. – М. : ВК, 2005. – С. 339-340.
17. *Миркин Сергей.* Конкурентная разведка или промышленный шпионаж / Сергей Миркин // Журнал «Ваш бизнес». [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/management/strategy/competit/ci.shtml>
18. *Митрофанов А. Л.* Экономическая безопасность коммерческих предприятий и деловая разведка / А. А. Митрофанов. – 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.officemart.ru/economic_safety/articles/articles103.html
19. *Провоторов В. Д.* Методы разведывательной деятельности в предпринимательстве / В. Д. Провоторов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://union.kz/ru/biz/competition/method/metrazv/pda.shtml>.
20. *Романова Ю. А.* Конкурентная разведка: новый взгляд в условиях глобализации экономики. / Ю. А. Романова, А. О. Егоренко / Електронний научний журнал «Управління економічними системами». [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://uecs.ru/makroekonomika/item/2079-2013-04-06-07-06-48>
21. *Ткачук Т.* Характерні особливості конкурентної розвідки та промислового шпигунства / Тарас Ткачук // Журнал інтелектуальної еліти «Персонал». – 2007. – №2 – С. 72-78.
22. *Франчук В. І.* Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки / В. І. Франчук ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 439 с.
23. *Ющук Е.* Бизнес-разведка: законные методы и запрещенные приемы / Е. Ющук // Экономические преступления. – М., 2009. – №5. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://ci-razvedka.ru/Biznes-Razvedka-Zakonnoe-i-Zfpreshchennoe.html>.
24. *Ющук Е. Л.* Взаимодействие конкурентной разведки и PR-службы предприятия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ci-razvedka.ru/CI-and-PR.html>

Менеджмент і маркетинг

УДК 341.1:338:331.2

М.Д. Гилка

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фундаментальних,
загальноекономічних дисциплін і туризму,
Інститут управління природними ресурсами
Університет економіки та права «КРОК»*

М.Ю. Мадай

*магістр спеціальності
«Управління інноваційною діяльністю»,
Університет економіки та права «КРОК»*

Мотивація інноваційної діяльності на підприємствах України в умовах динамічного ринкового середовища

Проаналізовано необхідність інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах в умовах ринкової економіки. Досліджується залежність успішності інноваційних процесів від зацікавленості безпосередніх виконавців. Запропоновано модель матеріальної мотивації на основі бальної системи оцінки впровадження інновацій та сукупність нематеріальних мотивів.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, інноваційні процеси, мотивація, нематеріальні мотиви, матеріальна мотивація.*

М.Д. Гилка

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры фундаментальных,
общеэкономических дисциплин и туризма
Институт управления природными ресурсами
Университет экономики и права «КРОК»*

М.Ю. Мадай

*магистр специальности
«Управление инновационной деятельностью»
Университет экономики и права «КРОК»*

Мотивация инновационной деятельности на предприятиях Украины в условиях динамичной рыночной среды

Проанализирована необходимость инновационной деятельности на отечественных предприятиях в условиях рыночной экономики. Исследуется зависимость успешности

инновационных процессов от заинтересованности непосредственных исполнителей. Предложена модель материальной мотивации на основе бальной системы оценки внедрения инноваций и совокупности нематериальных мотивов.

Ключевые слова: *инновационная деятельность, инновационные процессы, мотивация, нематериальные мотивы, материальная мотивация.*

M.D. Hylka
*PhD in Economics,
Associate Professor of Fundamental,
General Economic Disciplines and Tourism
Institute of Natural Resources Management
«KROK» University*

M.Yu. Madai
*Master Degree Holder
specialty: «Innovative Activity Management»
«KROK» University*

Motivation of innovative activity on the enterprises of Ukraine in conditions of dynamic market environment

The need for innovative activities in national enterprises in the conditions of market economy was analyzed. The dependence of the success of innovative processes on the interest of the immediate perpetrators was studied. The model of motivation based on a point system for the evaluation of innovation and the aggregate of non-material motives was proposed.

Keywords: *innovative activity, innovative processes, motivation, non-material motives, material motivation.*

Постановка проблеми

Перехід України до ринкової системи господарювання зумовив вирішення цілого комплексу принципово нових завдань, серед яких одним із найвагоміших є максимально ефективно ведення господарської діяльності з метою отримання високих прибутків при мінімальних затратах та збалансованому використанні наявних ресурсів. Варто зауважити, що дане завдання залишається актуальним не лише для кожного конкретного підприємства, але й на рівні всіх галузей економіки країни. Своєю чергою, ефективно господарювання неможливе без постійної, всезростаючої інноваційної активності і принципово нового підходу до запровадження інновацій, який би поєднував знання і техніку з ринком. Адже у всіх високорозвинених країнах світу саме інновації визначають основні показники виробничо-господарської діяльності підприємств, забезпечують їх конкурентоспроможність, встановлюють стратегічні напрямки діяльності тощо.

На жаль, доводиться констатувати, що підприємства в Україні зазнають серйозної кризи в інноваційній сфері, що негативно впливає на їхню господарську діяльність, конкурентоспроможність на вітчизняному та зарубіжних ринках. Так, залишаються на низькому рівні обсяги виробництва високотехнологічної продукції, зростання інвестицій не супроводжується адекватною технологічною модернізацією та структурною перебудовою. На макрорівні спостерігається чітка тенденція до зменшення питомої ваги ВВП, що виділяється на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, що не відповідає стратегії високорозвинених країн світу, яка спрямовується на зростання даного показника.

Необхідно зазначити, що інноваційний розвиток підприємств більшою мірою залежить від здатності працівників отримувати та використовувати нові знання, ідеї, проекти, адаптуватися до змін, викликаних науково-технічним прогресом. Можемо із впевненістю стверджувати, що рушійною силою інноваційного розвитку підприємств є трудові ресурси. Адже саме людина наділена інтелектуальним потенціалом, виступає єдиним можливим джерелом створення інновацій. Тому, на рівні управління підприємствами, необхідно приділяти належну увагу мотиваційним основам виникнення у працівників імпульсу до інноваційної активності, що є одним із важливих моментів активізації інноваційної діяльності на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми мотивації трудової діяльності працівників, загалом, та мотивації інноваційної діяльності, зокрема, досліджуються науковцями вже не одне десятиліття. У процесі досліджень увага приділялася не лише економічним (матеріальним) мотивам, але й соціальним та психологічним. Що ж стосується економічної точки зору на проблеми мотивації трудової діяльності, то тут варто виділити праці таких науковців, як: О. Амоша, В. Антонюк, А. Землянкін [1], О. Виханський, А. Наумов [2], О. Грішнова [4], І. Космидайло [7], Б. Кляненко, И. Фесенко, В. Жуков [8], П. Микитюк [9]. Значний внесок у розвиток наукової думки в сфері мотивації трудової діяльності, що потребує реалізації науково-технічної творчості, зробили такі вітчизняні вчені, серед яких: Н. Гавловська, Є. Рудніченко [3], Т. Дудар, В. Мельниченко [5], О. Волков, М. Денисенко, А. Гречан [6], І. Петрова [10], М. Семикіна, Л. Коваль [12] тощо. Однак, значна частина праць цих учених присвячена вирішенню лише окремих аспектів проблеми мотивації або має переважно загальнотеоретичний характер.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Аналіз матеріалів досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених дозволяє зробити висновки про те, що існуючі підходи в цілому спрямовані на розробку мотиваційних теорій, проведення теоретичних і практичних досліджень різних сторін мотивації персоналу. Проте, питанню специфіки мотивації саме інноваційної діяльності працівників підприємств та зв'язку оплати праці з впровадженням інновацій присвячено ще недостатню кількість наукових досліджень.

Формулювання цілей статті

Метою даної статті є проаналізувати необхідність інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах в умовах ринкової економіки, дослідити залежність успішності інноваційних процесів від зацікавленості безпосередніх виконавців. Запропонувати модель матеріальної мотивації на основі бальної системи оцінки впровадження інновацій та сукупності нематеріальних мотивів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Діяльність підприємств в умовах динамічного ринкового середовища вимагає приділяти значну увагу організації інноваційної діяльності, підвищенню інноваційної активності персоналу та ефективності роботи всіх учасників інноваційного процесу. Успіх інноваційної діяльності залежить від того, на скільки безпосередні учасники, тобто персонал, зайнятий в інноваційному процесі, зацікавлені у швидкому та економічно ефективному впровадженні інновацій у виробництво. При цьому, головну роль відіграють методи та форми стимулювання їх праці з боку підприємства, його спроможність підвищувати активність

персоналу щодо пошуку нових проєктів, ідей, стимулювати прийняття нестандартних рішень і підтримувати атмосферу творчості [5, с. 161].

Необхідно зазначити, що мотивація персоналу, зайнятого в інноваційному процесі, є однією з ключових проблем управління, яке впроваджує інноваційну стратегію розвитку підприємства. Мотиви, якими керується працівник у процесі трудової діяльності, безпосередньо впливають на його ставлення до роботи та на її кінцевий результат. Можемо стверджувати, що мотив є актуалізованою потребою працівника, що спонукає його до певних дій і вчинків, внаслідок яких потреба може бути задоволена, тобто на відміну від стимулу, який більше асоціюється із втручанням зовнішніх факторів у вибір працівником певного типу поведінки, мотив є внутрішньою спонукальною причиною, що обумовлює дії та вчинки працівника [5, с.162].

Звичайно, для кожного працівника мотиваційний процес унікальний, що пов'язано з різним внутрішнім прагненням до досягнення результату – одні встановлюють високий рівень, інші орієнтуються на відносно нижчий, у зв'язку з психологічними факторами один і той самий стимул по-різному впливає на поведінку працівника [2, с. 150]. Однак, реалії сьогодення такі, що домінуючим мотивом інноваційної діяльності вважаємо дохід, який отримує працівник. Саме дохід є ключовим фактором при виборі роботи або прийнятті рішення про звільнення. Нематеріальні стимули для працівників підприємств будуть мати вагомий ефект лише у випадку, якщо вони поєднанні з об'єктивним і відповідним (інтелектуальною працею) гарантованим щомісячним обсягом матеріальної винагороди за участь працівника в інноваційній діяльності.

На основі аналізу теоретичних і практичних досліджень мотиваційних аспектів інноваційної діяльності, ми вважаємо за доцільне запропонувати модель матеріальної мотивації працівників на основі бальної оцінки результатів та якості впровадження інновацій. Запропонований вид аналітичної оцінки проводиться на основі факторів та ступенів складності роботи. До кожного фактора виставляється число балів, яке диференціюється відносно ступеня складності. Для більшої порівняльності застосуємо максимально можливу оцінку та мінімальну.

Оцінка результатів та особистого внеску робітників здійснюється з врахуванням факторів оцінки за такими балами (Табл. 1).

Відповідно до запропонованої системи оцінки введення інновацій, мінімальна оцінка складає 1,2 бали, а максимальна – 6 балів. При цьому визначається, що при рівні оцінки нижчому ніж 1,5 бали винагорода за такою системою мотивації не виплачується.

За рівнем оцінки 1,5 бали винагорода встановлюється у розмірі 10% тарифної ставки (відрядного заробітку, місячного окладу). За кожними 0,1 бала розмір винагороди змінюється від 0,7 до 1,0%, тобто максимальний розмір винагороди буде складати від 42 до 60%.

Бальна оцінка мотивації інноваційної діяльності керівників, професіоналів, фахівців та технічних службовців здійснюється на основі факторів, які представлені в Табл. 2.

Технологія оцінки та визначення винагороди при матеріальному стимулюванні за цією системою ті самі, що й для робітників.

Провівши відповідні розрахунки, ми встановили, що у випадку, коли працівник отримає 6 балів, його заробітна плата зросте приблизно на 60%. Отже, запропонована нами методика нарахування винагороди здатна підтримувати мотивацію інноваційної діяльності.

Таблиця 1

**Розподіл балів за факторами у відповідності з методом
бальної системи оцінки введення інновацій**

Фактори оцінки	Коефіцієнт вагомості	Бальна оцінка з врахуванням вагомості фактора				
		1	2	3	4	5
I. Майстерність						
1. Прагнення підвищення						
а) освіти	0,05	0,05	0,10	0,15	0,20	0,25
б) досвіду	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50
2. Якість робіт, продукції	0,25	0,25	0,50	0,75	1,00	1,25
II. Ставлення до інновацій						
3. Використання результатів НТП	0,25	0,25	0,5	0,75	1,00	1,25
4. Застосування новітніх методів праці	0,15	0,15	0,30	0,45	0,60	0,75
5. Ефективне використання нових потужностей та обладнання	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50
6. Запровадження новітніх технологічних процесів	0,05	0,05	0,10	0,15	0,20	0,25
7. Забезпечення безпеки	0,05	0,05	0,10	0,15	0,20	0,25
III. Особисті якості						
8. Старанність	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50
9. Ініціативність	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50
Разом	1,20	1,20	2,40	3,60	4,80	6,00

Джерело: власна розробка автора.

Таблиця 2

**Бальна оцінка мотивації інноваційної діяльності
керівників, професіоналів, фахівців та технічних службовців**

Фактори оцінки	Коефіцієнт вагомості	Бальна оцінка з врахуванням вагомості фактора				
		1	2	3	4	5
I. Підготовка						
1. Прагнення підвищення						
а) освіти	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50
б) досвіду та компетентності	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50
II. Відповідальність						
2. Своєчасність і повнота обов'язків, пов'язаних із запровадженням інновацій	0,15	0,15	0,30	0,45	0,60	0,75
3. Своєчасність та якість прийнятих нестандартних рішень	0,25	0,25	0,5	0,75	1,00	1,25
4. Складність обов'язків, пов'язаних із запровадженням інновацій	0,05	0,05	0,10	0,15	0,20	0,25
III. Керівництво						
5. Ступінь керівництва	0,05	0,05	0,10	0,15	0,20	0,25
6. Характер керівництва	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50
7. Масштаби керівництва	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50
IV. Особисті якості						
8. Ініціативність	0,15	0,15	0,30	0,45	0,60	0,75

1	2	3	4	5	6	7
9. Знання	0,15	0,15	0,30	0,45	0,60	0,75
Разом	1,20	1,20	2,40	3,60	4,80	6,00

Джерело: власна розробка автора.

Важливе значення має також нематеріальна мотивація інноваційної діяльності працівників, зокрема, такими мотивами є:

- гнучкий графік роботи, медичне страхування, додаткова оплата лікарняних;
- організація корпоративних заходів і, як наслідок, згуртування колективу, утримання працівників, зменшення плинності кадрів;
- надання можливості працівникам професійного росту – професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації працівників за рахунок коштів підприємства;
- можливість переведення на інші посади;
- використання системи статусних винагород найкращих працівників;
- організація змагань між робітниками за кращу якість виробу, або на швидкість, а також різні види винагород за перемогу;
- увага безпосереднього керівництва до думки працівників;
- залучення молодших спеціалістів до вирішення проблемних питань;
- врахування уявлень працівників про справедливість в розподілі обов'язків і методах винагороди тощо.

Висновки

Отже, інноваційна діяльність працівників виступає одним з пріоритетних напрямів управління на підприємствах. Вона потребує врахування специфіки творчої праці. З огляду на особливості різних працівників, ця специфіка включає свободу вибору та дій, рівень розвитку комунікацій, рівень сприйняття ризику, самостійність або тяжіння до колективізму тощо. Нематеріальні мотиви, займаючи вагоме місце в системі мотивації інноваційної діяльності працівників підприємств, повинні ефективно поєднуватися з матеріальними мотивами, оскільки високий розмір винагороди за інноваційну діяльність сприймається працівниками не лише як засіб задоволення певних матеріальних потреб, а насамперед, як рівень визнання заслуг працівника відповідно до ступеня впливу на кінцеві результати від впровадження інновації.

Література

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін. – Донецьк : НАН України. Ін-т економіки пром-сті, 2007. – 328 с.
2. *Виханский О. С.* Менеджмент : учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – М. : Экономистъ, 2006. – 670 с.
3. *Гавловська Н. І.* Мотивація персоналу у системі інвестиційного менеджменту / Н. І. Гавловська, Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2010. – №4. – С. 45-53.
4. *Гришнова О. А.* Інтелектуалізація праці – визначальна ознака постіндустріального суспільства / О. А. Гришнова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2009. – С. 147-150
5. *Дудар Т. Г.* Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Т. Г. Дудар, В. В. Мельниченко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
6. Економіка та організація інноваційної діяльності : підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 662 с.
7. *Космидайло І. В.* Проблеми інноваційного розвитку в Україні та шляхи їх вирішення / І. В. Космидайло // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №2. – С. 20-27.

8. *Клиняненко Б. Т.* Мотивация инновационной деятельности наемных работников творческого труда / Б. Т. Клиняненко, И. А. Фесенко, В. А. Жуков // Науч. тр. Донецкого нац. техн. ун-та. – Выпуск 53. – Донецк : ДонНТУ, 2002. – 260 с.

9. *Микитюк П. П.* Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / П. П. Микитюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 400 с.

10. *Петрова І. Л.* Особливості стимулювання інноваційної діяльності / І. Л. Петрова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2009. – С. 139-142.

11. *Пфедфер Дж.* Шесть опасных мифов относительно заработной платы. Управление персоналом ; [пер. с англ.] / Дж. Пфедфер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 272 с.

12. *Семикіна М. В.* Інноваційна праця в конкурентному середовищі: загальна методологія, мотиваційні основи регулювання : монографія / М. В. Семикіна, Л. А. Коваль. – Кіровоград : Степ, 2002. – 212 с.

УДК 658:65.011.4

О.А. Пустовойт

студент

Університет економіки та права «КРОК»

Науковий керівник: О.О. Наумова

кандидат економічних наук,

доцент кафедри маркетингу

та поведінкової економіки

Університет економіки та права «КРОК»

Управлінський зміст маркетингових комунікацій

У статті визначено роль і значення маркетингових комунікацій, основні поняття, функції та завдання маркетингових комунікацій. Проілюстровано маркетингові комунікації в соціальних мережах, ключові елементи та перспективи їх розвитку. Представлена структура комунікативного процесу та особливості.

Ключові слова: *маркетингові комунікації, маркетинг, комунікації в соціальних мережах, інтегровані маркетингові комунікації.*

А.А. Пустовойт

студент

Університет економіки та права «КРОК»

Научный руководитель: Е.А. Наумова

кандидат экономических наук,

доцент кафедры маркетинга

и поведенческой экономики

Университет экономики и права «КРОК»

Управленческое содержание маркетинговых коммуникаций

В статье определены роль и значение маркетинговых коммуникаций, основные понятия, функции и задачи маркетинговых коммуникаций. Проиллюстрированы марке-

тинговые коммуникации в социальных сетях, ключевые элементы и перспективы их развития. Представлена структура коммуникативного процесса и особенности.

Ключевые слова: маркетинговые коммуникации, маркетинг, коммуникации в социальных сетях, интегрированные маркетинговые коммуникации.

O.A. Pustovoyt

Student

«KROK» University

Scientific Supervisor: O.O. Naumova

Ph.D. in Economics, Associate Professor

of Marketing and Economic Behavior Department,

«KROK» University

Managerial content of marketing communications

The paper reflects the role and importance of marketing communications, basic concepts, features and objectives of marketing communications. Marketing communication in social networks, key elements and prospects for their development are illustrated. The structure of the communicative process and features are presented.

Key words: marketing communications, marketing, communications, social media, integrated marketing communications.

Постановка проблеми

У широкому розумінні термін «комунікація» означає зв'язок, спілкування, що охоплює всі процеси людської діяльності. Тому, під комунікацією варто розуміти процес обміну осмисленою інформацією та психологічною енергією між людьми за допомогою різних засобів зв'язку, знаків і символів для встановлення двостороннього психологічного контакту та створення умов для нормального функціонування людини, організацій, суспільства загалом.

Протягом останніх років, одночасно зі зростанням ролі маркетингу, підвищилася роль маркетингових комунікацій. Ефективні комунікації зі споживачами стали ключовими факторами успіху будь-якої організації. Сучасний маркетинг вимагає набагато більше, аніж створення нового товару, що підкреслює актуальність обраної автором теми статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У статті аналізується діяльність маркетингових комунікацій, а також комунікацій в соціальних мережах, їх роль та значення. Розглядається поява концепції інтегрованих маркетингових комунікацій.

Питанням становлення і розвитку теорії маркетингових комунікацій та практики управління ними активно досліджували такі науковці, як: Грахова Е. А [1], Слугіна Ю. М. [2], Дьячкова Е. Н. [3], Уеллс У. [4], Худоногов А. В. [5], Халилов Д. [6], Чичерин Ю. А. [7], Полякова О. В. [8].

Формулювання цілей статті

Метою даної роботи є узагальнення підходів до розуміння сутності маркетингових комунікацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасному світі ключовим елементом «інформаційного суспільства» є комунікація.

При цьому, інформаційний простір пронизаний рекламою, бренди вимагають лояльності від споживачів зі сторінок і екранів традиційних засобів масової інформації (ЗМІ), а також з різних майданчиків соціальних медіа в Інтернеті. Маркетологи, спілкуючись з потенційними покупцями, формують смаки, думки, диктують моду. У цих умовах не буде виглядати занадто сміливим заява про те, що сучасний світ значною мірою сформований маркетинговими комунікаціями, які визначають процес передачі цільової аудиторії інформації про продукт, діяльність підприємства, кінцевою метою якої є просування товару на ринку [1, с. 27].

Важливо підкреслити, що на сьогодні теоретичне вивчення феномена комунікації та практичне використання знань в цій області для маркетингу є особливо актуальним. У теперішніх умовах ефективна комунікація є реальним фактором створення доданої вартості підприємства. В оцінці ринкової вартості підприємства все більшу роль відіграють нематеріальні фактори: репутація, бренд, ділові зв'язки, створені безпосередньо за допомогою комунікацій.

За якими економічними принципами здійснюються маркетингові комунікації, як ними управляти, у який спосіб маркетингова інформація впливає на споживача? Ці питання утворюють область дослідження декількох наук: соціології, психології, економіки та інших суміжних дисциплін.

Основними елементами, які вимагають теоретичного осмислення при вивченні феномену маркетингових комунікацій, є поняття: комунікації, інформаційний вплив, інтегрований маркетинговий комплекс. Багато дослідників підкреслюють важливу характеристику комунікації – це процес передачі та обміну інформацією в суспільстві з метою впливу на нього.

Таким чином, комунікації, в тому числі й маркетингові, – це система, в якій здійснюється взаємодія, процес взаємодії, і способи спілкування, що дозволяють створювати, передавати й приймати різноманітну інформацію, зокрема, маркетингову.

У сучасних умовах насиченого ринку, успішність маркетингових комунікацій є одним з головних факторів процвітання підприємництва.

Системи маркетингових комунікацій повинні розроблятися індивідуально для кожного цільового ринкового сегмента і містити в собі не тільки механізми передачі інформації для цільової аудиторії покупців, а й функції зворотного зв'язку покупця до продавця товарів і послуг. Саме аналіз даних зворотного зв'язку дозволяє оцінювати ефективність вкладень коштів у маркетингову кампанію.

Для початку потрібно правильно визначити цільову аудиторію (ЦА). У тому випадку, якщо це буде виконано невірно, це збільшить підприємницькі ризики підприємства. Якщо ж намагатися охопити і донести інформацію до всіх груп відразу, то вийде універсальне повідомлення, що не привертає увагу і не враховує особливостей і переваг будь-якої групи взагалі. Відповідно, це призведе до неефективного розподілу та використання ресурсів підприємства. Підприємство повинно бути націлене на конкретний ринок збуту, адже якщо воно намагатиметься охопити всі напрями разом, то зазнає невдачі. Отже, спочатку рекомендується проводити маркетингові дослідження на цільових потоках, формувати і направляти для них маркетингову інформацію, отримувати зворотний зв'язок, оцінювати результати, і вже тільки потім рухатися в бік наступної групи потенційних або реальних споживачів з оновленою або новою (спеціально створеною для них) маркетинговою інформацією. Жодне підприємство не здатне діяти і просуватися на всіх ринках одночасно в спробах задовольнити запити споживачів усіх категорій. Підприємство може досягти успіху лише в тому разі, коли воно

буде націлене на конкретну цільову аудиторію, яка буде зацікавлена в конкретній маркетинговій програмі.

Варто відзначити, що навіть гіганти ринку, такі як «Coca-Cola» і «PepsiCo» орієнтуються на конкретні групи населення при розробці чергової маркетингової програми. Розглянемо рекламну кампанію, яку провела «Coca-Cola» у зв'язку з Чемпіонатом Світу з футболу [2, с. 201]. Дана компанія була одним з генеральних спонсорів даного заходу, оскільки в даному прикладі мова йде про рекламну кампанію, пов'язану з випуском партії напою з іменами на упаковці. Акція була спрямована на цільову аудиторію від 14-ти до 30-ти років. Саме дана категорія споживачів стала основними покупцями цієї продукції. Незважаючи на простоту ідеї, це викликало справжнє захоплення серед споживачів. А продажі, які й раніше були мізерними, збільшилися в рази. Кожен споживач бажав придбати напій зі своїм ім'ям на упаковці. Вся ця рекламна кампанія активно просувалася на всіх етапах. Вона є актуальною і досі – реклама на телебаченні вже припинилася, але в соціальних мережах просування досі проводиться [2, с. 201].

Якщо говорити про цілі, то маркетингова кампанія буде вважатися успішною, якщо вона значною мірою досягла поставлених цілей. Найпоширенішими цілями маркетингових кампаній, зокрема, є:

- підвищення впізнаваності бренду;
- інформування цільової аудиторії про продукт або послугу;
- підвищення конкурентоспроможності продукції;
- залучення цільової аудиторії конкурентів;
- домогтися схильності споживачів до покупки товару або послуги фірми;
- завоювання симпатії споживачів по відношенню до торгової марки.

Цілі кампанії цілком і повністю визначають канали поширення рекламних повідомлень, а також очікувану зворотну реакцію цільової аудиторії.

Визначення бюджету є одним з найскладніших завдань, що постають перед маркетологами. Він безпосередньо від галузі та планів продажів: наприклад, у виробників парфумерії він становить від 30 до 50% від продажів, а у виробників промислового устаткування – від 10 до 20%. Також, багато що залежить від того, скільки в цілому виділяється компанією на рекламу. Найчастіше рекламний бюджет планується на рік вперед, і рекламні кампанії, які будуть проводитися, практично залежать від того, скільки фірма здатна виділити на ці заходи [3, с. 71].

Після визначення бюджету слід визначити засоби просування: реклама, стимулювання збуту, PR, особисті продажі та прямий маркетинг тощо. Найефективнішим способом є використання декількох засобів. Наприклад, запустити активну рекламу на телебаченні (або в Інтернеті) і використовувати радіо і друковану рекламу як підтримуючу.

Виділяють два канали комунікацій: особистий і неособистий. До особистих каналів комунікації належать виставки, прес-конференції, семінари-презентації тощо. Неособистий канал комунікації включає в себе ЗМІ та спеціальні заходи. Вибір каналу безпосередньо залежить від особливостей і переваг цільової аудиторії, формату повідомлень, а також фінансових можливостей підприємства [3, с. 71].

Одним з головних завдань системи маркетингових комунікацій є розробка інформаційного звернення. Якщо припуститися помилки в цьому завданні, то це може призвести до краху рекламної компанії.

У сучасних ринкових умовах маркетингові комунікації в соціальних мережах є одним з найбільш перспективних напрямів розвитку маркетингу. Під соціальними мережами розуміється програмне забезпечення і сервіси на інтернет-

платформі, які дозволяють людям збиратися разом у віртуальному середовищі, проводити дискусії, спілкуватися і брати участь в будь-якій формі соціального взаємозв'язку, що охоплює текст, аудіо, відео та інші медіа індивідуально або в будь-якій комбінації [2, с. 131].

У маркетингових комунікаціях в соціальних мережах є низка переваг: соціальні мережі стають популярними серед всіх вікових груп, максимально охоплюючи молодіжну аудиторію; є можливості детальної сегментації цільової аудиторії і налаштування під неї комплексу комунікацій. Можливе досягнення різних маркетингових цілей: від брендинга до продажів за допомогою інтерактивності. Аудиторія сприятливо ставиться до повідомлень підприємства за відсутності прямого рекламного ефекту [2, с. 131].

Маркетингові комунікації в соціальних мережах допоможуть досягти різних маркетингових цілей. У соціальних мережах можливе застосування всіх видів маркетингових комунікацій: реклами, особистого продажу, стимулювання збуту, зв'язків з громадськістю. Вони стають пріоритетним майданчиком для комунікацій і просування, в першу чергу, з фокусуванням на молодіжну цільову аудиторію.

За допомогою соціальних мереж можна підібрати параметри цільової аудиторії (соціально-демографічні характеристики, інтереси, теми, ключові слова, стиль життя, поведінка в мережі та ін.), вибравши саме ті сегменти потенційних споживачів, які цікаві компанії (таргетинг), і розробити для них унікальний комплекс маркетингових комунікацій в соціальних мережах [6, с. 38].

Для проведення ефективної комунікаційної політики необхідно розглянути структуру комунікативного процесу. Комунікаційні процеси тісно пов'язані між собою і часто спрямовані на реалізацію одних задач.

Так, елементами системи маркетингових комунікацій (СМК) є:

1. Реклама – представляє собою будь-яку оплачену форму неособистого представлення цільовій аудиторії фактів про організацію, товари, які вона представ-

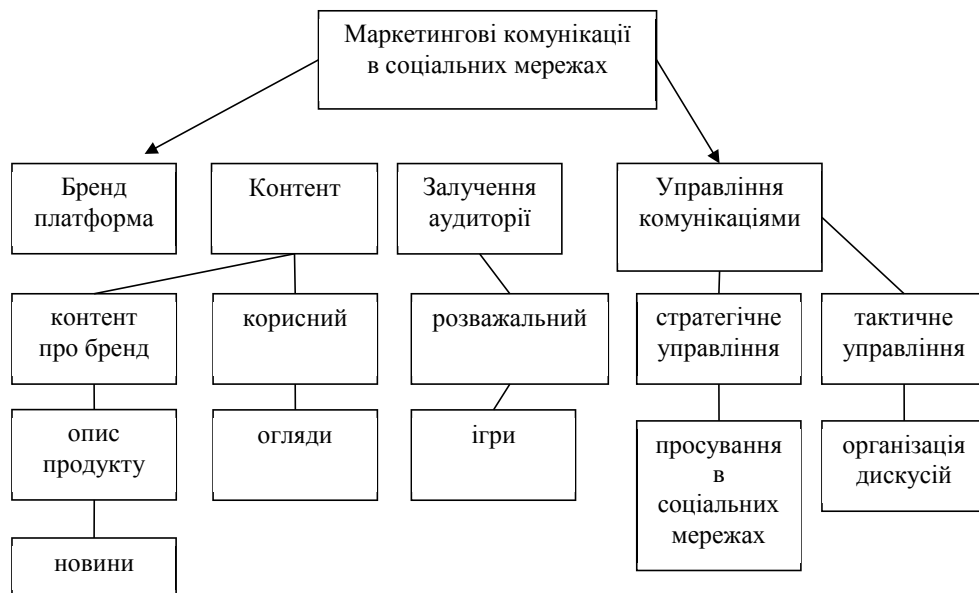

Рис. Ключові елементи маркетингових комунікацій в соціальних мережах

Джерело: складено авторами [2, с. 132].

ляє та послуги. Засобами поширення рекламної інформації є телебачення, радіо, газети, журнали, інтернет, а також зовнішня реклама.

2. Паблік рілейшнз – спрямований на забезпечення доброзичливого ставлення до загального образу фірми, її брендів або продукції з боку широких верств населення.

3. Стимулювання збуту – складається з короточасних спонукальних засобів, спрямованих на збільшення споживачів.

4. Директ-маркетинг – здійснюється пряме, особисте звернення до представників цільових аудиторій, задля отримання прямого відгуку.

5. Мерчандайзинг – спрямований на організацію комунікацій зі споживачами безпосередньо в торговій точці. Інструментами мерчандайзингу є організація виставки та розташування торгового обладнання, контроль товарних запасів.

6. Маркетинг подій – спрямований на організацію комунікацій з цільовою аудиторією за допомогою організації спеціальних яскравих подій, презентації, церемонії відкриття.

7. Вірусний маркетинг – комплексний елемент СМК, при впливі інструментів якого людина «заражається» ідеєю поширення отриманої інформації і сама стає активним рекламоносієм. Основне завдання вірусного маркетингу – викликати хвилю поширення інформації. Для цього необхідно створити інформаційний вірус, щоб привернути увагу та відтіснити життєві інтереси на задній план.

8. Брендинг впливає на цільову аудиторію за допомогою фірмового стилю, товарних знаків і не схожого на інших оформлення.

9. Програма лояльності спрямована на створення взаємовигідних відносин зі споживачами з метою переведення їх у статус постійних клієнтів.

Ми вважаємо, що до кінця 90-х рр. минулого століття, практично всі підприємства розглядали елементи системи маркетингових комунікацій як самостійні види діяльності. У зв'язку з цим, в організаціях існували такі відокремлені структурні підрозділи, як відділи маркетингу, прес-служби, відділи реклами, які не тільки були в підпорядкуванні у різних управляючих і мали свої специфічні цілі, але й практично не взаємодіяли між собою [5, с. 163]. На даний час ситуація кардинально змінюється. Розрізнені підрозділи підприємств об'єднуються в дирекції з маркетингу з єдиним керівництвом і сумісними цілями.

Таблиця

Характеристики елементів маркетингових комунікацій

Елемент маркетингових комунікацій	Очікуваний результат	Контакт зі споживачем	Тривалість відповідної реакції
Особистий продаж	Продажі	Прямий	Коротка
Реклама	Зміна ставлення і зміна поведінки	Непрямий	Середня або тривала
Елемент маркетингових комунікацій	Очікуваний результат	Контакт зі споживачем	Тривалість відповідної реакції
Стимулювання збуту	Продажі	Напівпрямий	Коротка
Прямий маркетинг	Зміна поведінки	Напівпрямий	Коротка
Паблік рілейшнз	Зміна поведінки	Напівпрямий	Тривала
Місця продажу і упаковка	Зміна поведінки	Прямий	Середня

Джерело: складено авторами за даними [4, с. 28].

Визначені У. Уеллсом елементи маркетингових комунікацій, дозволяють якісно та кількісно провести аналіз характеристик окремих елементів комплексу маркетингових комунікацій; отримати можливість проникати в свідомість споживача і зберігатися в його пам'яті; визначити розмір аудиторії, яку одне підприємство здатне охопити; оцінити вартість одного контакту з потенційним покупцем; здійснювати контроль за реакцією покупця і його рівень [4, с. 29].

Поява концепції інтегрованих маркетингових комунікацій пов'язана з трансформацією філософії маркетингу і вимогою вироблення комплексної комунікаційної політики. У тій ситуації Д. Шульцом була сформульована концепція інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК) як концепція спільного використання всіх видів маркетингових комунікацій, виходячи з єдиних цілей. Саме вона змусила підприємців звернути більше уваги на комунікаційні процеси з метою отримання синергетичного ефекту. [8. с. 63].

Сучасна концепція маркетингових комунікацій повинна охоплювати всі кошти маркетингового комплексу і являти собою інтеграцію всіх комунікацій зі споживачем, покликаних донести до покупця ідею позиціонування компанією свого продукту, і тільки в цьому випадку вона повноцінно стає концепцією інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК) [7].

Висновки

Проведений нами аналіз з узагальнення підходів до розуміння маркетингових комунікацій дозволяє нам стверджувати, що маркетингові комунікації є найважливішим елементом комплексу маркетингу, спрямованого на доведення інформації до цільової аудиторії. Комплекс маркетингових комунікацій повинен інтегруватися з іншими елементами комплексу маркетингу задля досягнення ефекту синергії. Тому, особливого значення набувають інтегровані маркетингові комунікації, оскільки сучасний стан кон'юнктури ринку вимагає нових технологій в реалізації товарів і послуг, що зумовлено динамічним розвитком конкуренції серед виробників.

Література

1. *Грахова Е. А.* Роль маркетинговых коммуникаций в формировании бренда / Е. А. Грахова, П. А. Князев // Проблемы управления рыночной экономикой : межрегиональный сборник научных трудов. – Томск. : Изд-во ТПУ, 2014. – Ч. 1. – с. 18–27.
2. *Слугіна Ю. М.* Маркетингові комунікації в соціальних мережах: проблеми і перспективи / Ю. М. Слугіна // Вісник фінансового університету. – 2015. – №2 (86). – С. 130-134.
3. *Дьячкова Е. Н.* Использование интегрированных маркетинговых коммуникаций как основа продвижения товаров и услуг / Е. Н. Дьячкова, Ю. В. Кузьмина // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. – 2015. – №1 (77). – С. 63-73.
4. *Уеллс У.* Реклама: принципы и практика / У. Уеллс, Дж. Бернет, С. Моріарті. – СПб: Пітер, 2010. – 738 с.
5. *Худоногов А. В.* Современная система маркетинговых коммуникаций и структурная взаимосвязь её элементов / А. В. Худоногов // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М. Ф. Решетнева. – 2010. – №1. – С. 160-162.
6. *Халилов Д.* Маркетинг в социальных сетях / Д. Халилов. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013 – 240 с.
7. *Чичерин Ю. А.* Теория потребительского поведения в системе маркетинга / Ю. А. Чичерин, Ю. Р. Турджан // Белгородский экономический вестник. – 2014. – № 3 (75). – С. 100-105.
8. *Полякова О. В.* Концепции маркетинговых коммуникаций / О. В. Полякова // Маркетинг. – 2011. – № 5 (120). – С. 62-74.

УДК 338.24:637

В.І. Федорак
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фундаментальних,
загальноекономічних дисциплін і туризму
Інститут управління природними ресурсами
Л.М. Грегірчак
магістр
Університет економіки та права «КРОК»

Концептуальні положення інноваційної діяльності підприємств легкої промисловості

У статті проаналізовано стан і тенденції розвитку підприємств легкої промисловості. Визначено проблеми розвитку інноваційної діяльності підприємств швейного виробництва. Запропоновано шляхи вдосконалення інноваційної діяльності підприємств.

Ключові слова: легка промисловість, швейне виробництво, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, інвестиційна діяльність, інновації.

В.И. Федорак
кандидат экономических наук,
доцент кафедры фундаментальных,
общеэкономических дисциплин и туризма
Институт управления природными ресурсами
Л.М. Грегирчак
магістр
Университет экономики и права «КРОК»

Концептуальные положения инновационной деятельности предприятий легкой промышленности

В статье проанализированы состояние и тенденции развития предприятий легкой промышленности. Определены проблемы развития инновационной деятельности предприятий швейного производства. Предложены пути совершенствования инновационной деятельности предприятий.

Ключевые слова: легкая промышленность, швейное производство, инновационная деятельность, конкурентоспособность, инвестиционная деятельность, инновации.

V.I. Fedorak
*PhD in Economics,
Associate Professor of Fundamental,
General Economic Disciplines and Tourism Department
Institute for Natural Resources Management*

L.M. Hrehirchak
*Master Degree Holder
«KROK» University*

Conceptual provisions of innovation activity of light industry enterprises

The article analyzes the state and trends of development of light industry enterprises. The problems of innovation activity of garment manufactures enterprises were defined. Ways of enterprises innovative activity improving.

Keywords: *light industry, garment manufacture, innovation activity, competitiveness, investment activity, innovations.*

Постановка проблеми

Становлення економіки України на сучасному етапі відбувається у складних умовах. Легка промисловість є важливою складовою економіки, яка суттєво впливає на економічні показники та добробут населення. Продукція легкої промисловості користується найбільшим попитом у населення після продуктів харчування. За оцінкою експертів, населення витрачає 30-40% свого місячного доходу на товари легкої промисловості, що значно перевищує показники країн Західної Європи [6]. Впродовж останніх десятиріч, виробництво одягу, взуття і хутра продовжує зменшуватися, а обсяг реалізації продукції галузі скоротився до 0,7-0,8%, по відношенню до загального обсягу промислової продукції [9]. Тому, аналіз стану легкої промисловості та пошук шляхів інноваційного розвитку і підвищення ефективності підприємств, є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні питання інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості знайшли своє відображення у наукових працях Ю. О. Бичковської [3], І. М. Грищенко [1], Т. Л. Ізовіт [4], Ю. В. Гончарова, М. І. Мельник [5], О. М. Паливоди [6], І. Б. Плотніченко, І. І. Поліщук [2], І. О. Тарасенко, Н. О. Фаріон [7], Р. Є. Яремчука та ін. Аналіз їх наукових праць свідчить про необхідність створення сприятливих умов для інноваційної діяльності підприємств під впливом внутрішніх і зовнішніх викликів та розробки механізму забезпечення конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості підприємств.

Однак, нестабільність економіки та невизначеність умов функціонування підприємств галузі потребують подальшого дослідження питання вдосконалення інноваційної діяльності та пошуку шляхів стабілізації і підвищення ефективності їх роботи.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Легка промисловість перебуває під впливом глобальних процесів, технологічних змін і кризових явищ у економіці. У таких умовах необхідно забезпечити підвищення ефективності підприємств галузі на основі вдосконалення їх інноваційної діяльності, адміністративних реформ та нових умов інвестування.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження динаміки господарської діяльності й оцінка стану легкої промисловості, а також обґрунтування вдосконалення інноваційної діяльності підприємств галузі. Для досягнення поставленої мети необхідно визначити особливості інноваційної діяльності, узагальнити галузеві особливості функціонування підприємств, обґрунтувати вибір ефективних форм господарювання та підвищення конкурентоспроможності продукції (послуг), систематизувати напрями інноваційної діяльності підприємств на основі впливу зовнішнього і внутрішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження

Легка промисловість займає вагоме місце у структурі виробництва промислових товарів і охоплює текстильну, трикотажну, швейну, шкіряну, взуттєву, хутрову та інші галузі, підприємства яких орієнтуються, переважно, на споживача та наявність трудових ресурсів й сировини. Окрім того, вона обслуговує інші галузі економіки сировиною та матеріалами. За останні десятиріччя відбувся спад виробництва у десятки разів і значно змінилася структура легкої промисловості під впливом деструктивних приватизаційних процесів, зниження купівельної спроможності населення, енерго- та матеріаломісткості виробництв, а також за рахунок низької конкурентоспроможності продукції. На початку 2016 року, у галузі працювало 2405 підприємств, серед них: у текстильній промисловості – 415, у швейній і хутровій – 1605, у шкіряній – 385, з яких тільки 31,3% є економічно активними, 53,4% – банкрути, 15,3% – економічно неактивні [9].

Підприємства легкої промисловості виробляють широкий спектр товарів масового вжитку і промислового призначення. В українських магазинах, а також на ринках країни, легка промисловість представлена, здебільшого, такою продукцією як тканини, килими, постільна білизна, нижній трикотаж, колготки, шарпетки, чоловічі і жіночі сорочки, блузки жіночі, светри, чоловічі і жіночі костюми, пальта, сумки та взуття.

За період 1990-2015 рр., легка промисловість України зазнала спаду виробництва більше ніж у 13 разів, частка виробництва продукції галузі у загальному складі промислової продукції скоротилася з 10,8% до 0,7%. На даний час, ефективність підприємств галузі є досить низькою. Товари, які випускають підприємства легкої промисловості України, значно поступаються якістю від продукції розвинених країн [8]. Ринок товарів легкої промисловості перебуває в стані рецесії. На таку ситуацію вплинула не тільки економічна криза, а й політично-економічна ситуація разом з військовими діями на території України, які призвели до зниження платоспроможності населення, а відповідно, до зниження попиту на зовнішньому і внутрішньому ринках. За даними Державної служби статистики, обсяг реалізованої на внутрішньому ринку текстильної продукції у 2016 році знизився на 14%, порівняно з 2015 роком [9]. Незначний поштовх розвитку отримала галузь за рахунок розміщення замовлень на військовий одяг і амуніцію для Збройних сил України

Україна ніколи не використовувала повною мірою експортний потенціал легкої промисловості тому, що продукція не відповідає європейським стандартам якості, а система торгівлі до початку дії зони вільної торгівлі була ускладнена митними зборами та кількісними обмеженнями. На початок 1 січня 2016 року було знижено 97% мита, а підприємці отримали доступ до 500 мільйонів покупців ЄС. На сьогодні, трикотажні вироби обкладаються нульовою ставкою екс-

портного мита у країни ЄС, у порівнянні з 12% до впровадження зони вільної торгівлі [5].

Окрім того, важливим фактором зниження попиту на вітчизняну продукцію стало посилення позицій імпортерів на ринку України, зокрема продукція китайського виробництва становить 69% у грошову виразі. Галузь втратила свої позиції на внутрішньому та зовнішньому ринках. У текстильній та швейній галузі зберігається висока залежність від постачання давальницької сировини, обсяг переробки якої перевищує обсяг виробництва з власної сировини в 1,3 рази.

Досвід розвинутих країн світу свідчить, що успішний розвиток суспільства і економіки відбувається за умови ефективної державної політики, спрямованої на підтримку наукової діяльності та стимулювання інноваційної діяльності. Проте, частка вітчизняної наукомісткої продукції на світовому ринку високотехнологічної продукції складає менше 0,1%, тимчасом як частка США – близько 36%, Японії – 30%, Німеччини – 17%, Китаю – 6%, Росії – 0,5% [2].

Впродовж останніх років спостерігається тенденція зниження обсягів експорту одягу з України (Рис. 1).

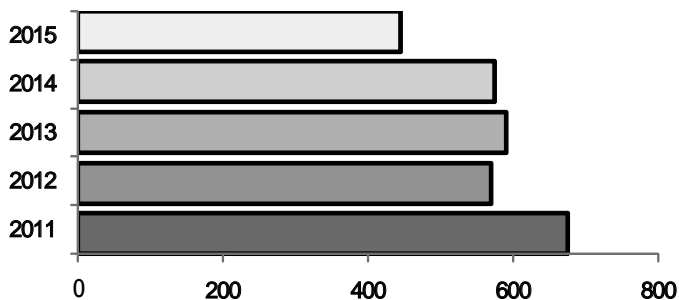

Рис. 1. Обсяг експорту одягу з України (млн. дол. США)

Джерело: дані Державного комітету статистики України.

У такій ситуації національним підприємствам українському виробникові не лишається іншого виходу, окрім як шукати зовнішні ринки збуту. Більшість вітчизняних швейних і хутрових підприємств (80-90%) здійснюють виробництво з давальницькою сировиною. Основними партнерами є підприємства Італії, Данії, Німеччини, Бельгії, Польщі, Чехії. Вітчизняна швейна і хутрова промисловість представлена малими і середніми підприємствами, які є гнучкішими в управлінні та швидко реагують на вимоги ринку. Близько 50% вітчизняної продукції виготовляється під брендами відомих фірм і відправляється на експорт за давальницькими схемами [1, 3]. За даними Української асоціації легкої промисловості, 85% товарів з брендовими етикетками експортуються з України. Вітчизняні товаровиробники не мають права самостійно розпоряджатися речами, пошитими з давальницької сировини. Іноземні партнери контролюють витрати матеріалів і фурнітури, знищення викрійок, лекал, супровідної документації, що передбачено договором, тобто в Україні залишається лише досвід [5]. За останні роки значно погіршилася ситуація з давальницькою сировиною у зв'язку з інфляцією національних грошей. У таких умовах господарювання значно знизилася інноваційна діяльність підприємств за різних чинників, які можна об'єднати у такі групи: соціальні, економічні, технічні, інноваційні, комерційні (Рис. 2).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що вітчизняні підприємства легкої промисловості мають достатньо можливостей для збільшення обсягів виробництва продукції, але вони неспроможні конкурувати з іноземними вироб-

Рис. 2. Причинно-наслідкові ознаки інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості

Джерело: власна розробка.

никами тому, що мають застаріле технологічне обладнання і технології, а також відсутність інвестиційних ресурсів та відчувають значний вплив економічної кризи. За результатами опитування Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку України) стосовно стримуючих факторів, що перешкоджають запровадженню інноваційних технологій, було отримано такі відповіді:

- нестача обігових коштів (79,5%);
- відсутність коштів у замовників (32,1%);
- значні витрати на нововведення (57,1%);
- недостатня державна підтримка (54,3%);
- високий економічний ризик (40,7%);
- недосконалість законодавчої бази (38,7%);
- тривалий термін окупності нововведень (38,2%);
- відсутність можливостей кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями (19,7%);
- недоступність інформації про нові технології (18,4%);
- нестача інформації про ринки збуту (18,3%);
- відсутність кваліфікованого персоналу (16,7%);
- несприйнятливості підприємств до нововведень (16,6%);
- відсутність попиту на продукцію (15,3%).

Вказані фактори перешкоджають запровадженню інноваційних технологій підприємствами легкої промисловості [6]. З урахуванням проведених досліджень наводимо деякі висновки та пропозиції щодо основних аспектів удосконалення інноваційної діяльності підприємств:

- виробництво широкого асортименту товарів споживчого, виробничо-технічного та спеціального призначення;

- проведення фундаментальних і прикладних досліджень, здатних створити нову технологічну основу галузі для розширення виробництва конкурентоспроможної наукоміської продукції;
- забезпечення моніторингу внутрішнього і зовнішнього ринків товарів легкої промисловості та запозичення світового досвіду функціонування науково-виробничого комплексу;
- реалізація комплексу заходів, орієнтованих на формування цивілізованого конкурентного ринку;
- створення кластерних об'єднань з консолідацією зусиль задля досягнення конкурентних переваг та впровадження інновацій в умовах глобалізації економіки;
- проведенням системної роботи спрямованої на усунення торгівлі без первинних документів та боротьба з недобросовісною конкуренцією;
- впровадження механізмів щодо забезпечення дієвого захисту вітчизняного ринку від недобросовісної конкуренції;
- впровадження нових ресурсозберігаючих технологій виготовлення продукції, розвитку ефективних технологій та ліквідування технологічного відставання;
- формування державної політики інтеграції вітчизняних підприємств легкої промисловості у світове товариство;
- розроблення професійних стандартів освіти і кваліфікацій у галузі легкої промисловості.

Висновки

На основі узагальнення результатів дослідження можна стверджувати, що підприємства легкої промисловості мають можливості для підвищення ефективності виробництва і виходу на світовий ринок зі своєю продукцією. Саме визначення концептуальних положень інноваційної діяльності та запровадження інноваційних технологій у виробництво й управління можуть бути основною умовою успішної діяльності підприємств.

За низького рівня сприйняття інновацій виробництвом та недосконалої такої системи, така інноваційна діяльність не набуває поширення на теренах України. Перспектива розвитку підприємств легкої промисловості полягає у поступовій модернізації підприємств, залученні коштів для фінансування пріоритетних інноваційно-інвестиційних програм на окремі асортиментні групи товарів.

Література

1. *Грищенко І. М.* Легка промисловість України: теоретико-методологічні засади управління розвитком в умовах інтеграції до СОТ : [монографія] / І. М. Грищенко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Гончарова. – К. : КНУТД, 2011. – 332 с.
2. *Поліщук І. І.* Моніторинг діяльності промислових підприємств як фактор інтенсивності їх розвитку / І. І. Поліщук, В. В. Шарко // Науковий вісник ХДУ. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 6. – Ч. 3. – С. 82-86.
3. *Бичковська Ю. О., Юрин Є. Г.* Сучасний стан швейної промисловості України. [Електронний ресурс]. / Ю. В. Бичковська, Є. Г. Юрин – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.u>.
4. *Ізовіт Т. Л.* В якому стані український Легпром увійшов у 2015 рік. [Електронний ресурс]. / Т. Л. Ізовіт // – Режим доступу: <http://fru.org.ua/ua/mediacenter/blogs/izovit/viakom>.
5. *Мельник М. І., Яремчук Р. Є.* Проблемні питання розвитку легкої промисловості України в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС. [Електронний ресурс]. / М. І. Мельник, Р. Є. Яремчук – Режим доступу: <http://ird.gov.ua.pd>.
6. *Паливода О. М., Прима Ю. І.* Формування економічної стійкості швейних підприємств України на основі кластерних мереж. [Електронний ресурс] / О. М. Паливода, Ю. І. Прима // Технології та дизайн. – 2013. – № 4 (9). – Режим доступу: <http://knutd.com.ua/ourpublikatio>

7. Фаріон Н. О. Сучасний стан легкої промисловості України: проблеми та шляхи їх вирішення. [Електронний ресурс] / Н. О. Фаріон // Ефективна економіка. – 2015. – №10. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Офіційний сайт Асоціації «Укрлегпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrlegprom.org.ua/statistika_analitika_ukrlegpromu.htm.

УДК 330.341

Б.М. Одягайло
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Університет економіки та права «КРОК»*

В.І. Терехов
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

Стратегічі пріоритети інтеграції на європейських ринках

У статті здійснюється дослідження особливостей та обґрунтування корисності спільної діяльності у міжнародному форматі під час розгортання кризових явищ на європейських ринках.

Ключові слова: *європейські ринки, європейський бізнес, конкурентні переваги, міжнародні проекти.*

Б.М. Одягайло
*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры международных
экономических отношений,
Университет экономики и права «КРОК»*

В.И. Терехов
*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

Стратегические приоритеты интеграции на европейских рынках

В статье осуществляется исследование особенностей и обоснование полезности совместной деятельности в международном формате во время нарастания кризисных явлений на европейских рынках.

Ключевые слова: *европейские рынки, европейский бизнес, конкурентные преимущества, международные проекты.*

B.M. Odiahailo

Doctor of Economic Sciences, Professor

Professor of International

Economic Relations Department

»KROK» University

V.I. Terekhov

Doctor of Economic Sciences, Professor

Professor of Managerial Technologies Department

»KROK» University

Strategic priorities for integration in European markets

The article deals with the research of peculiarities and substantiation of relevance of joint activity in international scope during the escalation of crisis on European markets.

Keywords: European markets, European business, competitive advantages, international projects.

Постановка проблеми

На сьогодні неодмінною складовою ефективної реалізації спільної діяльності економічних суб'єктів є міжнародне співробітництво. Завдяки ньому підвищується рівень позитивного впливу міжнародної діяльності на розвиток країни в цілому. Статтю присвячено дослідженню теоретичних та прикладних проблем ефективної реалізації спільної діяльності суб'єктів міжнародного співробітництва на європейських ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням проблем корисності спільної діяльності у міжнародному форматі під час розгортання кризових явищ на міжнародних, зокрема й на європейських ринках, займалися такі зарубіжні вчені: Дж. Коллінз [8], Д. Мак-Грегор [9], У. Оучі [7], а також вітчизняні – А. Бичкова [1], Е. Молчанова [5], З. Шершньова [7] та ін. Вони вирішували багато теоретичних, методологічних та практичних проблем. Втім, заходи реалізації бізнесової політики в умовах напливу нової хвилі кризи в Європі значною мірою залишилися осторонь.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

У попередніх публікаціях недостатньо враховувалися новітні тенденції розвитку європейських ринків та відповідні їм стратегічні пріоритети. Окрім того, тепер, коли очевидно є нова фаза кризи, мова може йти про зміщення акцентів в бік стратегічної складової як основи для післякризової стабілізації.

Формування цілей статті

Отже, в даній публікації, зважаючи на її обмежені обсяги, ми можемо стисло проаналізувати стратегічні пріоритети окремих транснаціональних компаній світу на європейському ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження

За сучасних умов неодмінною складовою ефективної реалізації спільної діяльності нерідко виявляється міжнародне співробітництво. Не менш важливою є зважена та поміркована участь держави у процесах міжнародного співробітництва, завдяки чому підвищується рівень позитивного впливу міжнародної діяль-

ності на розвиток країни в цілому. У зв'язку з вищезазначеним, існує об'єктивна необхідність дослідження особливостей спільних підприємств та консорціумів як сучасних форм здійснення міжнародного бізнесу, а також обґрунтування корисності спільної стратегічної діяльності у міжнародному форматі під час розгортання кризових явищ на світових ринках.

Міжнародне співробітництво в сучасному діловому світі має високий потенціал для подальшого розвитку через низку причин, зокрема: організації міжнародного співробітництва підвищують рівень міжнародної конкурентоспроможності учасників; базуючись на пайовому капіталі, вони зазнають меншого впливу фінансових ризиків та виявляють більшу стійкість до криз; мають більший рівень соціальної відповідальності.

Міжнародні проекти на сьогодні є каталізатором розвитку підприємництва: вони мобілізують капітал та бізнес-ідеї з різних країн, а прибутки, отримані від їх діяльності, використовуються для подальшого розвитку.

Схематично взаємозв'язок процесів глобалізації, інтеграції та розвитку міжнародного співробітництва представлено на Рис.

Роль спільної діяльності у міжнародній проектній діяльності зумовлена, насамперед, низкою переваг: обмеженням підприємницького ризику; єдиною можливістю проникнення іноземної фірми на місцевий ринок, забезпеченням зв'язків з місцевими постачальниками, органами влади, банківськими структурами; кооперуванням фінансових та матеріальних ресурсів партнерів, що формують оптимально поєднану матеріально-технічну базу, яку неспроможні самотійно створити ані вітчизняні, ані іноземні учасники; гарантуванням високої соціальної ефективності співробітництва

Для кращого усвідомлення переваг і недоліків використання спільних підприємств і консорціумів доцільно використати методіку SWOT-аналізу (табл. 1).

Рис. Взаємозв'язок процесів глобалізації, інтеграції та розвитку міжнародного співробітництва

Джерело: власні дослідження авторів.

- Загалом, перевагами спільної діяльності та інтеграційних об'єднань є такі:
- 1) зниження ризиків;
  - 2) економія на розширенні масштабів виробництва і/або раціоналізація виробництва;
  - 3) обмін технологіями;
  - 4) усунення або пом'якшення конкуренції на користь партнерів;
  - 5) подолання державних торгових та інвестиційних бар'єрів;
  - 6) сприяння первинній міжнародній експансії фірм, що не володіють достатнім досвідом;
  - 7) використання переваг вертикальної квазіінтеграції в об'єднанні доповнюючих один одного внесків партнерів.

Таблиця 1

SWOT-аналіз використання спільних підприємств і консорціумів

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - кваліфіковані кадри; - налагоджена система звітності; - чітка ієрархічна структура; - дисципліна; - диверсифікована діяльність; - значний сегмент ринку; - гарантований ринок збуту; - гарантований ринок кредитів; - кооперативні принципи; - моральні цінності в бізнесі; - значний експортний потенціал; - орієнтація на задоволення потреб пайовиків. 	<ul style="list-style-type: none"> - неоднорідна структура системи (різні фірми – різні потреби); - недостатність пайового капіталу як фінансової бази для функціонування; - домінування адміністративних важелів в управлінні;
Можливості розвитку	Загрози розвитку
<ul style="list-style-type: none"> - сприятливе законодавче поле; - міжнародні проекти співпраці; - можливість запозичення досвіду міжнародної інтеграції у європейських країнах. 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатня розвиненість ринкових інституцій; - втрата внутрішнього ринку; - іллегалізація (тінізація) та криміналізація економіки; - відсутність державної підтримки;

Джерело: систематизовано авторами за даними [6].

Аналіз вищезазначених переваг створення міжнародних спільних підприємств та консорціумів дозволяє класифікувати потреби в їх створенні таким чином:

- потреби проникнення на ринки;
- потреби у фінансових ресурсах, сировині, комплектуючих, виробничих потужностях, будівлях, спорудах;
- потреби в знаннях;
- потреби в персоналі;
- потреби в задоволенні вимог державного регулювання, зниженні політичного ризику, отриманні пільг.

Аналіз вищезазначених потреб у встановленні міжнародних міжорганізаційних зв'язків дозволяє виділити найбільш важливі мотиви створення альянсів:

- доступ на зарубіжні ринки;
- доступ до ресурсів і зростання ефективності їх використання;
- зростання компетенції.

Для будь-якого стратегічного вибору характерні переваги і недоліки. Необ-

хідно враховувати, що міжорганізаційна співпраця має як вигоди, так і витрати. Інакше кажучи, перш ніж починати координацію діяльності з іншою організацією, фірма повинна переконатися в тому, що вигоди від співпраці перевищать витрати. Вигоди і втрати від співпраці у рамках міжнародних спільних підприємств і консорціумів наведені в табл. 2.

На нашу думку, міжнародні стратегічні утворення, до яких, зокрема, належать, спільні підприємства та альянси, – це важливий інструмент глобальної конкуренції і проведення глобальних стратегій. Вони дозволяють організації з вузькою сферою отримати вигоди від ширшої сфери діяльності, не вступаючи безпосередньо в нові сегменти галузі, географічні райони або споріднені галузі. Це найбільш простий спосіб для національної організації розосередити свою діяльність по всьому світу для досягнення необхідних переваг у витратах і диференціації.

На сучасному етапі, поширення транснаціональних утворень у вигляді спільних підприємств та консорціумів – це одна з головних особливостей розвитку світової економіки, що забезпечує синергію інвестицій і дозволяє максимізувати їхній вклад в економічний розвиток. У цьому проявляється найважливіша перевага означених форм інтеграційних утворень.

Стратегічний характер транснаціональних об'єднань проявляється в тому, що вони націлені на досягнення довгострокових конкурентних переваг учасників цих об'єднань в рамках глобальної стратегії їх діяльності і мають підвищену стійкість до кризових потрясінь. Перевагою міжнародних інтеграційних структур є також те, що вони відкривають доступ до ресурсів іноземних держав, їхнього науково-дослідного потенціалу і виробничих потужностей.

Таблиця 2

Можливі втрати і вигоди від співпраці в межах міжнародних спільних підприємств і консорціумів

Втрати	Вигоди
Втрата переваги в технології; ризик втрати конкурентної позиції	Можливість отримувати знання і адаптуватися, розвивати компетенції або спільно розробляти нові продукти
Втрата ресурсів – часу, грошей, інформації, сировини, статусу і т. д.	Придбання ресурсів: часу, грошей, інформації, сировини, статусу і т. д., використання незавантажених потужностей і підприємств
Спільні витрати, пов'язані з такими невдачами, як погіршення репутації, статусу або фінансового становища	Спільні витрати по розробці продукту і поділ ризиків (невдача в своєчасній і якісній розробці нових продуктів, технологічні ризики, ризики, пов'язані з комерційним успіхом і ризики, пов'язані з розміром частки на ринку)
Втрата автономії і здатності однобічно контролювати результати; зміна цілі, втрата контролю	Придбання впливу над територією (сферою діяльності); здатність упроваджуватися на нових, враховуючи іноземні, ринки
Втрата стабільності, впевненості і відомої, перевіреною часом, технології	Здатність управляти невизначеністю, вирішувати невидимі і складні проблеми, здібність до спеціалізації або диверсифікації, здатність відображати натиск конкурентів
Конкуренція за сфери діяльності (території), цілі, методи їх реалізації	Отримання взаємної підтримки, синергії групи і гармонійних робочих відносин
Затримки в прийнятті рішень через проблеми в координації	Швидкі відповіді на змінний ринковий попит, менша затримка у використанні нових технологій
Втручання уряду, регулювання і т. д.	Отримання згоди від іноземних урядів на діяльність у країні

Джерело: систематизовано авторами за даними [1; 3; 5; 6, 10: с. 168-172].

В індустріальних економіках утворюються потужні ієрархічно побудовані технологічні системи, на яких, зазвичай, стоять великі багатонаціональні транснаціональні концерни, що мають риси холдингу. Останні, акумулюючи великий обсяг ресурсів і продукції, виступають як своєрідні ретранслятори сигналів макроструктури в параметри ринкового регулювання на рівні окремих підприємств. Завдяки цим структурам економіка розвинених країн має змогу реагувати засобами фінансової і, зокрема, податкової політики на структурні зрушення в економіці.

Поки процес створення транснаціональних об'єднань в Україні здійснюється надто повільно у зв'язку з відсутністю ефективних інструментів міждержавної взаємодії і недоліками нормативно-законодавчої бази регулювання процесів створення та функціонування транснаціональних структур. У зв'язку з цим, особливого значення набуває підвищення ролі державних органів у створенні умов для поширення перспективних типів транснаціональних формувань. Міждержавна взаємодія має забезпечити спільну розробку економіко-правових механізмів стимулювання розвитку прямих зв'язків між підприємницькими структурами країн, уніфікованих законів щодо регулювання спільних інтересів господарчих суб'єктів, використання з метою підтримки інтеграційних тенденцій сукупності заходів сучасної промислової політики, фінансово-інвестиційну участь у великих спільних проектах стосовно підвищення конкурентоспроможності продукції на світових ринках.

Згідно умов комісії ООН, до ТНК належить компанія, що включає одиниці у двох або більше країнах, незалежно від їхньої юридичної форми та сфери діяльності. Річний обсяг продажів цієї компанії повинен перевищувати 100 млн. дол., а наявність представництв, філій чи дочірніх компаній повинна бути не меншою, ніж у шести країнах. Аналізується також обсяг продажів за межами країни – резиденції. Порівняльний аналіз дає наступні результати (табл. 3).

Слід зазначити, що тільки дві з представлених організацій відповідають вищезазначеним ознакам ТНК. Це НПП «Інтерпайп» та ФПП «СКМ». Тож, їх можна вважати, згідно 2-х вимог ООН, транснаціональними. ВАТ «Укрнафта» та ООО «ДСН» відповідають лише першій умові – їх річний обсяг реалізації продукції перевищує 100 млн. дол. Проте, зазначені підприємства, не мають філій у 6 країнах та виробляють свою продукцію лише в Україні.

Таблиця 3

Порівняння основних показників провідних українських компаній за 2015 рік

№ з/п	Компанії	Річний обсяг продажів, млн. дол.	Кількість країн, в яких розташовані філії
1	НВГ «Інтерпайп»	10230	8
2	ФПП «СКМ»	8151	6
3	ВАТ «Укрнафта»	847,82	1
4	ООО «БСН»	493,45	1
5	ДП «КК «РОШЕН»	220	3
6	Nemiroff Холдинг	203,8	5

Джерело: систематизовано авторами за даними [1].

Однак, річний обсяг реалізації продукції NEMIROFF Холдинг та ДП «КК «ROSHEN» перевищує 100 млн. дол. Ці підприємства мають виробничі потужності у двох країнах, а ДП «КК «РОШЕН» – в трьох. Недостатньою є кількість країн, у яких компанії мають філії. Проте, найбільшу кількість філій має

NEMIROFF Холдинг, що свідчить про можливий потенціал та перспективи компанії досягти рівня транснаціональної корпорації.

Висновки

У світлі сучасних тенденцій інтернаціоналізації світового виробництва на зміну звичайній формулі про «залучення іноземного капіталу» приходиться необхідність створення великих ТНК за участю іноземного капіталу (у вигляді довгострокових, стратегічних прямих інвестицій), і з виходом продукції як на внутрішній, так і на зовнішні ринки.

Слід зазначити, що Україна, попри певні досягнення в соціально-економічній сфері на початку ХХІ століття, ще не вийшла з категорії «транзитної держави».

Література

1. Бичкова А.М., Безродна С.М. Спільні підприємства як форма залучення іноземного капіталу // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/bichkova-am-bezrodna-sm-spilni-pidприємства-yak-forma-zaluchennya-inozemnogo-kapitalu/>
2. Бура А.С., Гуменюк А.С., Танасієнко Н.П. Проблеми міжнародного трансферу технологій в Україні // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 2, Т. 1. – С. 184-187.
3. Дмитренко А.В. Роль спільних підприємств з іноземними інвестиціями у розвитку економіки України / А.В. Дмитренко // Економічний форум. – 2011. – №3. – С. 148-157.
4. Кобзар А. Спільні підприємства у світовій та вітчизняній економіці: сутність, цілеутворення та сфери поширення / Матеріали міні-конференції «Бізнес-формати стратегічних партнерств підприємств» // Дисципліна «Стратегічні партнерства підприємств», магістерська програма «Стратегічний менеджмент» – К. : КНЕУ, 18 січня 2013 р. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.spkneu.org/wp-content/uploads/2013/02/1_kobzar-tezi.pdf
5. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>
6. Олександренко І. Спільні підприємства як форма залучення іноземного капіталу // Економічний аналіз. – 2008. – №2 (18). – С. 168-172.
7. Шериньова З. Є. Стратегічне управління – <http://studentbooks.com.ua/content/view/635/42/1/2/>
8. Maskay James. Michael Collins: A Life. – Mainstream Publishing, 2005. – ISBN 1-85158-857-4.
9. McGregor, Douglas. The Human Size of Enterprise, N-Y, 1960.G
10. Терехов В. І., Петрук М. Є. Спільні підприємства: створення та розвиток: навч. посібник. – К. : Прецедент, 2004. – 232 с.

Зміст

Розділ I Економічна теорія

<i>Солтис Денис</i> Провідна роль гуманітарної та суспільної освіти як каталізатор економічних інновацій	4
<i>Борисенко З.М.</i> Конкурентна політика як фактор економічної безпеки	11
<i>Захарова К.Ф.</i> Інструментарій виявлення цінових змов у реформуванні національної економіки	18
<i>Степанкевич К.С.</i> Людський розвиток і крива Філіпса	24
<i>Усик В.І.</i> Фінансові правила як інструмент реформування сфери національної освіти.....	30
<i>Богданов М.О.</i> Дебіторська та кредиторська заборгованості як об'єкти бухгалтерського обліку.....	37

Розділ II Фінанси

<i>Вербинська М.О.</i> Базель III як реформа підходів до регулювання банківської системи.....	43
<i>Кацай Я.Ш.</i> Нормативне регулювання бухгалтерського обліку виробничих запасів	48
<i>Ткаченко А.С.</i> Ефективність діяльності фінансових посередників на фондовому ринку	56

Розділ III Економіка підприємства

<i>Лаптев М.С.</i> Ідентифікація сучасних загроз економічної безпеки українських вишів	64
<i>Ромашко О.М., Йотка А.В.</i> Переваги та недоліки оцінювання вибуття запасів для виробничих підприємств	71
<i>Оксенюк К.Г.</i> Основні складові управління фінансовою безпекою підприємства.....	80
<i>Алькема В.Г., Куркін М.В., Тимошенко В.А.</i> Логістична система підприємства як організаційний базис його економічної безпеки	86
<i>Сідак В.С.</i> Конкурентна розвідка в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання.....	93
<i>Гилка М.Д., Мадай М.Ю.</i> Мотивація інноваційної діяльності на підприємствах України в умовах динамічного ринкового середовища	104

Розділ IV Менеджмент і маркетинг

<i>Пустовойт О.А.</i> Управлінський зміст маркетингових комунікацій	110
<i>Федорак В.І., Грегірчак Л.М.</i> Концептуальні положення інноваційної діяльності підприємств легкої промисловості.....	117
<i>Одягайло Б.М., Терехов В.І.</i> Стратегічні пріоритети інтеграції на європейських ринках.....	123

Содержание

Раздел I Экономическая теория

<i>Солтис Денис</i> Центральная роль гуманитарного и общественного образования как катализатор экономических инноваций.....	5
<i>Борисенко З.Н.</i> Конкурентная политика как фактор экономической безопасности ..	11
<i>Захарова К.Ф.</i> Инструментарий выявления ценовых сговоров в реформировании национальной экономики	18
<i>Степанкевич К.С.</i> Человеческое развитие и кривая Филлипса.....	24
<i>Усик В.И.</i> Финансовые правила как инструмент реформирования сферы национального образования	31
<i>Богданов М.А.</i> Дебиторская и кредиторская задолженность как объекты бухгалтерского учета.....	37

Раздел II Финансы

<i>Вербинская М.А.</i> Базель III как реформа подходов к регулированию банковской системы	43
<i>Каишай Я.Ш.</i> Нормативное регулирование бухгалтерского учета производственных запасов	49
<i>Ткаченко А.С.</i> Эффективность деятельности финансовых посредников на фондовом рынке	57

Раздел III Экономика предприятия

<i>Лантнев М.С.</i> Идентификация современных угроз экономической безопасности украинских вузов	64
<i>Ромашко О.Н., Йотка А.В.</i> Преимущества и недостатки оценки выбытия запасов для производственных предприятий	71
<i>Оксенюк К.Г.</i> Основные составляющие управления финансовой безопасности предприятия.....	80
<i>Алькема В.Г., Куркин М.В., Тимошенко В.А.</i> Логистическая система предприятия как организационный базис его экономической безопасности	86
<i>Сидак В.С.</i> Конкурентная разведка в системе экономической безопасности субъектов хозяйствования	93
<i>Гилка М.Д., Мадай М.Ю.</i> Мотивация инновационной деятельности на предприятиях Украины в условиях динамичной рыночной среды	104

Раздел IV Менеджмент и маркетинг

<i>Пустовойт А.А.</i> Управленческое содержание маркетинговых коммуникаций	110
<i>Федорак В.И., Грегирчак Л.М.</i> Концептуальные положения инновационной деятельности предприятий легкой промышленности	117
<i>Одягайло Б.М., Терехов В.И.</i> Стратегические приоритеты интеграции на европейских рынках	123

Content

Chapter I *Economic Theory*

<i>Soltys Dennis</i> The central role of humanities and social sciences education in powering economic innovation	4
<i>Borysenko Z.</i> Competition Policy as a Factor of Economic Security	11
<i>Zakharova K.</i> Price collusion detection tools in reforming the national economy	17
<i>Stepankevych K.S.</i> Human Development and Phillips Curve	24
<i>Usyk Vira I.</i> Financial Rules as a tool for reforming the national education	31
<i>Bohdanov M.</i> Receivables and payables as objects of accounting	38

Chapter II *Finance*

<i>Verbyn'skaya M.</i> Basel III as a reform of approaches to banking system regulation	44
<i>Kashai Ya.Sh.</i> Regulatory accounting of inventory	49
<i>Tkachenko A.S.</i> Effectiveness of the activity of financial intermediaries in the stock market	57

Chapter III *Enterprise Economics*

<i>Laptiev M.S.</i> Identification of modern threats to the economic security of Ukrainian HEIs	64
<i>Romashko O.M., Yotka A.V.</i> Advantages and disadvantages of evaluation of the release of inventory for industrial enterprises	71
<i>Okseniuk K.H.</i> Main components of enterprise financial security management	80
<i>Alkema V.H., Kurkin M.V., Tymoshenko V.A.</i> Enterprise logistics system as an organizational basis of its economic security	87
<i>Sidak V.S.</i> Competitive intelligence in the system of economic security of economic entities	94
<i>Hylka M.D., Madai M.Yu.</i> Motivation of innovative activity on the enterprises of Ukraine in conditions of dynamic market environment	105

Chapter IV *Management and Marketing*

<i>Pustovoyt O.A.</i> Managerial content of marketing communications	111
<i>Fedorak V.I., Hrehirchak L.M.</i> Conceptual provisions of innovation activity of light industry enterprises	118
<i>Odiahailo B.M., Terekhov V.I.</i> Strategic priorities for integration in European markets	124

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок п'ятий

Відповідальний секретар *Г.М. Пазєєва*

Літературне редагування *В.В. Аккеліна*

Комп'ютерна верстка *В.І. Гришаков*

Підписано до друку 10.02.2017 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 15,57. Обл.-вид. арк. 9,6. Наклад 500 прим.

Зам. 136

Університет економіки та права «КРОК»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Лагерна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafia.krok@gmail.com

